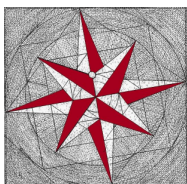

NIMMERDOR TE AMERSFOORT:
BUITENPLAATS EN LANDGOEDBOS

Cultuurhistorisch overzicht

Aanbevelingen voor bosbeheer

OLDENBURGERS HISTORISCHE TUINEN

Herengracht 315
1016 AV Amsterdam
tel. 020 – 620 83 02
www.historischetuinen.nl

Inhoud

Samenvatting met dateringskaart

Inleiding p.7

1. Genius loci – p.8
2. De historische ligging van Nimmerdor en Leusderbos en –heide (Oud-Leusden), gelezen op historische kaarten, chronologisch beschouwd en geanalyseerd – p.11
3. De buitenplaats Nimmerdor en haar bewoners door de eeuwen heen – p.26
4. De tuin- en landschapsarchitectonische karakteristieken van buitenplaats en landgoedbos Nimmerdor door de eeuwen heen – p.40
5. Historische gegevens over de beplanting van de buitenplaats en het landgoedbos – p.45
6. Korte waardestelling van de buitenplaats en het landgoedbos Nimmerdor – p.51
7. Aanbevelingen voor beheer en herstel van bomen (in lanen en percelen) op Nimmerdor – p. 52

Literatuur - p. 58

p. 59 Bijlage A. Legenda bewerkte Kadasterkaart (1811-1832)

p. 60 Bijlage B. Uittreksel Redengevende Omschrijving (Rijksdienst Cultureel Erfgoed)

p. 67 Bijlage C. Nieuw leefgebied voor de hazelworm

p. 68 Bijlage D. Betekenis en beheer van bomen en heesters als cultuurhistorisch erfgoed

p. 69 Bijlage E. Kaart wallen en greppels

Samenvatting met dateringskaart

In het hiervoor liggende rapport over de buitenplaats en het landgoedbos Nimmerdor wordt de cultuurhistorie van Nimmerdor belicht ten behoeve van toekomstige beheermaatregelen. Het onderzoek heeft zich gericht op een nadere aanduiding van plaats, bodem en geomorfologie, op de analyse van historische kaarten, op de bewonersgeschiedenis, op de karakteristieke landschapsarchitectonische kenmerken van de buitenplaats en het bos, en op de historische beplantingsgeschiedenis.

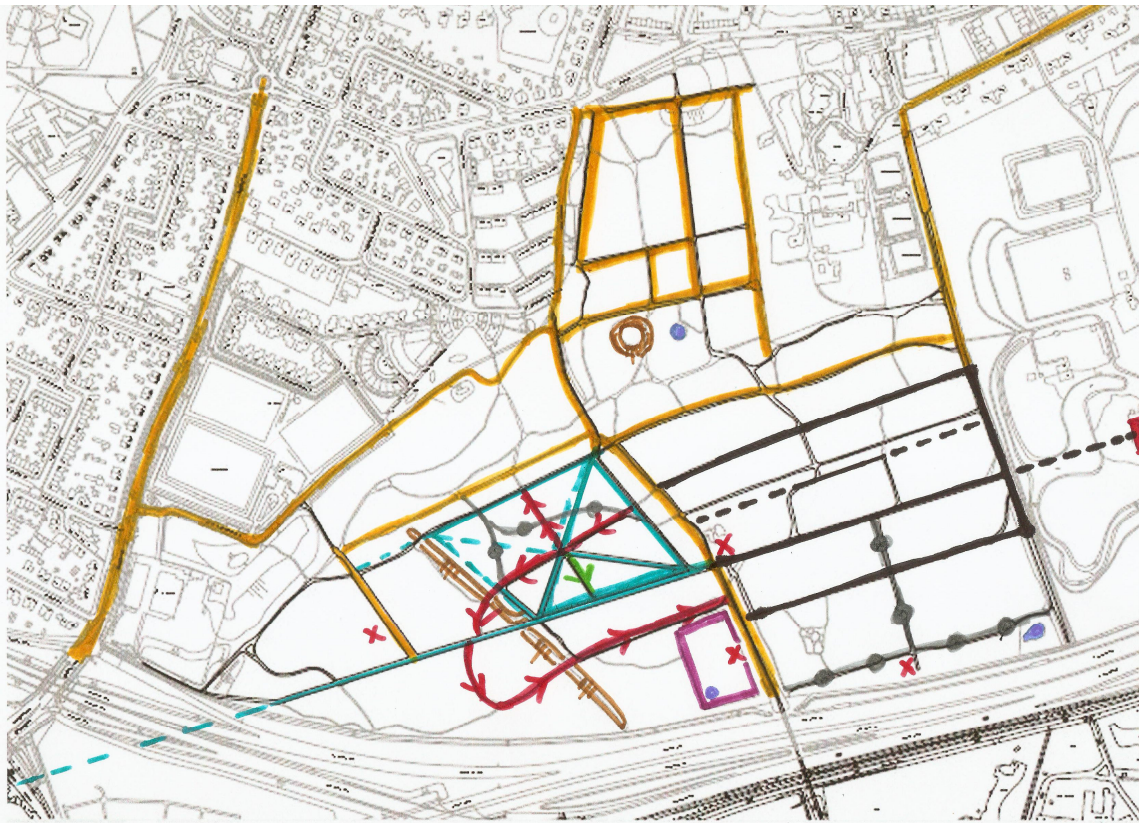
Allereerst is geconstateerd dat Nimmerdor is gesticht door de bekende dichter Everard Meyster, die in de tweede helft van de zeventiende eeuw een bijzondere Hollands-classicistische buitenplaats heeft aangelegd, waarmee hij in dezelfde traditie stond als zijn beroemde stadgenoot, de architect Jacob van Campen, en als Constantijn Huygens, de dichter en secretaris van Frederik Hendrik. De oudste 17de eeuwse structuur van deze buitenplaats, de rechthoekige plattegrond met o.m. een centrale middenlaan en grachten en wallen die de buitenplaats omringen en doorsnijden, bestaat nog steeds (zie Bijlage E) en het is dus duidelijk dat men daar bij de te nemen beheermaatregelen zuinig op zal moeten zijn.

Uit het onderzoek naar historisch kaartmateriaal blijkt dat het landgoed in elke volgende eeuw met een nieuw, karakteristiek gedeelte is uitgebreid, dat typerend is voor de tuin- en landschapsaanleg of voor de bosbouwmethode uit die tijd. Van latere bewoners zijn via transportaktes en houtverkoop-advertenties eveneens tuin- en beplantingsgegevens gevonden, zodat duidelijk is geworden dat in de achttiende eeuw een lange zichtlaan en een sterrenbos zijn aangelegd, en in de negentiende eeuw een bosdeel met percelen eiken- en beukenhakhout (en idem lanen), verkaveld volgens een ontginningslanenstelsel van elkaar recht kruisende paden. De praktijk in het veld maakte duidelijk dat sinds het begin van de twintigste eeuw op weer nieuwe delen van het landgoed en op enkele oudere percelen monoculturen van exotische snelgroeïende boomsoorten zijn aangeplant.¹ Deze verschillende ontstaans- en beplantingsgeschiedenissen van de afzonderlijke delen maken het geheel tot een uniek en rijk gevarieerd landgoedbos.

Omdat iedere historische periode bovendien nog duidelijk herkenbaar is, zullen deze delen bij het vaststellen van beheermaatregelen ieder apart worden beschouwd. Hiervoor zijn aan het slot van dit rapport aanbevelingen opgesteld.

¹ Waarschijnlijk is men al aan het eind van de negentiende eeuw met deze aanplant begonnen, maar daar is geen nauwkeurig onderzoek naar gedaan.

Dateringskaart landgoedbos Nimmerdor

Dateringskaart Nimmerdor landgoedbos. Lanenstelsels en hoofdpaden met vermelding van het jaar waarin ze voor het eerst zijn vermeld of in kaart zijn gebracht. Zwart ca. 1670; turkoois ca. 1750; donkergeel 1825; paars 1872; lichtgroen (gevinkt) 1890; rood (gevinkt) 1908; grijs (met bolletjes) 1930. De vier rode kruisjes betekenen opstallen uit het einde van de 19de eeuw. De gebogen laan ten oosten van het sterrenbos heet Monnikenweg of Paradijsweg; de laan die de scheiding vormt tussen het private deel en openbare deel van Nimmerdor heet Woesteigerweg; de laan tussen het huis Nimmerdor en Oud-Leusden is de lustlaan of zichtlaan.

De hierboven afgebeelde dateringskaart van de lanenstelsels en de hoofdpaden in het landgoedbos geeft duidelijk aan dat het om drie periodes gaat waarin de lanenstelsels zijn ontstaan.

De in zwart gekleurde lanen geven de oudste periode van de buitenplaats aan, de van oorsprong zeventiende-eeuwse lanen en paden, die min of meer loodrecht op de Paradijsweg (Monnikenweg) staan, die zelf naar men aanneemt middeleeuws van oorsprong is. Dit patroon van evenwijdige lanen ter weerszijden van een middenlaan geeft nog duidelijk het westelijk deel van de zeventiende eeuwse Hollands-classicistische aanleg van Everard Meyster weer.

De turkoois gekleurde lanen ten westen van de Paradijsweg, laten een lanenpatroon zien uit de eerste helft / het midden van de achttiende eeuw, namelijk de lanen van het sterrenbos en de zichtlaan, typerend voor de Frans-classicistische / (Rococo)periode, die het verlengde is van de middenlaan van de tuin van Everard Meyster.

De geel en paars gekleurde en loodrecht op elkaar staande lanen in het noordelijke deel van het landgoedbos zijn richtinggevend voor een negentiende-eeuws productiebos, doorsneden door eiken- en beukenlanen, met de eiken voornamelijk in oost-west, de beuken in noord-zuid lopende richting. De oudste lanen van het bosdeel in het noordelijke deel van

Nimmerdor dateren mogelijk al van voor 1800, maar halverwege de negentiende eeuw (op de topografische kaart van 1872) zijn ze ook met de rest van het landgoed verbonden. De vierkante en rechthoekige percelen werden afwisselend met verschillende houtsoorten beplant, met naaldhout en met opgaand en laag loofhout, waaronder eiken- en beukenhakhout. De houtprijs bepaalde veelal de aan te planten houtsoorten. Later werden ook andere delen bestemd als productiepercelen. Hoewel het bos nu niet meer als productiebos² wordt beschouwd, maar sinds het eigendom is van de gemeente Amersfoort als recreatiebos (parkbos, met natuur-, recreatie- en cultuurwaarden) wordt gebruikt en beheerd, is dit negentiende-eeuwse deel van het bos met de opmerkelijke eiken- en beuken(?)stoven, ingeklemd tussen de loodrecht op elkaar staande lanen, nog duidelijk herkenbaar.

De rood en grijs gekleurde enigszins golvende lijnen (slingerende wandelingen) zijn te bestempelen als laat-landschappelijke wandelpaden, die zijn ontstaan in het allerlaatste stadium van de late landschapsstijl (ook wel gardeneske landsschapsstijl genoemd, na 1870).

Private terrein van Nimmerdor

Op dezelfde wijze als de ingekleurde kaart hierboven is ook de kaart van het private terrein van Nimmerdor, gelegen tussen Zandbergenlaan (noord), Arnhemseweg (oost), A28 (zuid) en Zandbergenlaan west of Woesteigerweg³ (west) samengesteld. Het hoofdhuis, dat na de Tweede Wereldoorlog opnieuw is opgetrokken, ligt eveneens op de zichtlijn tussen de toegang tot de buitenplaats en de kerk van (Oud-)Leusden. Begrijpelijkkerwijs is het zicht vanaf het huis over de 'lustlaan' van Everard Meyster, na de verkoop van het landgoedbos aan de gemeente, door bosaanplant afgesloten.

Links: Nimmerdor, oostelijk deel van de buitenplaats. Datering van lanen en paden, met vermelding van het jaar waarin ze voor het eerst zijn vermeld of in kaart zijn gebracht. Rood: huis en opstallen. Blauw: waterpartijen. Zwart: laan en zicht ca. 1670. Donkergeel: lanen ca. 1825. Donkergroen: lanen 1835. Paars (gevinkt): laan ca. 1850. Oranje (gestreept): lanen ca. 1930-1952. Rechts: prentbriefkaart van achterpark, ca. 1900.

² Productiebos is in het algemeen een monocultuur van hooggroeiende bomen, waarvan het hout wordt gebruikt in bijvoorbeeld de meubelindustrie of voor papierfabricage. De bomen worden op rijen geplant. Aanvankelijk werden eiken en beuken geplant, en ook grove dennen, later werden snelgroeiers als Douglasspar, Corsicaanse Den en Japanse Lariks geliefde productieboomen. De arme gronden in Nederland (zoals in Drenthe, de duingebieden langs de kust) werden vanaf het einde van de 18de eeuw 'ontgonnen' door productiebossen aan te planten.

³ In de Kuyper-Atlas van 1868 liep de Woesteigerweg zuidwaarts door tot aan de Doodenweg (zie onder Genius loci, p. 8).

De bovenstaande dateringskaart van het private terrein van Nimmerdor sluit aan op de grote dateringskaart van de lanenstelsels ten westen van de Woesteigerweg. Tussen 1825 en 1835 heeft op dit deel van Nimmerdor een verlandschappelijke plaatsgevonden, langs de oorspronkelijke zichtlijn (de zwarte stippellijn) uit de periode van Everard Meyster.

Rood gekleurd zijn het huis en de opstallen. Het nieuwe hoofdhuis ligt op dezelfde plek (op de zichtlijn) als in Meysters tijd. De opstallen dateren uit de negentiende eeuw of zijn in deze tijd verbouwd.

De waterpartijen komen voort uit het grachtenstelsel van Meyster. De scheiding tussen de buitenplaats en het landgoedbos wordt gevormd door de Woesteigerweg (donkergeel), die evenals de Arnhemseweg natuurlijk van veel oudere datum is dan 1825, maar oudere kaarten waarop deze wegen zijn aangegeven, zijn niet gevonden. De toegang tot de buitenplaats en de rondwandeling (donkergroen gekleurd) zijn op de kaart van Von Pestel en op de Topografische Militaire Kaart (1830-1850) te zien en dateren uit de tijd dat de buitenplaats in landschapsstijl werd omgevormd.

De verbindingsweg tussen het hoofdhuis Nimmerdor en het huis Waterdal (even ten noorden daarvan gelegen), geeft aansluiting op de noordelijke toegangsweg tot Nimmerdor, en staat voor het eerst aangegeven op de Topografische Militaire Kaart (1830-1850).

Het oranje gekleurde padenstelsel tussen het rechthoekig grachtenstelsel van Waterdal en de Arnhemse weg is ontstaan tussen 1930 en 1952, te zien op de topografische kaarten uit die tijd.

Inleiding

Aanleiding voor dit onderzoeksrapport is de vraag van de afdelingen Stedelijk Beheer en Monumentenzorg van de gemeente Amersfoort om een cultuurhistorische visie te geven op het toekomstig beheer van het landgoedbos Nimmerdor en het bosgebied (Oud-)Leusden (het stuifzandgebied tussen Den Treek en de A28), vanuit het perspectief van de karakteristieke kenmerken van de historische aanleg en het vroegere gebruik van het bosgebied. De nadruk van dit rapport zal dan ook liggen op de ontstaansgeschiedenis van het totale gebied in relatie tot de cultuurhistorische waarden, waarbij op verzoek van de gemeente ook aan de periode van aanplant van het lanenstelsel, aan het soortgebruik van de bomen (laanbomen, hoofdboomsoorten, vulhoutsoorten) en aan eventuele vroegere bouwsels in het landgoedbos aandacht wordt geschonken. Dit onderzoek zal moeten leiden tot een aanbeveling voor het verantwoord in ere herstellen van het lanenstelsel inclusief de bostypen, de sortimentskeuze en de wijze van herstel.

Methode van onderzoek

Ons onderzoek heeft zich toegespitst op vier hoofdlijnen, namelijk a) analyse van historische kaarten; b) de bewonersgeschiedenis; c) de tuin- en landschapsarchitectonische ontwikkeling van het landgoedbos; en d) de historische beplanting.

Het achterhalen van eigenaren en bewoners is belangrijk omdat men via deze mensen een beeld krijgt van het aanzien van een plaats (een prins geeft meer aanzien en invloed dan een onbekende) en men in het algemeen door de kennis van personen beter kan begrijpen waarom bepaalde zaken hebben plaats gevonden; het analyseren van kaartmaterialen geeft ons inzicht in de ontwikkeling van een terrein en de relatie tot andere naburige terreinen; de toegepaste tuin- en landschapsarchitectuur⁴ vertelt ons meer over de functie van een buitenplaats (economisch nut of een buitengoed met een siertuin, recreatie- / zomerverblijf etc.); de geschiedenis van de (boom)beplanting is bijzonder belangrijk voor het toekomstig bosbeheer. Tenslotte volgt een korte waardestelling, en worden aanbevelingen gedaan voor toekomstig herstel van het landgoedbos.

Bronnen

De meeste geraadpleegde literatuur en documenten bevonden zich in de bibliotheek van Wageningen UR.⁵ Hier bevinden zich ook het documentatiecentrum voor tuin- en landschapsarchitectuur en collecties historische (kadaster- en topografische) kaarten en luchtfoto's. Daarnaast heeft het archief van de Stichting Behoud Nimmerdor in Het Archief Eemland⁶ ons veel nuttige informatie opgeleverd. Uitgebreid onderzoek in andere archieven is achterwege gebleven omdat diverse beeldbanken tegenwoordig via Internet raadpleegbaar zijn.

⁴ Zie voor een algemene inleiding in de Nederlandse tuin- en landschapsarchitectuur: *Gids voor de Nederlandse tuin- en landschapsarchitectuur*. 4 delen. Carla S. Oldenburger-Ebbers, Anne Mieke Backer, Eric Blok. Rotterdam, 1995-2000. Hierin worden in de inleiding onder meer de in Nederland gangbare tuinstijlen uitvoerig behandeld en in het deel Gelderland en Utrecht komen de parken en buitenplaatsen van Amersfoort aan bod.

⁵ Zie Bibliotheek Wageningen Universiteit en Researchcentrum: <http://library.wur.nl>

⁶ Zie Archief Eemland: <http://www.archiefeemland.nl>

1. Genius loci

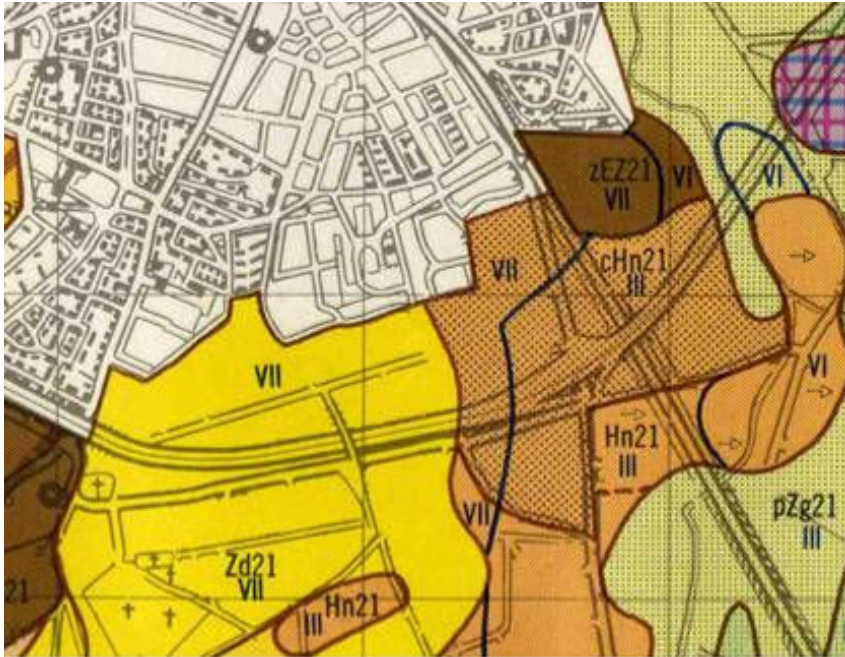

Kuyper Atlas, detail gemeente Amersfoort (1868). Nimmerdor gelegen tussen (linksonder) de kerktoren (Oud-)Leusden en (rechts midden) Huis Heiligenberg. De gestippelde lijnen zijn straatwegen; links de Leusderweg, midden de Arnhemseweg.

De buitenplaats⁷ en het landgoedbos Nimmerdor zijn gelegen tussen de Arnhemseweg (oostgrens), de Zandbergenlaan en de Bosweg (noordgrens), de Keesomstraat en de Vening Meinezstraat, die de grens vormen met de bebouwing van het Leusderkwartier (westgrens) en de A28, vroeger de Dodenweg (zuidgrens).

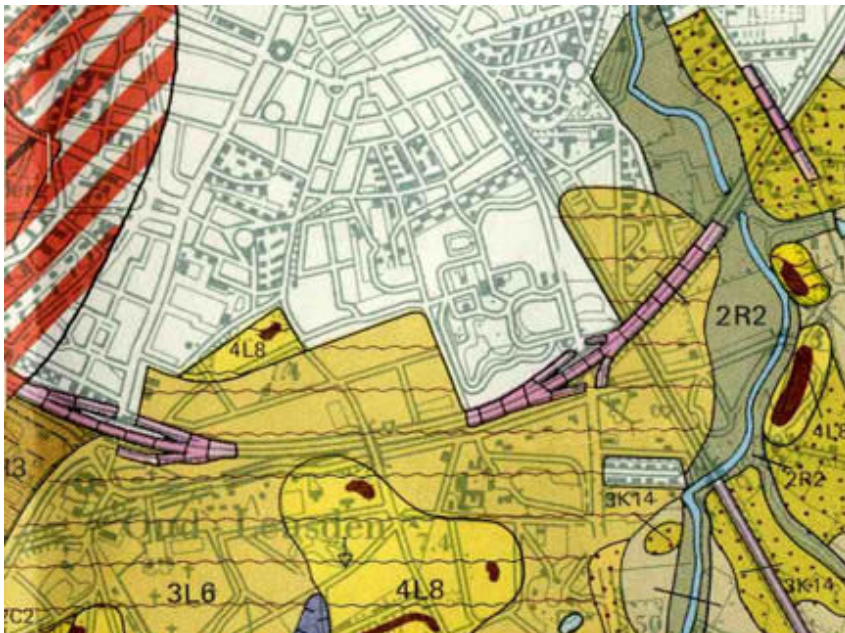
Nimmerdor ligt duidelijk op een overgangsgebied. Op de hoogtekaart van Amersfoort (1:50.000, hier niet afgebeeld) is links de noordoostflank van de Utrechtse Heuvelrug (geel) te zien, naar rechts aflopend richting de Heiligenbergerbeek (in het blauwe gebied). In het lage gebied ligt de heuvel van het voormalige klooster Hohorst of Heiligenberg. Ten zuiden van de Dodenweg (ten zuiden van de A28) en ten oosten van Crematorium Rusthof ligt het bos- en heidegebied (Oud-)Leusden, dat eens door de gemeente Amersfoort is aangekocht ter uitbreiding van dit crematorium. Deze uitbreiding heeft niet plaats gevonden.

⁷ Het adres van de buitenplaats Nimmerdor is Arnhemseweg 213, Amersfoort, bij de spoorwegovergang Amersfoort-Leusden.

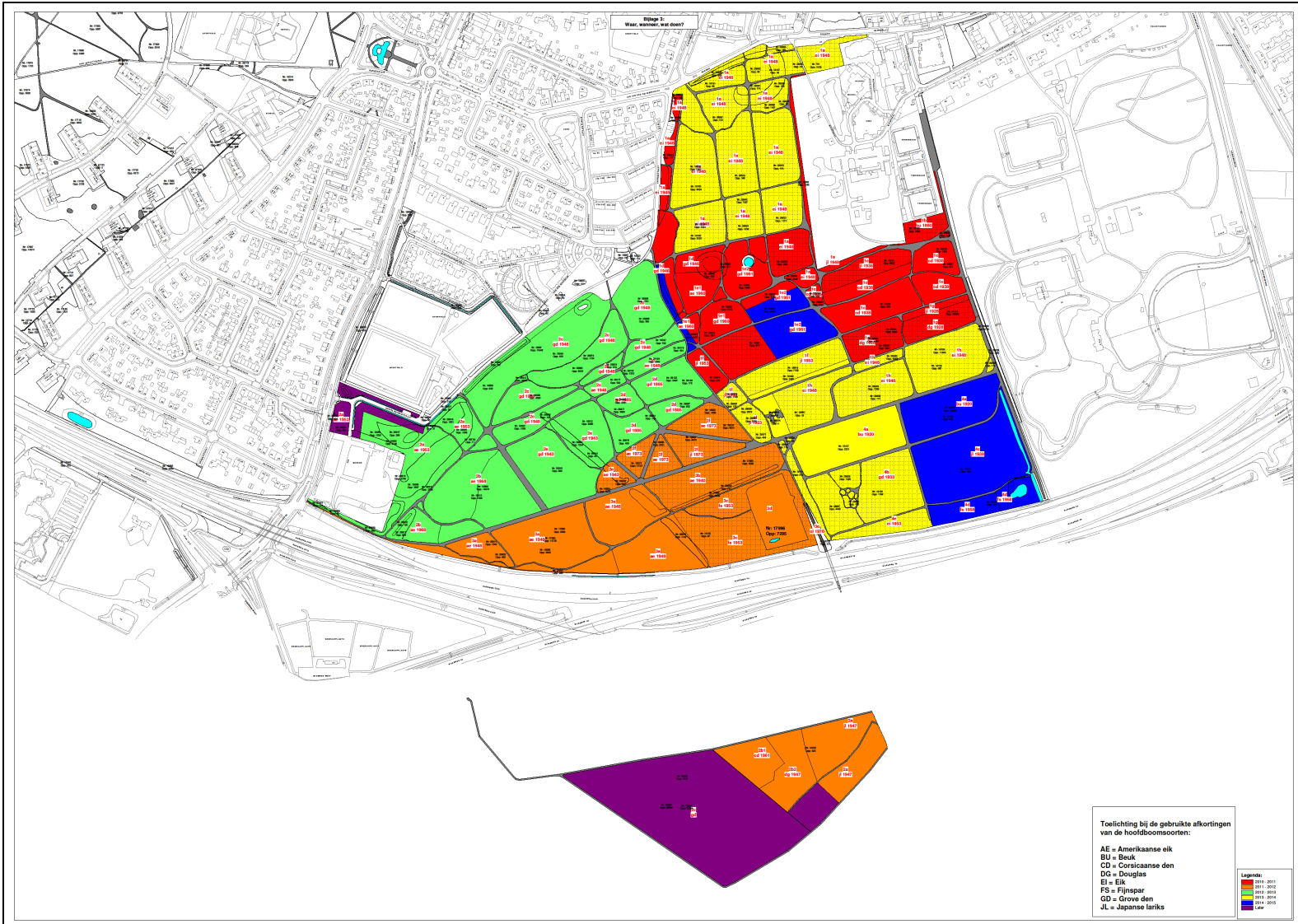
Bodemkaart van Nederland (schaal 1: 50.000). Het zuidelijke deel van de driehoek tussen de Leuserweg, de Arnhemseweg en de A28, geel en bruin gespikkeld gekleurd, bestaat uit niet-lemig fijn zand (geel) en zwak lemig, soms niet-lemig fijn zand (bruin gespikkeld). De scheiding wordt gevormd door het pad in het verlengde van de Kelvinstraat.

Nimmerdor en het bos- en heidegebied (Oud-)Leusden zijn aangelegd op schrale heidegrond, oorspronkelijk een stuk Leuserheide, ook bekend als de Amersfoorter Meent (de bodemkaart vermeldt niet-lemig en zwak lemig fijnzand). De heide was afgegraven, zodat er stuifduinen waren ontstaan. Aan het eind van de negentiende eeuw is dit veranderd; toen heeft men hier grove dennen geplant. Vliegdennen en eiken groeien op de hogere delen en laten de stuifzandkoppen in tact.

Geomorfologische kaart van Nederland (schaal 1: 50.000). Kaartblad 32 West. 1975. Lichtgeel (4L8): lage landduinen met bijbehorende vlakten en laagten en in donkerbruin geïsoleerde hoogten (ter hoogte van het sterrenbos); donkergeel (3L6): gordeldekzandwelingen, al dan niet met oud bouwlanddek; blauwpaars (3N4): laagte zonder randwal, moerassig (ter hoogte van het Hazenwater; hier te zien alleen het puntje aan de zuidrand van de kaart, links van de lichtgele laagte ten zuiden van de A28).

Uit de geomorfologische kaart blijkt dat het gebied een natuurlijk reliëf vertoont en bestaat uit dekzandruggen (donkergeel) met opgestoven landduinen (lichtgeel). In het veld is te zien dat het sterrenbos duidelijk hoger ligt ten opzichte van zijn omgeving. De Paradijsweg en de Woesteigerweg lopen min of meer noord-zuid en verbinden het noordelijke deel van Nimmerdor met de ‘woeste eigen gronden’ – de weg hier naartoe heet daarom Woesteigerweg. De waterpartijen van Nimmerdor worden gevoed door het Hazenwater, een soort moerassig ven, van waar een gracht naar Nimmerdor was gegraven.

Werkplan Gemeente Amersfoort, uit te voeren in 2010-2011 (rood); 2011-2012 (oranje); 2012-2013 (groen); 2013-2014 (geel); 2014-2015 (blauw); later (paars).

Vandaag de dag is Nimmerdor een uitgebreid parkbos (natuur- en recreatiebos). De beplanting bestaat uit naaldbomen, afgewisseld met een eiken-berkenbos. Vakken met oudere bomen en jongere aanplant wisselen elkaar af. De vakken zijn gevuld met AE Amerikaanse eik; BU Beuk; CD Corsicaanse den; DG Douglasspar; EI *Quercus robur* (zomereik); FS Fijnspar; GD Grove den; JL Japanse lariks.

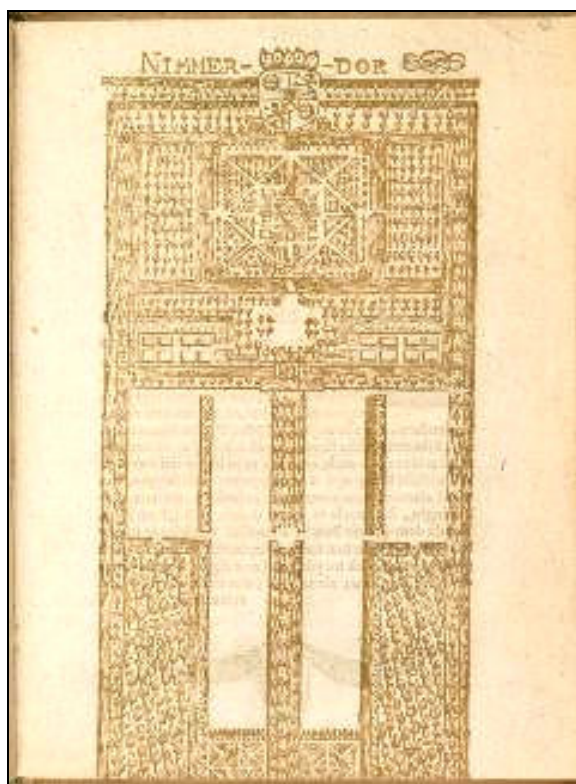
2. De historische ligging van Nimmerdor en Leusderbos en -heide, gelezen op historische kaarten, chronologisch beschouwd en geanalyseerd

In dit hoofdstuk worden de beschikbare kaarten vergeleken, om zodoende een eerste overzicht te verkrijgen van de verschillende functies van percelen op het landgoed en van het ontstaan van de lanenstelsels. De verschillen zullen steeds in de tekst worden aangegeven en zijn tenslotte als samenvatting van alle beschrijvingen op de 'Dateringskaart' ingetekend.

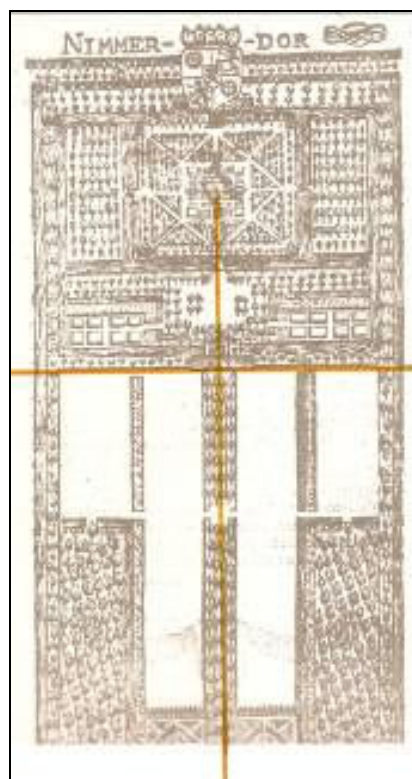
Allereerst is duidelijk dat het landgoed Nimmerdor in de loop van de eeuwen qua oppervlakte kon variëren. In 1645 besloeg de buitenplaats slechts 9 hectare; in 1683 tot halverwege de achttiende eeuw of later spreekt men van ongeveer 53 hectare; dat blijft zo tot in de negentiende eeuw, wanneer Nimmerdor fors wordt uitgebreid, o.a. met de buitenplaats Waterdal en met lanenstelsels en bos tot ongeveer 100 hectare. In 1986, bij aankoop door de gemeente, bestrijkt het landgoedbos 48 hectare en de buitenplaats 20 hectare. Deze schommeling in grootte is duidelijk op de kaartbeelden die hierna volgen te zien.

Zeventiende eeuw

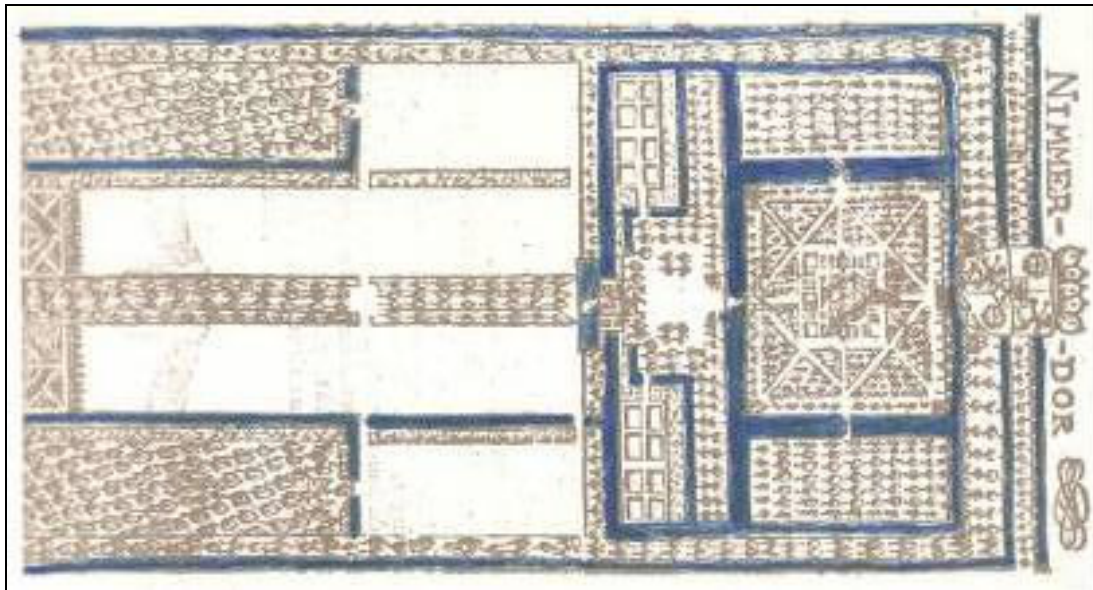
Onderstaande tekening uit de periode van Everard Meyster is de oudst bekende kaart van Nimmerdor. Deze plattegrond geeft een ideaalbeeld van de tuin, die diende als illustratie van zijn gedicht *Nimmerdor berijmt*. Mogelijk diende de plattegrond ook als ontwerp voor de tuin, maar uit de bestaande situatie blijkt dat het geen zorgvuldige opmeting is van het landgoed zoals dat is aangelegd.

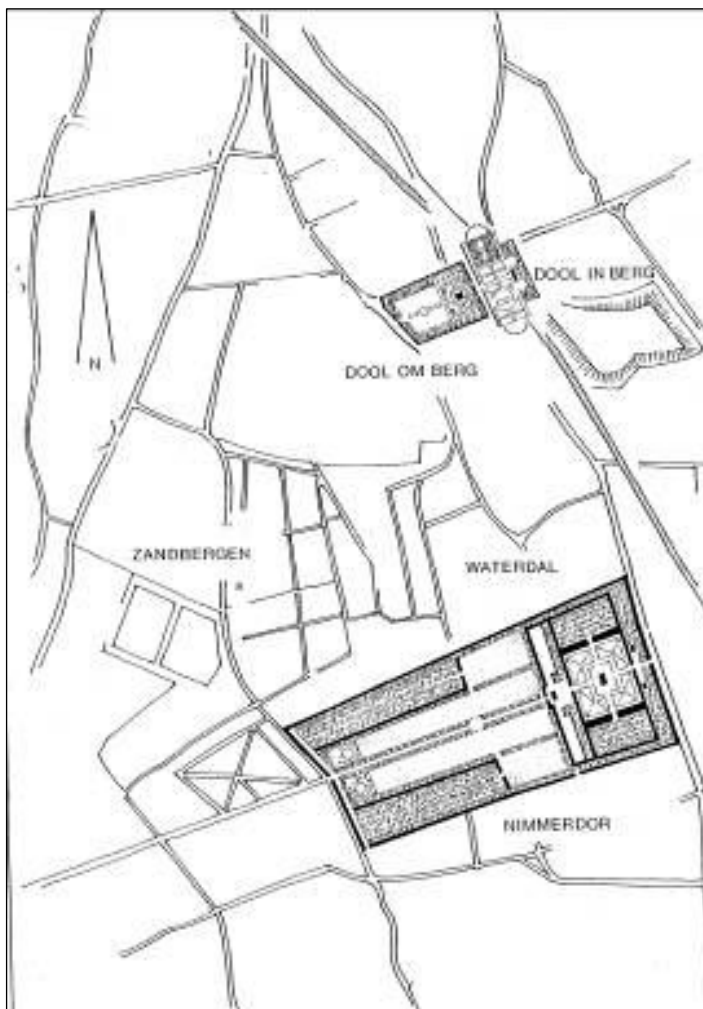
Nimmerdor te Amersfoort uit: *NIMMER-DOR BERYMT*, door Everard Meyster Utrecht, 1667.

De verticale gele lijn vormt het zicht vanuit het huis naar (Oud-)Leusden; de horizontale gele lijn geeft de locatie aan van de laan over de Woesteigerweg. De verhoudingen kloppen niet exact.

Plattegrond Nimmerdor met ingekleurde watergangen

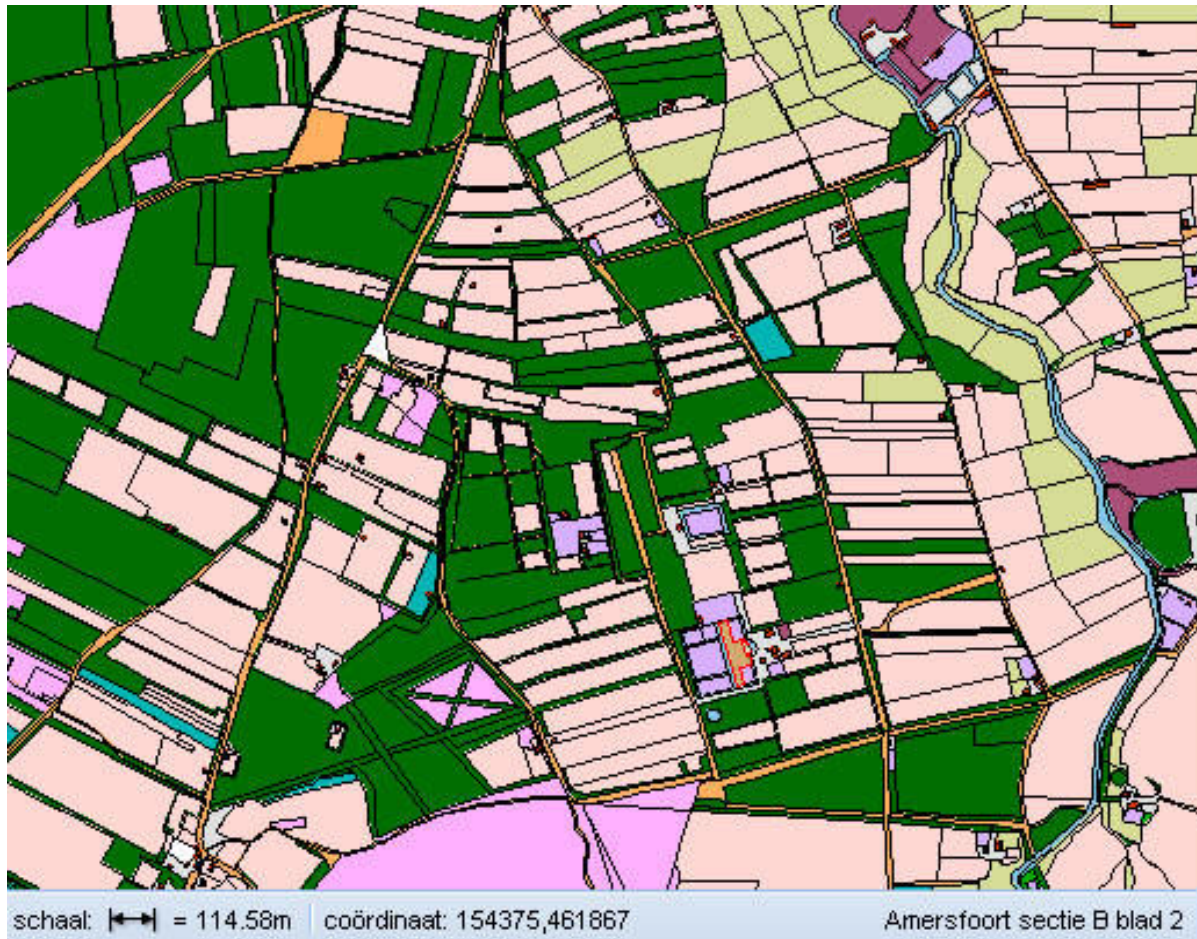

Projectie van de tekening van Everard Meyster op de topografische kaart van 1890. Coll. Archief St. Behoud Nimmerdor (Archief Eemland). De donkere lijnen geven het water (grachten) aan. Zie ook de centrale middenlaan achter het huis Nimmerdor, die in de achttiende eeuw werd doorgetrokken richting de toren van (Oud-) Leusden.

De oorspronkelijke zeventiende-eeuwse middenas en de waterstructuren of grachten van Nimmerdor zijn nu nog gedeeltelijk op het landgoed zichtbaar.

Achttiende eeuw

Gedetailleerde achttiende-eeuwse kaarten ontbreken tot heden helaas. Wel is bekend uit een transportakte uit 1746 dat er sprake was van *'tuynen, boomgaarden, allées van eiken en beuken, eiken bosschen en wallen, een sterrenbos, eiken en beuken, bouw- weilanden en bosch'*. Of dit sterrenbos op dezelfde plaats lag als in de tijd van de eerste kadasterkaart uit circa 1825, is niet zeker, maar dit is wel aannemelijk.

Kadasterkaart uit ca. 1825, onlangs bewerkt en ingekleurd (noorden boven). Nimmerdor (huis op rood omlijnd kavel) en noordelijk daarvan het omgrachte rechthoekige terrein van Waterdor of Waterdal. Het lanen- en grachtenstelsel komt gedeeltelijk nog overeen met de kaart van Everard Meyster en is nog niet vergraven in landschapstijl. De laan achter het huis (vanuit het huis naar links) loopt tot de Leusderweg; de nog rechte toegangslaan tot het huis (vanuit het huis naar rechts) loopt tussen het huis en de Arnhemseweg. Vier min of meer evenwijdige noord-zuid lopende lanen verdelen Nimmerdor in drie delen (van west naar oost de Leusderweg; de Paradijsweg of Monnikenweg; de Woesteigerweg; de Arnhemseweg). Zie voor de legenda: Bijlage A.

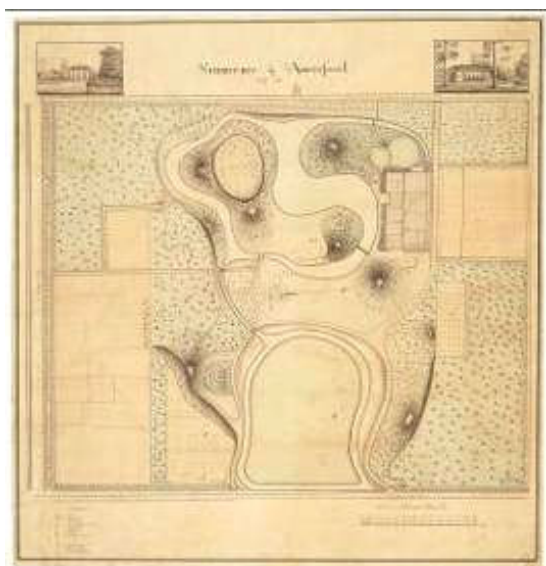
Na vergelijking van de tekening van Everard Meyster (1667) met bovenstaande modern bewerkte kadasterkaart uit circa 1825, valt op dat de waterlopen (ook greppels die eikenwallen begeleiden) en de lanen en paden⁸ uit de tijd van Meyster op de kadasterkaart nog grotendeels terug te vinden zijn (zie Bijlage E.). Hoewel de plattegrond van Meyster een ideaalbeeld geeft en geen nauwkeurige weergave is van de uitgevoerde situatie, is zijn ontwerp duidelijk in grote lijnen uitgevoerd.

⁸ Het verschil tussen lanen en paden dat in dit rapport gehanteerd wordt is het volgende: een laan is aan beide zijden beplant met bomen, soms zelfs met een dubbele rij bomen (zoals de middenlaan); een pad is niet regelmatig beplant met bomen en uiteraard veel smaller.

Negentiende eeuw

In de negentiende eeuw onderscheidt men rond het huis Nimmerdor een tuincomplex, omgracht door het zogenaamde 'lustwater'. De centrale symmetrie-as van de buitenplaats, waar over de toegang vanaf de Arnhemseweg naar het huis en dubbel beplante middenlaan lopen, was in de achttiende eeuw in westelijke richting verlengd met een lange zichtlaan, gericht op de toren van (Oud-)Leusden. Het deel ten westen van de Paradijsweg, met o.a. het sterrenbos, is eveneens in de achttiende eeuw aangelegd. Ten noorden van Nimmerdor lag eertijds 'Waterdor' (zo gespeld op de originele kadastrale kaart, later Waterdal en Waterdaal genoemd), dat volgens de kadastrale legger van circa 1825 toebehoorde aan Cornelis van Beek en consorten. De lange zichtlaan tussen de Arnhemseweg en (Oud-)Leusden vormt de ruggengraat van het lanenstelsel. Op de kadastrale kaart wordt deze 'lustlaan' genoemd. Van hieruit heeft men toegang tot bospercelen, bouwlanden en tot het sterrenbos dat eigenlijk in deze tijd een 'sterrenheide' blijkt te zijn. De kadastrale legger meldt namelijk dat de vier driehoeken van het sterrenbos uit heideveldjes bestaan, gescheiden door lanen met opgaand geboomte, in eigendom van de participanten van de Leusderberg. Een sterrenheide is tot nu toe een ongekend verschijnsel in de landschapsarchitectuur. Deze is waarschijnlijk ontstaan door het kappen van het eikenhakhout.

De legger toont verder aan dat er ten westen van het huis eerst een lustbos en daarachter tuinen lagen en tussen de Woesteigerweg en de Paradijsweg acht evenwijdig gelegen langwerpige kavels bouwland, aan beide zijden van de 'lustlaan', ten noorden van deze laan gescheiden door eikenwallen tegen stuifzand. De akkers aan de zuidkant van de zichtlaan waren in eigendom van weduwe W.H. de Beaufort, die de eikenwallen misschien niet onderhield. In de kadastrale legger staat in dit geval niet aangegeven hoe die van elkaar gescheiden zijn. In het veld zijn wel greppels te onderscheiden. Deze staan echter bijna allemaal droog vanwege een aanzienlijke daling van de waterstand.

Nimmerdor. Ontwerp of situatietekening, 1835. Westen boven. Getekend door Eerste Luitenant Rijdende Artillerie [Wilhelm Friedrich] von Pestel⁹ (Archief Eemland)

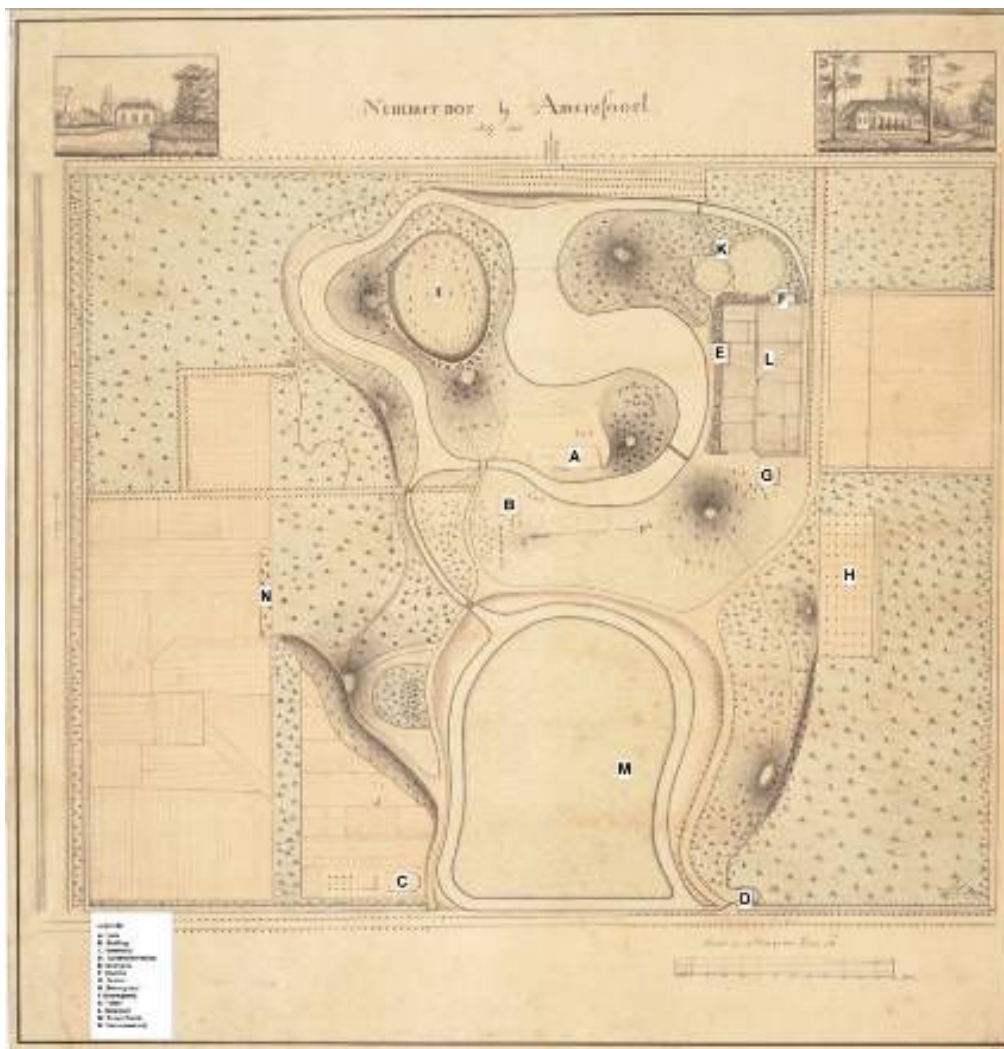

Google Satelliet 2011.
Het huis is aangegeven met een rode punt

⁹ Het betreft luitenant-generaal der artillerie en adjudant des Konings, Wilhelm Friedrich von Pestel, in 1838 door Koning Willem I in de adelstand verheven met het praedicaat van Jonkheer. Von Pestel was afkomstig uit Dillenburg en werd 22 februari 1802 gedoopt. Bij deze doop was 'der Erbprinz von Oranien Friedrich Wilhelm' (de latere Koning Willem I) getuige. Von Pestel is dus te beschouwen als een gunsteling van Koning Willem I.

Nimmerdor. Topografisch Militaire Kaart 1830-1850 (noorden boven). De noord-zuid lopende laan ten westen van het huis is de Woesteigerweg; loodrecht daarop richting (Oud-)Leusden loopt de zichtlaan. Het sterrenbos ligt langs deze laan, boven de 'd' van Leusden.

Nimmerdor 1835 (Von Pestel). Legenda: A) huis; B) stalling; C) boerderij; D) tuinmanswoning; E) oranjerie; F) koestal; G) schuur; H) boomgaard; I) idem; K) prieel; L) moestuin; M) duiventoren; N) boomkwekerij

In 1835 is voor het eerst een landschappelijke aanleg voor en achter het huis getekend. Deze tekening is gesigneerd door Von Pestel. Hij was luitenant van de artillerie, maar of hij ook de ontwerper is van deze aanleg, is onbekend. Na vergelijking van de huidige Google-kaart met

de Topografisch Militaire Kaart (TMK) van circa 1830-1850 en volgende topografische kaarten, blijkt dat de landschappelijke belijning van de waterpartijen uit de tijd van Von Pestel tot op heden in grote lijnen bewaard is gebleven. De rechte grachten uit de tijd van Meyster zijn rond het huis veranderd in S-vormige waterpartijen en vóór het huis is een omgrachte weide gerealiseerd waaromheen een rondwandeling loopt. De rechte toegangslaan aan de oostzijde van het huis is vervangen door twee slingerende lanen langs beide zijden van deze weide.

Nimmerdor. Top. kaart 428 (schaal 1:25.000). Amersfoort, 1872

1872: De Leusderweg, de Arnhemseweg, de zichtlaan, de toegangslanen tot Nimmerdor aan de Arnhemseweg, de verbindingsweg tussen Nimmerdor en Waterdal en de verbindingsweg met de zichtlaan zijn alle verhard (rood gekleurd). De naaldhoutpercelen zijn donkergroen, de loofhoutpercelen zijn lichtergroen (gespikkeld). Achter het huis Nimmerdor ten noorden van de waterpartij ligt een boomgaard. Opvallend zijn de heuvels op het terrein van de buitenplaats. Tussen de Paradijsweg en de Woesteigerweg liggen zes evenwijdige lange percelen bouwland. Merk ook de huisjes/opstallen op: 1) aan de overzijde van de Paradijsweg ter hoogte van het sterrenbos; 2) in de weide (schapen- of koeienstallen?) onder het sterrenbos vlakbij de Dodeweg; 3) in het meest westelijke naaldhoutbos nabij Leusden; 4) in het op één na zuidelijkste perceel weide nabij de Dodeweg.

Nimmerdor. Top. kaart 428 (schaal 1:25.000). Amersfoort, 1890

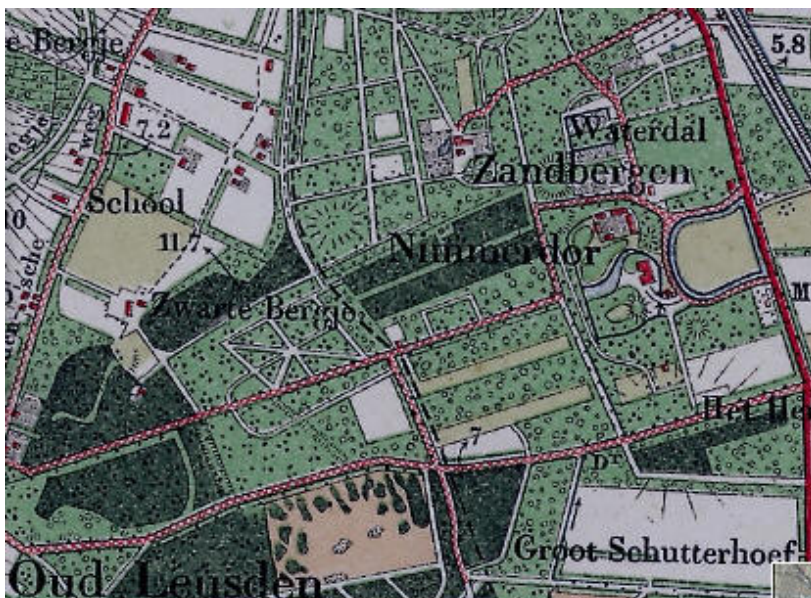
1890: Verschil met de voorgaande kaart van 1872: De Zandbergerlaan is verhard; het meest noordelijke perceel bouwland ten oosten van het sterrenbos is in heide veranderd en het bouwlandperceel ten zuiden daarvan is gedeeltelijk vervangen door bos; het lange perceel ten zuiden van de zichtlaan is weide geworden; de heide nabij Leusden ten zuiden van de zichtlaan is in bouwland veranderd; de boomgaard op de buitenplaats is verdwenen.

Twintigste eeuw

Nimmerdor. Top. kaart 428 (schaal 1:25.000). Amersfoort, 1908

1908: Verschil met de voorgaande kaart van 1890: De Dodeweg (ten zuiden van de huidige A28) is verhard; het zuidelijke deel van de Paradijsweg is verhard; in het bosperceel tussen de Leusderweg en de zichtlaan bevindt zich een nieuw slingerpad en de opstal aldaar is verdwenen; het rechte bospad ten zuidwesten van het sterrenbos is aan de Dodeweg afgerond; het sterrenbos heeft een extra padenkruis gekregen, terwijl één diagonale laan is vervallen. Op de lange percelen ten oosten van het sterrenbos is naaldhout aangeplant; de lange percelen met weide en akkers ten zuiden van de zichtlaan zijn veranderd in percelen (laag) loofhout, met tussenliggende stroken bouwland; het lange meest zuidelijke perceel bouwland ten zuiden van de zichtlaan is in tweeën gedeeld; de percelen in het lanenstelsel ten westen van Zandbergen zijn afwisselend beplant met laag en opgaand loofhout en het naaldhout is verdwenen. De twee opstallen in de bouwlanden ten zuiden van de zichtlaan zijn verdwenen.

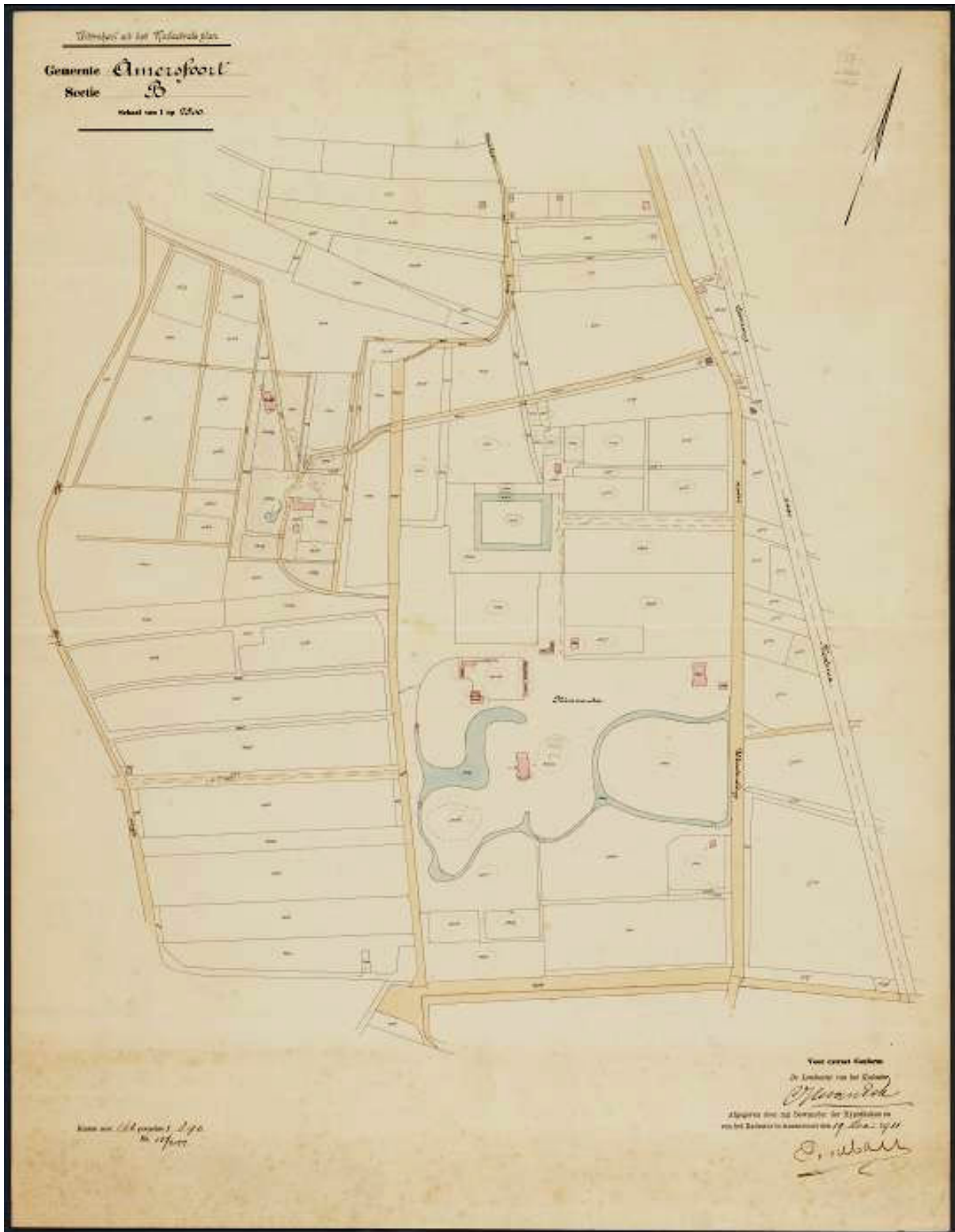

Nimmerdor. Top. kaart 428 (schaal 1:25.000). Amersfoort, 1912

1912: De situatie is vrijwel identiek als in 1908, alleen het naaldhoutbos ten zuidwesten van het sterrenbos is in loofhout veranderd.

De kavels in het lanenstelsel ten westen van Zandbergen zijn vanaf 1908 voornamelijk beplant met laag en opgaand loofhout; het naaldhout is verdwenen. In 1908 is bovendien voor

het eerst (exotisch?) naaldhout getekend tussen de buitenplaats en het sterrenbos, in de meest noordelijke kavels ten noorden van de middenlaan.

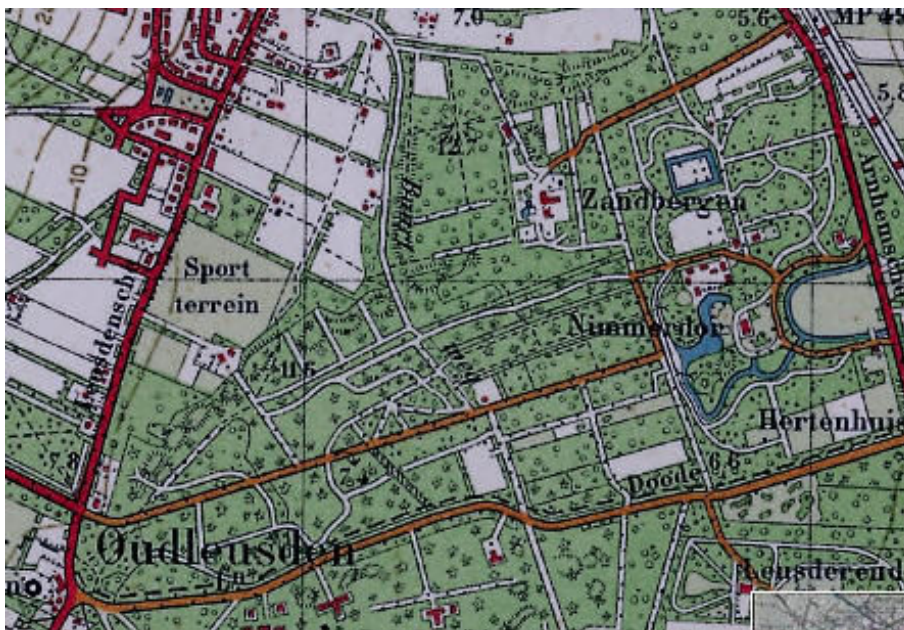
Nimmerdor, Waterdal en Zandbergen ten oosten van de Paradijsweg. Kadasterkaart 1911. Schaal 1:2500. C.J.D.van Eck. Coll. Waterschap, Vallei & Eem

1911: De hele situatie op deze kadasterkaart van 1919 komt sterk overeen met de Topografische kaart van 1912.

Nimmerdor. Top. kaart 428 (schaal 1:25.000). Amersfoort, 1923

1923: Verschil met de eerdere kaarten van 1912 en 1919: het bos van opgaande loofbomen ten noorden van de weide vóór het huis, is dichter beplant geraakt.

Nimmerdor. Top. kaart 428. (schaal 1:25.000). Amersfoort, 1930

1930: Verschil met de voorgaande kaart van 1923: het sterrenbos is gehalveerd en in het oorspronkelijk noordelijke gedeelte van het sterrenbos is een slingerlaantje verschenen; in het perceel met naaldbout, net ten noorden van de begrenzing van de buitenplaats van Meyster, is bovendien een pad verschenen dat de landschappelijke aanleg van de buitenplaats met het slingerlaantje in het sterrenbos moet verbinden; ook het padenstelsel ten noorden van het voormalige sterrenbos is veranderd; het lijkt erop dat het bosdeel ten noorden van het sterrenbos geheel gekapt is en dat er transportwegen zijn aangelegd om de bomen uit het bos te slepen; in het bos rondom de verharde toegangslanen vanaf de Arnhemse weg tot de buitenplaats Nimmerdor, is een uitgebreid net van wandelpaden verschenen; Ten zuiden van de lange zichtlaan zijn twee nieuwe lanen aangelegd, een evenwijdig aan de middenlaan, een recht daarop; het bouwlandje ten noorden van de Dodeweg is westwaarts verplaatst; het deel van de Paradijsweg langs de voormalige akker (het open veldje) is niet langer verhard. Of zou dit een omissie van de kaarttekenaar zijn?

Getuige de topografische kaart van 1930 zijn er tussen 1923 en 1930 een aantal 'slingerlanen' aangelegd om een landschappelijke wandeling door het landgoedbos te maken. Tegelijkertijd zijn er ten zuiden van de middenlaan een aantal formele lanen aangeplant op het deel dat tot de oorspronkelijke buitenplaats van Meyster behoort. Daarnaast heeft men ten noorden van het sterrenbos een aantal transportpaden aangelegd, waarschijnlijk om de gekapte bomen in dit deel van het landgoed naar het hoofdpad te kunnen slepen.

We kunnen ons afvragen of er in de Tweede Wereldoorlog nog veel aan de buitenplaats en het bos veranderd is. Mogelijk is er veel hout uit het bos gekapt en is dit op de topografische kaarten waar te nemen.

Nimmerdor. Top. kaart 32 D (schaal 1:25.000). Woudenberg, 1952

1952: Verschil met de voorgaande kaart van 1930: het padenstelsel op zowel het noordelijke deel als het zuidelijk deel van de oorspronkelijke buitenplaats langs de Arnhemseweg en op het deel van het vroegere Waterdal is ingewikkelder geworden; de weg achterom het huis is in deze periode verhard; het bos tussen de Dodeweg en de lange zichtlaan is veranderd van naaldbos in 1930 naar gemengd bos in 1952 en er is daar een klein stukje heide verschenen; het bos met transportpaden op de kaart van 1930, is in 1952 veranderd in een enigszins open terrein.

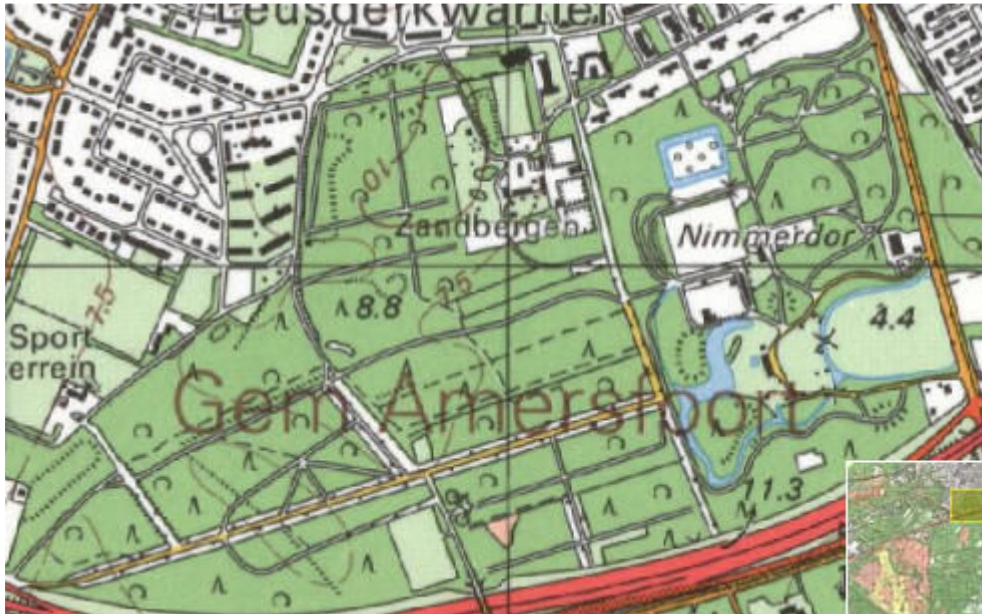
Nimmerdor. Top. kaart 32 D (schaal 1:25.000). Woudenberg, 1962

1962: Verschil met de voorgaande kaart van 1952: het bos ten noorden van het sterrenbos is nu veranderd in heide; het lijkt of het bosgebied ten westen van de Paradijsweg nu grotendeels uit naaldbout bestaat; de A28 is nu gestippeld aangegeven; de zichtlaan is half verhard; het huis is verdwenen.

Nimmerdor. Top. kaart 32 D (schaal 1:25.000). Woudenberg, 1982

1982: Verschil met de voorgaande kaart van 1962: de hoogtelijnen zijn ingetekend zodat het reliëf duidelijker afleesbaar wordt; het westelijke laantje van het sterrenbos lijkt verdwenen; het ingewikkelde padenstelsel ten zuiden van de waterpartijen op de buitenplaats is nagenoeg verdwenen; in het meest oostelijke bosdeel ten zuiden van de lange zichtlaan is een stukje bouwland verdwenen en een stukje heide verschenen; het padenstelsel tussen Zandbergen en Waterdal is veranderd; op Nimmerdor is een nieuw hoofdhuis gebouwd en de toegangsweg naar dit huis leidt vóór het huis rond.

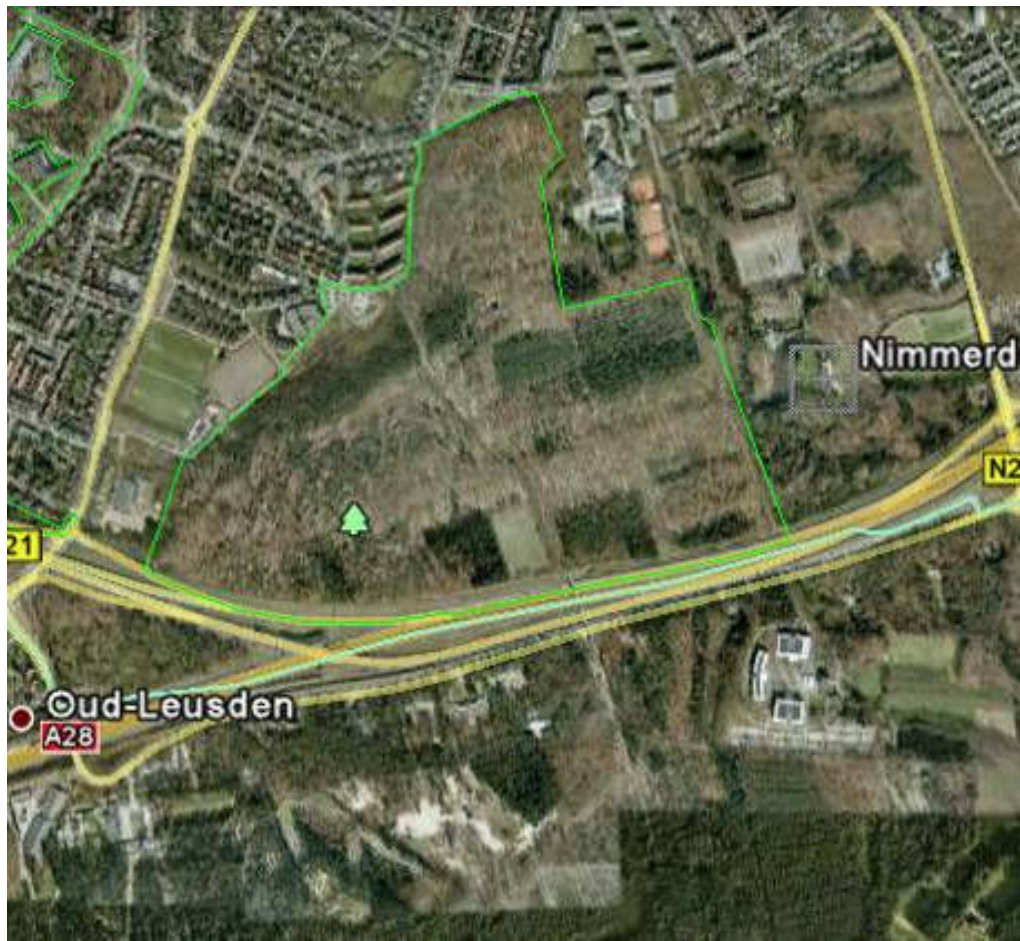

Nimmerdor. Top. kaart 32 D (schaal 1:25.000). Woudenberg, 1995

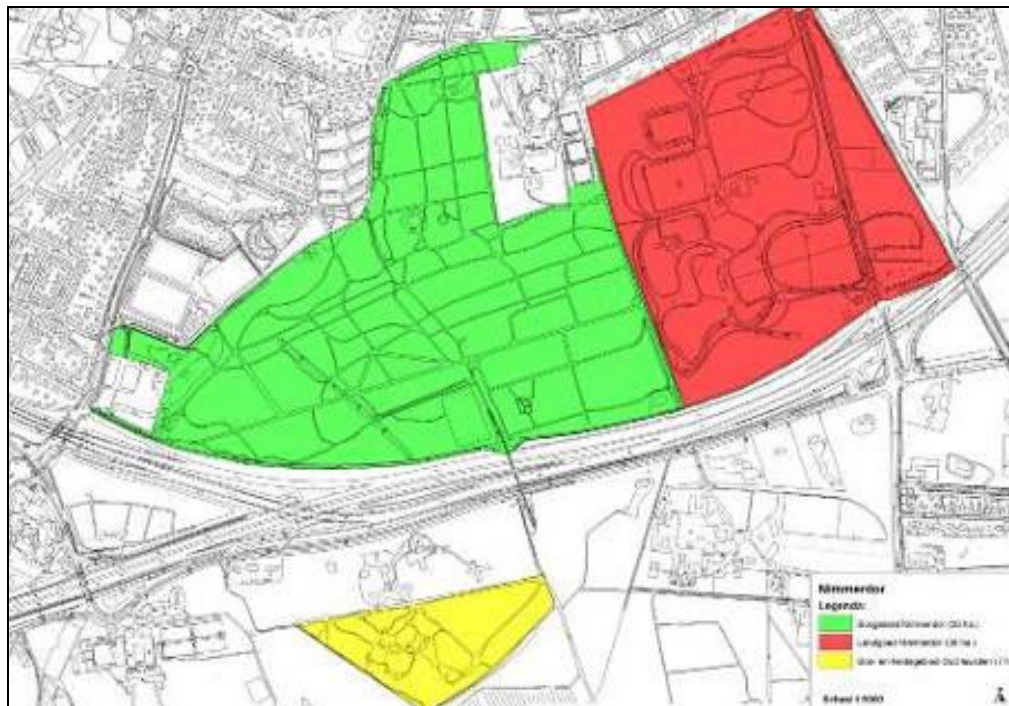
1995: Verschil met de voorgaande kaart van 1982: het naaldhoutbos lijkt meer gemengd geraakt met loofhout.

Het overzicht van kaarten geeft een heel algemeen en niet gedetailleerd beeld van de samenstelling van het bos en het ontstaan van de lanen en paden. In het algemeen valt van de kaarten af te lezen dat de percelen nogal eens veranderd zijn qua beplanting en qua gebruik. Naaldhout, uit de tijd van Everard Meyster, werd loofhout en loofhout werd naaldhout. Paden en lanen raakten verhard en ook weer onverhard en functies van percelen veranderden van sterrenheide in sterrenbos, van bouwland in weiland en van naaldhoutbos in heide. Men zou kunnen zeggen dat de omgrenzing van de percelen door de eeuwen heen grotendeels grofweg hetzelfde bleef, maar dat de inhoud nogal eens veranderde. Deze constatering is belangrijk voor het toekomstig beheer.

Ontwikkeling van het gebied Leusderbos en -heide

Nimmerdor, Buitenplaats, landgoedbos en (Oud-)Leusden, bos- en heidegebied. Google 2010

Nimmerdor. Eigendomskaart Gemeente Amersfoort 2010.

Rood is privé-deel; groen is landgoedbos; geel is Bos- en heidegebied (Oud-)Leusden

1872

1890

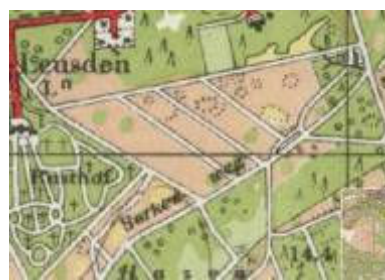
1908; 1912

1923

1930

1952 met Crematorium Rusthof

1962 met Crematorium Rusthof

1973

1982; 1989

1995

2010 Zandverstuiving en coniferen

Oostelijk (oranje) deel Leusder Bos: hoofdboomsoorten: Corsicaanse den; Douglasspar; Japanse Lariks.

Hierboven zijn de topografische kaarten en de Google-kaart van het terrein Leusderbos en -heide chronologisch achter elkaar gezet. De heide vernaderde in 1872 in naaldbos (1890 tot ca. 1930). In 1952 is het hele bos gekapt (tijdens WO II, tussen 1940 en 1945?) en weer heide geworden. In 1962 blijkt de heide weer te zijn beplant met naaldbout, terwijl er een klein stukje stuifduin en heide is blijven liggen, dat vanaf de jaren tachtig tot heden steeds groter wordt. Het bos is nu beplant met de hoofdboomsoorten Corsicaanse den, douglasspar en Japanse lariks.

3. De buitenplaats Nimmerdor en haar bewoners door de eeuwen heen¹⁰

Middeleeuwen¹¹

In 777 schonk Karel de Grote, koning der Franken, de villa Lisiduna (Leusden), met onder andere de daarbij gelegen boerderijen, huizen, opstallen, akkers, weiden, bossen, velden en waterlopen aan het bisdom van Utrecht. Uit deze Karolingische periode is wat betreft de omgeving van (Oud-)Leusden weinig bekend. Wel zijn er in de omgeving van de middeleeuwse kerk van (Oud-)Leusden sporen aangetroffen, die uit de laat-Romeinse tijd, uit de Merovingische periode (500-750) en uit de prehistorische periode dateren.

Ontginningen lijken in dit gebied pas te beginnen in de elfde eeuw. Uit die tijd zijn bij (Oud-)Leusden boerderijen aangetroffen en wordt er op de Heiligenberg of de Hohorst een Benedictijner klooster gesticht, onder leiding van bisschop Ansfridus. Er woonden toentertijd zes monniken. De auteur Alpertus van Metz schrijft in zijn boek *De diversitate temporum* over de Hohorst: *het is een dicht [met bomen] begroeide heuvel met aan één zijde een modderige rivier [de Heiligenbergerbeek of Lunterse beek] en aan de andere zijde een moerasachtige wildernis*. De directe omgeving behoorde ook tot de bezittingen van het klooster. De monniken waren mogelijk de eerste bewoners in deze omgeving. Er is een oorkonde bekend uit 1028 waarin de bisschop het klooster Hohorst erkent als één van zijn bezittingen. In 1050 verhuisden de monniken naar een nieuw klooster, de St.-Paulusabdij in Utrecht. De Hohorst bleef wel als uithof van de St.-Paulusabdij bestaan om de opbrengsten van het land te verzamelen. Een proost kreeg de leiding over het beheer van de kloostergoederen en gaf ook leiding aan de ontginning van het moerasland ten oosten van de Hohorst. De Monnikenweg of Paradijsweg op Nimmerdor (in het verlengde van de Keesomstraat) dateert waarschijnlijk uit de tijd van het klooster of de uithof.

In de twaalfde eeuw raakte het gebied ontbost, met verzanding en terugloop van de ijzerindustrie tot gevolg. De boeren verlaten (Oud-)Leusden en trekken onder andere naar lager gelegen gebieden, zoals naar het gebied langs de Leusderweg en naar Nimmerdor. (Oud-)Leusden bleef wel de plaats waar men ter kerke ging. In 1337 verhefde bisschop Jan van Diest de St.-Joriskerk tot kapittelkerk en kreeg het voormalige hofgebied de status van 'immunité', een gebied rondom een klooster waar het kerkelijk recht van de instelling – in dit geval de Benedictijner abdij – gold. Deze gebieden vormden een soort eilandjes binnen de stad en hebben tot aan de tijd van Napoleon bestaan.¹²

¹⁰ Veel namen van eigenaren en jaartallen en data in dit hoofdstuk zijn afkomstig uit het Archief Stichting Behoud Nimmerdor (1987-2000). Zie vooral no. 0235-0238: Historie en beschrijving Nimmerdor. Alle namen en jaartallen zijn door ons zeker niet klakkeloos overgenomen, maar geverifieerd en aangevuld met gegevens die op Internet zijn gevonden. De namen van eigenaren en jaartallen van eigendom komen om deze reden niet altijd overeen met de data in het archief van de Stichting Behoud Nimmerdor, of met de beschrijvingen van eigendom die op vele websites zijn aangetroffen.

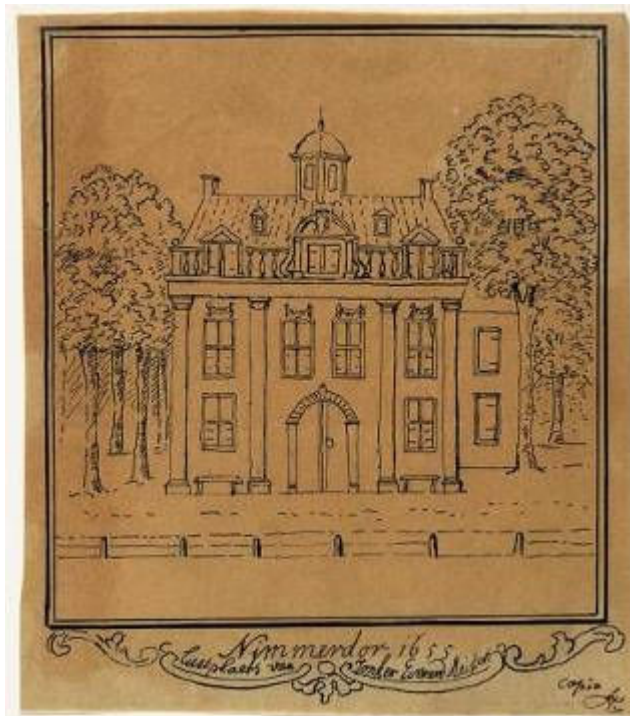
¹¹ Zie: *Inventariserend en waarderend archeologisch onderzoek. Spoedwet project A28. Plusstrook. A28Leusden zuid-A1 Hoevelaken*. Opgesteld door drs T. d'Hollosy / Sectie Archeologie Gemeente Amersfoort, 2003.

¹² Zie Stenvert, Ronald, Chris Kolman, Ben Olde Meierink en Margreet Tholens. *Monumenten in Nederland. Utrecht*. Zeist, 1996. p. 66.

Zeventiende eeuw

Portret Everard Meyster. C. van Dalen naar J. Vennecool

Huis Nimmerdor van Everard Meyster, 1655 (kopie). Coll. Museum Flehite Amersfoort

Periode Everard Meyster (1645-1683)

Jonker Everard Meyster (1617-1679) was een Nederlands aristocraat, die zich in zijn tijd als dichter, schrijver en toneelschrijver zeer bekend heeft gemaakt. Hij ontving een rijke erfenis van zijn moeder, mevrouw A.M. de Bruyn van Buitenweg, en maakte daarvan na zijn studie vele buitenlandse reizen. In 1649 trouwde hij met Agatha Schaap van den Dam, die eveneens uit een aanzienlijke familie afkomstig was.

Everard Meyster kocht omstreeks 1645 een stukje Leusder heide (9 hectare) en liet daarop de buitenplaats Nimmerdor aanleggen, eerst een geometrische tuin, gevolgd door de bouw van een huis omstreeks 1655.¹³ Huis en tuin passen in de Hollands-classicistische traditie. Van de tuin is in 1667 een plattegrond gemaakt, die is afgedrukt in het hofdicht¹⁴ van Meysters hand, *Nimmerdor berymt, op den trant, 't is Nimmerdor rontsom, van boven en ter zijden...*¹⁵ De tekst was afgedrukt in groene inkt op groen papier, om het gebruik van uitsluitend groenblijvende heesters en planten voor de begroeiing van zijn hof te benadrukken, zoals de grove en fijne spar (grove den en fijnspar), eilooft of klimop, palm (buxus), hulst en zevenboom (Jeneverbes / *Juniperus sabina*). Zijn idee was om de tuin hiermee het hele jaar door een groen aanzicht te geven. Hij spreekt dan ook in de tekst van: *'eyndeelose Lent, / Een dorreloos saysoen, een Somer sonder end'*.¹⁶ Het huis Nimmerdor werd in Meysters tijd gebruikt als ontmoetingsplaats voor kunstenaars.

¹³ Nimmerdor werd voor het eerst genoemd in het gedicht van Everard Meyster, getiteld *Der Goden Landspel* (of *'t Hemels Landspel* of *Godenkout*) om Amersfoort van 't nieuw Stad-huys binnen Amsterdam. Amsterdam, 1655. Dit 'spel' werd 'gerijmt in Nimmerdor'.

¹⁴ Een hofdicht is een beschrijving van een buitenplaats met nadruk op de tuin en haar voortbrengselen.

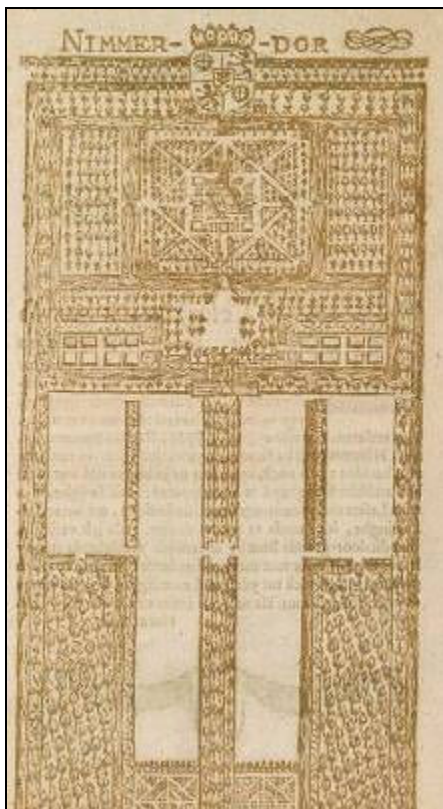
¹⁵ Deze beginregel wordt in het gedicht om de vier regels herhaald en rijmt meer dan 200 maal op een ander (bestaand of zelf verzonden) woord.

¹⁶ Deze tekst is vrij vertaald naar een tekst van Vergilius in zijn *Georgica* II, 149.

Meyster werd beschouwd als een levenskunstenaar en zonderling. Zo staat hij in de geschiedenis van Amersfoort bekend als de ‘Dolle Jonker’, omdat hij tijdens een kroegweddenschap in 1661 vierhonderd Amersfoortse burgers zover heeft gekregen een enorme granieten kei uit de ijstijd (7157 kilo), de zogenaamde Amersfoortse Kei¹⁷, van de Waelberch (bij de Stompert bij Soesterberg) naar de Amersfoortse binnenstad (Varkensmarkt) te slepen. Hun beloning bestond uit bier en krakelingen en bovendien liet hij nog herdenkingsmunten slaan. Sindsdien hebben de Amersfoorters de bijnaam keitrekkers gekregen¹⁸ en de stad de bijnaam van Keistad.

Meyster was rooms-katholiek en kon om die reden geen openbaar ambt bekleden. Hij besteedde zijn geld en tijd aan het ontginnen van heidegronden en het aanleggen van luthoven bij Amersfoort. In 1669 kwam Constantijn Huygens hem bezoeken op zijn buitens Nimmerdor en Doolomberg. In zijn dagboek schrijft Huygens *‘In Sté geluckte mij het Meesterlick ontmoeten van die aen Nimmerdor zijn Meesterstuck gewrocht en Doolomberg in ’t Sand aan ’t groeyen heeft gebrocht, en mij door dorr en groen den Dagh gekorrt met praten’*.

Enkele citaten uit *Nimmer-dor berymt*, die de beplanting van Nimmerdor betreffen:

*’t is Nimmerdor rontsom van boven en ter zijen:
Een Groenesteynsch gebouw, beset met Enterijen,
Van grof en fijne spar, van Eylof, en van Palm,
Van Hulst en Sevenboom; door-menght met Echoo’s galm.*

*’t is Nimmerdor rontsom van boven en ter zijen:
Waer selfs de Guure-vorst voor swichten moet en vlieden;
Hoe guurigh, en hoe fel hij ’s winters koelt en koudt,
’t Is Nimmerdor altoos in ’t Nimmerdorsche hout.*

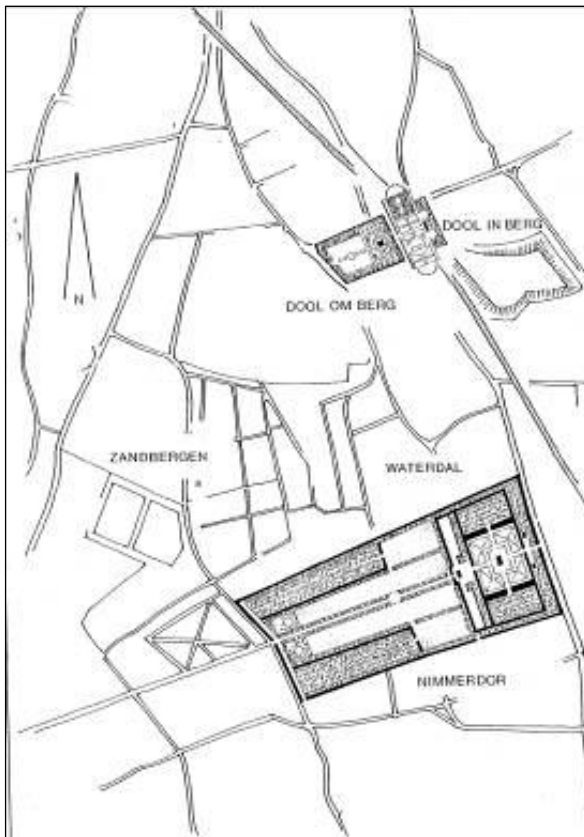
*’t is Nimmerdor rontsom van boven en ter zijen:
Een Groenewoudsche Bosch, met geen hand uyt te wijen,
’t Is hier yder boom een groen’ Egyptische naerld,
Een sparre-tooren waer naer ’t leven af-gemaelt.*

Plattegrond Nimmerdor. Uit: *Nimmer-dor berymt*, 1667 (noordoosten boven). De middenlaan is het begin van de latere zichtlaan

¹⁷ Over dit voorval schreef Meyster de klucht: *Keyklucht van Jock en Ernst, op de steen-uyle-vlucht deser werelt*. Utrecht, 1661.

¹⁸ Ook in Utrecht had Meyster naam gemaakt. Daar liet hij het huis ‘De Krakeling’ (Achter Sint-Pieter, op de hoek van de **Keistraat**) bouwen en was hij de eigenaar van het huis ‘Oog-in-al’ (gebouwd in 1666) aan de Leidsche Vaart.

De buitens Nimmerdor, Dool-om-berg en Dool-in-berg (alle eigendom van Everard Meyster) en Randenbroek (eigendom van Jacob van Campen¹⁹) lagen dicht bij elkaar en de eigenaren Everard Meyster en Jacob van Campen waren bevriend met elkaar. Tot hun beider vriendenkring hoorde ook Constantijn Huygens, bouwer en bewoner van het buiten Hofwijck te Voorburg, en zij zullen elkaar wat betreft architectuur en tuinarchitectuur zeker beïnvloed hebben. In hoofdstuk 3 zullen worden de tuinontwerpen van Meyster en Huygens met elkaar vergeleken.

Bijgevoegd kaartje geeft de ligging van Meysters buitenplaatsen Nimmerdor, Dool-om-berg en Dool-in-berg weer, geprojecteerd op de topografische kaart van 1890. Van Dool-om-berg (met doolhof en kunstmatige heuvel) en Dool-in-berg zijn nauwelijks meer sporen te herkennen, hoewel de Amersfoortse tuinarchitect H.F. Hartogh Heijs van Zouteveen aan het eind van de negentiende eeuw nog geprobeerd heeft Dool-om-berg in de oude toestand terug te brengen. Dit plan heeft echter geen doorgang gevonden.

Ligging van de voormalige buitenplaatsen Nimmerdor, Dool-om-berg en Dool-in-berg, geprojecteerd op de topografische kaart van 1890. Coll. Archief St. Behoud Nimmerdor (Archief Eemland).

Ontwerp/Reconstructie-plan (1900) van H.F. Hartogh Heijs van Zouteveen voor het oostelijke deel van de tuin van Dool-om-Berg (detail)

¹⁹ Zie het rapport dat in 2010 door ons werd opgemaakt voor de Gemeente Amersfoort Park Randenbroek: cultuurhistorische inzichten en richtlijnen. (http://www.amersfoort.nl/docs/Nieuwe_structuur/_wonen_wijken/_wijken/Randenbroek_Schuilenburg/park_randenbroek/rapport_olderburger.pdf).

Volgens een bericht in de *Amersfoortsche Courant* d.d. 13 juli 1896 heeft Agatha Schaap van den Dam, de weduwe van Everard Meyster, Nimmerdor in 1683 voor fl. 2440,= verkocht.

In het *Consignatieboek* fol. 154 (Schepen-archief, thans te Utrecht) leest men, dat in 1683 zijn weduwe Agatha Schaap, het goed „Nimmerdor” voor de som van 2440 gld. verkocht heeft. Het komt haast onbegrijpelijk voor, dat de buitenplaats Nimmerdor, in dien tijd zóo rijk en prachtig versierd, daardoor in geheel Nederland bekend, waar men, zonder overdrijving te gebruiken, zooveel mogelijk alles vereenigd vond wat de weelderigste en grilligste phantasie kon uit-

denken, voor zulk een betrekkelijk kleine som van de hand is gedaan.
Amersfoortsche Courant d.d. 13 juli 1896

Periode Dirk van Ommeren ca. 1683 - 1715

Een andere bron meldt dat Nimmerdor al in het daaraan voorafgaande jaar, op 26 september 1682, op een openbare veiling aan Dirk van Ommeren, oud-burgemeester van Amersfoort is overgedaan. Hierbij is sprake van: *‘erff en de goedt... met aanhoorigen landerijen... met groote hysinge als ook een boerenhuys... twee Tabackschuren ende een Bergh... twee Boomgaerden ende een groot Sparren Bosch met groote dicke Sparren boomen... te samen negen margen rondom beplant met eycken heggen, daar onder begrepen twee margen Bosch...’*²⁰

Behalve landerijen en twee boomgaarden bevatte het landgoed in 1683 dus een groot sparrenbos en was de buitenplaats omsingeld door ‘eikenheggen’.

In deze periode is de totale oppervlakte van Nimmerdor, getuige een verkoopakte uit 1684, vier en vijftig morgen of drie en vijftig ha.²¹

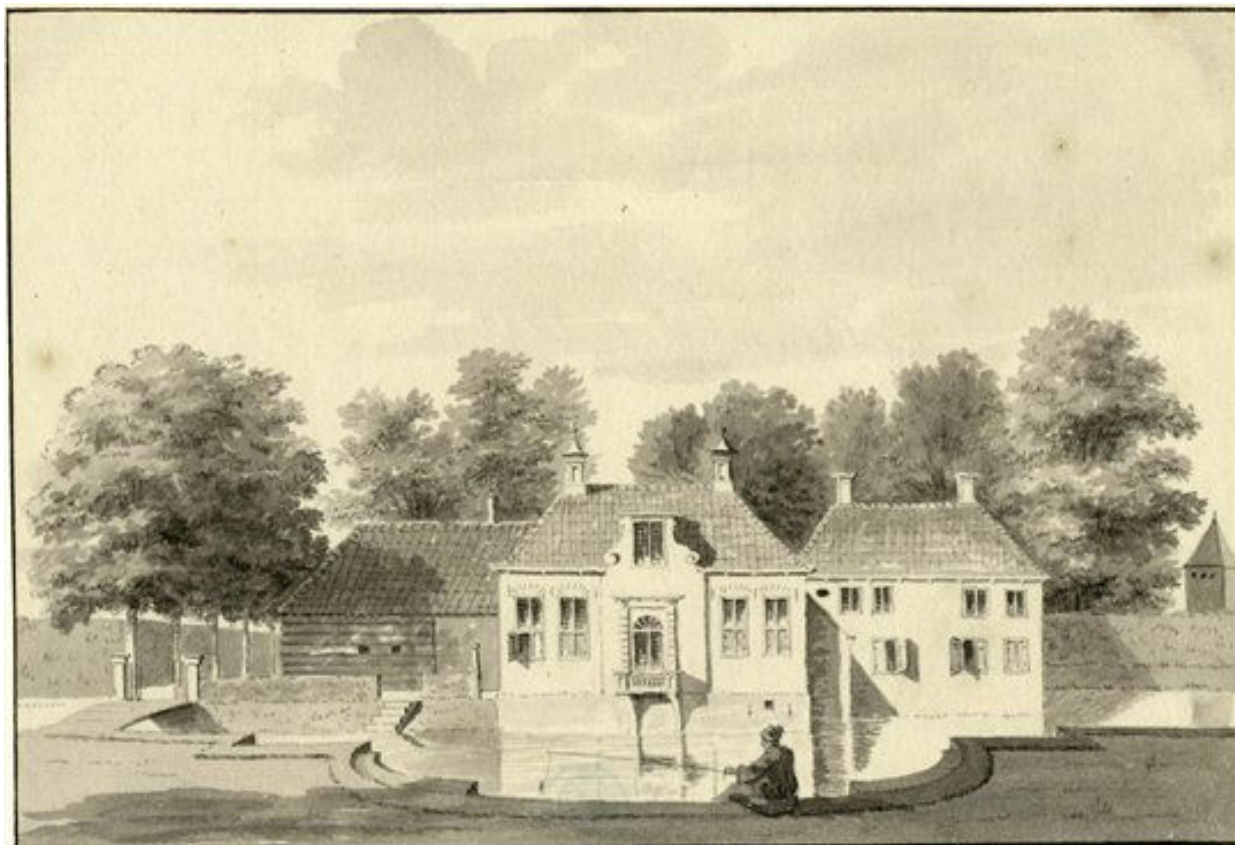
²⁰ Zie chronologisch overzicht in Archief St. Behoud Nimmerdor. Archief Eemland, Amersfoort.

²¹ Zie: W.T.N. van Rooselaar. ‘Mr. Everard Meyster en de buitenplaats Nimmerdor bij Amersfoort’ in: *Katholieke Illustratie* 30 (1896-1897), p. 318-319.

Achttiende eeuw

Periode Diederik Cornelis Wijborgh ca. 1715 - 1746

Omstreeks 1715 verkocht Van Ommeren het landgoed aan Cornelis Wijborgh, eveneens burgemeester van Amersfoort. Het gaat hier om Diederik Cornelis Wijborgh, die een van de erfgenamen was van Dirk van Ommeren. Diederik stond te boek als raad in de vroedschap en kameraar²² van Amersfoort, en mede-regent van het gasthuis.²³ De oppervlakte van Nimmerdor werd tijdens zijn bewoning en beheer niet uitgebreid. Evenmin zijn er uit deze tijd gegevens gevonden van activiteiten betreffende de tuin.

Gezicht op de achtergevel van het huis Nimmerdor ten tijde van (Diederik) Cornelis Wijborgh. Tekening van L.P. Serrurier, 1732, naar een tekening van Cornelis Pronk uit 1731. Coll. Het Utrechts Archief. De binnentuin wordt in deze tijd aan de achterzijde van het huis halfcirkelvormig afgesloten.

De Frans-classicistische tuinkunst in de eerste helft van de achttiende eeuw is in deze periode herkenbaar aan meerdere assen die lopen vanuit één vertrekpunt (de ganzenvoet-structuur) en verder aan het voorkomen van doolhoven, sterrenbossen en kabinetten met soms slingerpaden. Maar uit deze periode zijn daaromtrent voor zover wij weten geen gegevens overgeleverd.

²² Een hoge technische ambtenaar bij het Hoogheemraadschap.

²³ Zie: www.tschimmel.nl/pa16628.pdf. Op p. 6 staat te lezen: *Op 28 Jan 1719 verkoopt Diderick Wijborgh, raad in de vroedschap en cameraar en Gerbrand Wijborgh ontvanger van 't huisgeld voor de ene helft en Aleijda van der Meulen weduwe Rutger van Geijn voor de andere helft, erfgenamen van Dirk van Ommeren, zaliger, ... waaruit blijkt dat Diederik [Cornelis] Wijborgh een erfgenaam is van Dirk van Ommeren.* Zie ook: *Repertorium op de lenen van de hofstede Nijveld 1352-1802*, door J.C. Kort. p. 15.

Periode Familie Grothe 1746 - 1804

Als de erven Wijborgh ‘Nimmerdor’ in 1746 aan Laurentius Grothe verkopen²⁴, wordt echter melding gemaakt van o.a. vijvers, kommen, grachten, tuinen, boomgaarden, allées van eiken en beuken, eikenbossen en wallen, een sterrenbos, en eiken en beuken.

Op 23 Juli 1746 werd Nimmerdor publiek geveild, zooals het een half uur van Amersfoort lag: »groot ruym 54 morgen, bestaande in heerenhuizinge boeren woningen, vischrijke vijvers, kommen, grachten, tuynen, boomgaarden, allee's van eiken en beuken, eiken bosschen en wallen, sterrenbos groot 8 morgen, eiken en beuken, 8 perceelen, bouw-, weilanden en bosch«. (Amsterd. Courant van 21 Juli 1746). Nimmerdor was nagelaten door Dirk Wyborgh, burgemeester; deze had het geerfd van Dirk van Ommeren ongeveer in 1715.

De Eembode d.d. 3 november 1925, p. 1/4

In de *Amsterdamse Courant* van 21 juli 1746 staat over Nimmerdor te lezen: ‘groot ruym 54 morgen, bestaande in heerenhuizinge, boerenwoningen, vischrijke vijvers, kommen, grachten, tuynen, boomgaarden, allées van eiken en beuken, eiken bosschen en wallen²⁵, sterrenbos – groot 8 morgen, eiken en beuken, 8 perceelen, bouw-, weilanden en bosch’.

En in de transportakte²⁶ wordt vermeld: ‘heerenhuizinge, Tuynmans en Boerewoningen, bergen schuuren, Duyfhuys, Tuynen en Boomgaard den bepotingen en beplantingen, ... groot 42 mergen 298 roeden... alsmede nog omtrent twee mergen... leggende aan de Zuydsijde van de Allee, die strekt van de Woesteigerweg naar 't Starrebosch...’.²⁷

Deze zaken duiden op een geometrische barok-(of rococo)aanleg. Ook staan er in deze periode verschillende gebouwen op het landgoed, o.a. een tuinmanswoning, een boerenwoning, bergingen en schuren.

Voor het eerst wordt gesproken over een ‘Allee’ [de zichtlaan, nu beplant met een dubbele rij Amerikaanse eiken] van eiken of beuken en over een sterrenbos (zie kadertekst).

Sterrenbos

Een sterrenbos is een rechthoekig of cirkelvormig bos, waarbinnen kruisgewijs en diagonaalgewijs lanen lopen die elkaar in het middelpunt van het sterrenbos ontmoeten. Vanuit dat middelpunt gezien lopen er vier, zes of acht en soms zelfs twaalf lanen straalsgewijs uit naar de omtrekkende laan (lanen) van de rechthoek of de cirkel. Die lanen bieden veelal uitzichten op bepaalde punten in de omgeving of op tuinbeelden die als blikvangers aan het eind van die lanen zijn geplaatst. Meestal zijn de lanen beplant met beuken of eiken en de vakken met eikenhakhout of opgaand bos. In het centrum waar de lanen bij elkaar komen, is vaak een kring van linden geplant.

²⁴ Het Utrechts Archief beschikt over een inventaris van het archief van de familie Grothe en aanverwante families 1583-1960, opgesteld door J. Gerritsen en A.B.R. du Croo de Vries. Hierin is o.a. te vinden dat S.L. Grothe, bewoner van Nimmerdor, in 1775 wordt toegestaan om de sparrenlaan die vanaf de Leusderweg de Berg opgaat, door te trekken tot de Utrechtseweg, op voorwaarde dat hij dit gedeelte na aanmaning van de superintenden ten van de vrouwenkloosters zal verwijderen. Bureau Oldenburgers Historische Tuinen heeft tot heden geen nader onderzoek verricht in dit archief.

²⁵ Met deze ‘wallen’ werd waarschijnlijk o.a. de wal bedoeld ten westen van het sterrenbos. Het zou kunnen zijn dat deze wal al in de zeventiende eeuw of zelfs eerder is opgeworpen tegen het stuifzand. Mogelijk heeft deze ook als kogelvanger gediend.

²⁶ Zie het chronologisch overzicht in Archief St. Behoud Nimmerdor. Archief Eemland, Amersfoort.

²⁷ Met deze Allee wordt hoogstwaarschijnlijk de lange laan vanaf het huis naar (Oud-)Leusden, langs het sterrenbos bedoeld.

De bossen hadden een tweeledig doel: houtproductie (eikenschors) en jachtbos. In deze bossen werd (voornamelijk) klein wild (konijnen, fazanten) opgejaagd vanuit de bosvakken naar de lanen. Hoe breder de lanen waren, hoe meer het bos geschikt was voor lopend wild (reeën). De jagers stonden in het midden van het bos, zodat ze overzicht hadden over alle lanen. Sterrenbossen zijn een element uit de Frans-classicistische tuinarchitectuur. Ze worden veel aangelegd halverwege de achttiende eeuw en kunnen zich handhaven tot in onze tijd. Op historische kaarten zijn ze heel gemakkelijk te onderscheiden.

Laurens Grothe (1708-1787 Utrecht) was de zoon van Jacob Grothe (1672-1751) en Margaretha Pit(h). In 1755 wordt Laurens vermeld in een notarieel stuk: *‘wonende te Utrecht, eigenaar van de landgoederen Nimmerdor en Wijnberg en mitsdien ook van de wallen en het houtgewas ter weerszijden van het Dorresteinse- of Watersteegje’*. Na een verblijf in Nederlands Indië vestigde hij zich in 1743 in Utrecht en in 1758 werd hij benoemd tot bewindhebber van de W.I.C. ter kamer Amsterdam voor de Provincie Utrecht. In 1738 huwde hij Johanna van Haeften en in 1746 trouwde hij met zijn nicht Clara Elisabeth van Dam (1717-1790), dochter van Mr. Willem van Dam en Elisabeth Pit(h). Zij gingen in 1746 op Nimmerdor wonen.

Zonen uit dit huwelijk zijn Willem Elisa Grothe (1751-1798), kanunnik van het Kapittel van St. Jan te Utrecht en Johan Grothe (1754 -1831), kanunnik van het Kapittel van St. Marie te Utrecht, de laatste in bezit van de tienden uit de erven Groot-Achternveld onder Leusden, Achteveld, Havikhorst en Klein Herkenhorst in het buurschap Glind onder Barneveld en sinds 1785 eigenaar van de buitenplaats Ooyevaarshorst (ten noorden van De Treek in Leusden).

De familie is niet op het huis blijven wonen. Er zijn verschillende namen van huurders bekend.²⁸ In 1788 (dit is één jaar na de dood van Laurens Grothe) wordt de buitenplaats verhuurd aan Vrouwe Maria Soet, ‘gesepareerde huisvrouw’ van de heer A.C. Josephe. Hierna werd het goed aangekocht door de familie Pigeaud-Pompe van Meerdervoort.

Negentiende eeuw

Periode Adriana Pompe van Meerdervoort (weduwe Pigeaud)²⁹ ca. 1805³⁰ - 1827

Adriana Pompe van Meerdervoort (1758-1827) was in 1787 gehuwd met Thomas Joannes Pigeaud (1744-1807), die toen burgemeester was van Schiedam en van wie later werd vermeld dat hij rentmeester was te Amersfoort. De legger van de kadasterkaart uit de periode 1811-1832 vermeldt als eigenaar van Nimmerdor A. Pompe van Meerdervoort, weduwe van T.J. Pigeaud, zodat de kadasterkaart moet zijn vervaardigd toen Adriana nog leefde, dus in ieder geval vóór 1827. De buitenplaats werd toen nog steeds gekenmerkt door de structuren en de kenmerken uit de tijd van Everard Meyster, maar de gracht vóór het huis (aan de noord-oost-zijde) vertoont een eerste teken van verlandschappelijking in de vorm van een flauwe bocht op die plaats.³¹

²⁸ Zie Archief Stichting Behoud Nimmerdor.

²⁹ Zie: <http://gw5.geneanet.org/index.php3?b=tonclarice&lang=sv;p=adriana;n=pompe+van+meerdervoort>

³⁰ Zie: http://www.schiedam.nl/archief/archief-nieuw/Archieven_en_collecties/Archievenoverzicht/toegangen/326.pdf ; p.43, no. 315.

Dit nummer verwijst naar een verkoopakte van een huis van Thomas Joannes Pigeaud in Schiedam in 1805. Mogelijk had hij het geld nodig voor de aankoop van Nimmerdor en heeft het echtpaar omstreeks deze tijd Nimmerdor aangekocht. In ieder geval zal het geweest zijn voordat Pigeaud overleed in 1807.

³¹ Het zou kunnen zijn dat Adriana Pompe van Meerdervoort advies heeft gehad van mr. Johannes Petrus Pompe van Meerdervoort (*Leiden 1767 - †Leiden 1828; de juiste familierelatie is ons onbekend), sinds 1802 eigenaar

Periode Johanna Antonia Pigeaud (gehuwd Van Walcheren) 1827 - 1885

Het tweede kind van het echtpaar Thomas Pigeaud en Adriana Pompe van Meedervoort was Johanna Antonia (1790-1875). Zij leefde het langst van de drie kinderen en erfde Nimmerdor. Johanna was gehuwd met mr. Simon van Walcheren van Wadenoyen, lid van de Tweede Kamer, die in 1845 ook eigenaar werd van kasteel Wadenoyen, door koop van J.A. van Brakell.³²

In het Archief Eemland wordt een ontwerp of situatietekening (i.p.v. kaart) van Nimmerdor bewaard uit 1835, getekend door W.F. von Pestel. Hieruit blijkt dat de buitenplaats Nimmerdor in een landschappelijke aanleg is veranderd. De neogotische bouwstijl van het huis Nimmerdor en van het koetshuis zouden uit dezelfde tijd kunnen zijn, maar waarschijnlijker is dat oranjerie, tuinmanswoning, koetshuis en duiventoren uit omstreeks 1865 dateren.³³ Het echtpaar Van Walcheren-Pigeaud is naar wij aannemen in ieder geval verantwoordelijk geweest voor de uitbreiding en de verbouw van huis Nimmerdor in die tijd en voor de veranderingen van de buitenplaats in landschapsstijl. Het landgoed was toen circa 100 hectare groot. De architect van de verbouwing en de verandering in landschapsstijl is nog onbekend, maar zou mogelijkwijs Johan David Zocher of Hendrik van Lunteren kunnen zijn (zie volgende hoofdstuk). Von Pestel wordt voorlopig alleen beschouwd als verantwoordelijke voor de opmetingstekening.

Amersfoortsche Courant d.d. 6 april 1875, p. 3/4

Na het overlijden van Johanna Pigeaud in 1875 heeft de zoon van het echtpaar, Simon Johannes Anthony van Walcheren (1823-1906) geprobeerd Nimmerdor te verkopen.³⁴

In datzelfde jaar 1875 heeft ds. Craandijk het landgoed bezocht en beschreven in zijn boek *Wandelingen door Nederland*. Hij heeft het over dennenstammen en beukenplantsoen, over welig wassend akkermaalshout, groepen krachtige eiken, over roggevelden en boekweitvelden en een prachtige sparranlaan, die op de Arnhemse straatweg uitkomt. Ook beschrijft Craandijk duidelijk een beukenlaan tegenover de waterpartij achter het huis (dit moet de lange zichtlaan zijn) en de achtergevel van het vriendelijke gebouw met zijn rijk begroeide veranda. Tenslotte merkt Craandijk nog op dat het huis Nimmerdor (in 1875) een collectie schilderijen herbergt, die dinsdags tussen 1 en 3 uur te bezichtigen is, echter volgens

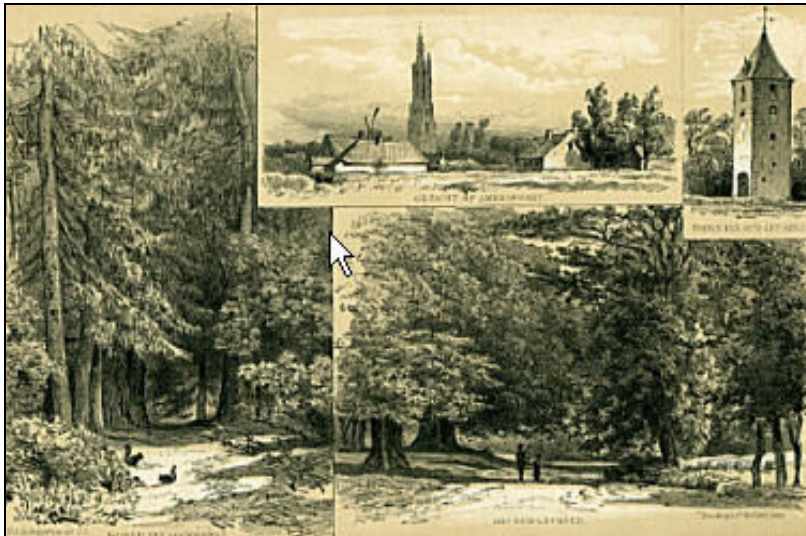
van de buitenplaats Allemansgeest / Berbice in Voorschoten, die volgens gegevens uit zijn kasboek in 1803 / 1804 de tuinarchitect J.D. Zocher sr. een opdracht heeft gegeven en daarvoor betaald heeft gekregen. Zie H. Tromp, 'De buitenplaats Berbice herontdekt' in: *Historische Woonsteden & Tuinen* 2010, IV. nr. 168. p. 28-32.

³² Kasteel Wadenoyen was dus sinds 1845 eigendom van Simon van Walcheren en volgens C. Kramm, in zijn overzicht *De levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche kunstschilders, beeldhouwers, graveurs en bouwmeesters ...* (Amsterdam 1857-1864) heeft de (tuin)architect Hendrik van Lunteren op Wadenoyen gewerkt. Wanneer dat geweest is, is niet duidelijk, mogelijk al in de tijd van J.A. van Brakell (1827-1845). Van der Aa (1843) schrijft over de tuin: *De omgrachte hoofd- en voorburcht worden gewijzigd in een tuin in Engelse landschapsstijl met diverse vijverpartijen*.

³³ In 1887 worden de opstallen weer verbouwd door de familie Van Boetzelaer.

³⁴ Zie Archief St. behoud Nimmerdor, chronologisch overzicht. Archief Eemland, Amersfoort.

de *Amersfoortsche Courant* niet meer na 23 juli die zomer. Het gaat hier om het Kabinet van schilderijen van levende meesters.³⁵ De collectie bestond uit 200 stukken moderne kunst (o.a. van Arie Scheffer, in 1876 te Parijs verkocht voor 40.000 francs). Er was een gebrekkig geschreven catalogus bekend.³⁶ Eind 1875 werd de collectie te koop aangeboden.

Zicht in de bossen van Lockhorst (links) en Nimmerdor (rechts).

Uit: J. Craandijk en P.A. Schipperus. *Wandelingen door Nederland* (1875), deel 1, p. 317.

In 1880 hebben de erven Van Walcheren-Pigeaud opnieuw getracht de buitenplaats te verkopen (zie de onderstaande advertenties). Aan opstallen worden in 1880 genoemd: herenhuis, oranjerie, serres, broeierij, tuinmanswoning, en andere woningen, ijskelder, koetshuis en stallen. Verder een park, boomgaard, moestuin, zwaar opgaand hout, dennen- en eikenbossen (etc.).

Amersfoortsche Courant d.d. 27 januari 1880, p. 3/4

Uit *Floralia*, 7 mei 1880

³⁵ Zie *Amersfoortsche Courant* d.d. 18 mei 1854.

³⁶ Zie: <http://archiefdienst.exsilia.net/pictura/heva-lemmas.php?id=1725>.

181 Landgoed
NIMMERDOR,
 op een klein halfuur afstand van Amersfoort, aan den Straatweg naar Arnhem, met kapitaal **HEERENHUIS**, geschikt voor Zomer- en Winterverblijf, **KOETSHUIS** en **STALLING** voor 6 paarden, **TUINMANS**, **KOETSJERS** en **ARBEIDERSWONINGEN**, **ORANJERIE**, **SERRES**, **BROSJERIJ**, **BOOMGAARDEN** en **MOESTUINEN**, zwaar opgaand **HOUT**, vischrijke **VIJVERS**, uitgestrekte **Wandelingen**, **DENNEN** en **EIKENBOSSCHEN**, drie **BOERDERIJEN**, alles aan eeniglezen, ter gezamenlijke grootte van ruim 152 hectaren; in 6 percelen en in massa.
INMIDDELS UIT DE HAND TE KOOP.
 Te bevragen bij voornoemden Notaris.

Amersfoortsche Courant d.d. 13 februari 1880, p. 3/4

Verkoop van Vaste Goederen.
 Donderdag 11 Maart 1880
 in «AMICITIA» te Amersfoort.
 Notaris: de Heer Mr. J. DE LOUWER.
N°. 1. Het landgoed «Nimmerdor» opgh. f 90.000
 » 2. Het voormalige landgoed «Waterdal» opgh. » 14.800
 » 3. Bouwland en Eikenwal. opgh. » 7.900
 » 4. » » » » » verk. » 2.850
 » 5. De Boerenhofstede «De Snoekheuvel» met 3 arbeiderswoningen verk. » 15.400
 » 6. De Boerenhofstede «Dorrestein» opgh. » 17.600
 f148.640

Amersfoortsche Courant d.d. 10 maart 1880

Naar wij verneemen is de heerlijkheid Nimmerdor, in zijn geheel aangekocht door den HoogWelGeb. Heer Baron van Boetzelaer, te Driebergen.

Bericht van Koop van Nimmerdor in de *Amersfoortsche Courant* d.d. 12 juni 1880, p. 2/4.

Periode Margaretha Laurentina de Beaufort (gehuwd Van Boetzelaer) 1880 - 1915

In de periode Adriana Pompe van Meerdervoort (1805-1827) beschikte de familie De Beaufort getuige de leggers behorend bij de kadasterkaart van Nimmerdor en omgeving (opgemeten vóór 1827) al over enige percelen bos, bouwland en een eikenwal, aansluitend aan het bezit van Nimmerdor (het deel ten zuiden van de zichtlaan).

Margaretha de Beaufort (1852-1930) volgde de Erven Van Walcheren-Pigeaud op als eigenaresse van Nimmerdor. Zij was getrouwd met Hendrik Johan Herman baron van Boetzelaer van Oosterhout (1850-1924), burgemeester van Leusden en Stoutenburg van 1884 tot 1892. Van hem is bekend dat hij een enthousiast bloemenkweker was en dat hij vele prijzen behaalde bij inzendingen op tentoonstellingen van bloemen en planten. Vele berichten in de *Amersfoortsche Courant* (1881 e.v.) wijzen hierop.

Het echtpaar Van Boetzelaer-de Beaufort heeft vanaf 1887 belangrijke veranderingen op de buitenplaats doorgevoerd³⁷, zoals een andere loop van de waterpartijen, de verbouwing van de oranjerie en vermoedelijk ook van het woonhuis en de bouw van een nieuw koetshuis en nieuwe stallen.

³⁷ Niet alleen op Nimmerdor was het echtpaar in dat jaar actief. In datzelfde jaar (1887) werd tevens het Huis Oosterhout in Oosterhout aan de Waal, in eigendom van de familie van Boetzelaer sinds 1870, onder handen genomen. Vanaf 1887 werd gewerkt aan de aanleg van een sterrenbos en een zichtlaan van de achterzijde van het huis naar de Waaldijk. Deze twee parkonderdelen bevielen kennelijk goed op Nimmerdor, want daar zijn sinds halverwege de achttiende eeuw al een sterrenbos en een zichtlaan vanaf de achterzijde van het Huis naar de kerk van (Oud-)Leusden aanwezig. Met dank voor deze mededeling aan Jan Holwerda.

Voorzijde Nimmerdor, ten tijde van de familie Van Boetzelaer (foto: *P. Baarspul*, 3 juli 1889)

Huis Nimmerdor ten tijde van de familie Van Boetzelaer. Vijver en voorgevel van de verbouwde oranjerie, ca. 1900

Uit een bericht in de *Amersfoortsche Courant* van 7 december 1889 blijkt er een gasthuis / verpleeginrichting (Huis Aldegonde) door de familie Van Boetzelaer op Nimmerdor te zijn gebouwd³⁸, dat in 1890 werd geopend. Dit ziekenhuis was de voorganger van het St.-Elisabethgasthuis en werd rond 1906 gesloten.

Vanaf 1 juni 1895 wordt de buitenplaats verhuurd aan het echtpaar M.J. Boissevain³⁹, in eerste instantie tot november van dat jaar. Volgens berichten in de *Amersfoortsche Courant* van 7 maart 1898 en 08 augustus 1907 blijkt het echtpaar er echter (tot 1911/15?) nog steeds te wonen.

³⁸ In 1908 kwam er een kinderkuis in dit gebouw, enige tijd later werd het echter weer afgebroken.

³⁹ In 1895, nadat Nimmerdor door het echtpaar Van Boetzelaer is verhuurd, wordt Huis Oosterhout verbouwd en vergroot. [Het echtpaar](#) is toen waarschijnlijk op Oosterhout gaan wonen.

Twintigste eeuw

In 1911, toen de gemeente Amersfoort het goed ten behoeve van villabouw had willen aankopen⁴⁰, maar Gedeputeerden Staten van Utrecht en de Kroon deze plannen niet konden goedkeuren, is een kadaasterkaart van Nimmerdor gemaakt. Er werden vele bezwaarschriften ingediend, die uiteindelijk in 1912 door de Raad van State ontvankelijk werden verklaard.

Periode Gualtherus Kolff en nazaten 1915 - heden

De heer Kolff (1867-1935), gehuwd met Helene Mathilde Voss (1867-1971), van beroep commissionair in effecten, eerst in Amsterdam en later in Amersfoort, huurde het landgoed in 1911 en kocht het aan in 1915.

Amersfoortsche Courant 26 november 1915, p. 4/4

Hoewel de stedelijke uitbreidingsplannen het landgoed bleven bedreigen, hebben deze geen doorgang gevonden.

Huis Nimmerdor werd in WO II (1945) zwaar beschadigd, zodat het in 1953 werd afgebroken. Ook de boswachterswoning trof dit lot in 1961. In 1974 werd begonnen met de bouw van een nieuw hoofdhuis. Reeds bestaande gebouwen op het buitenplaatsterrein zijn dan een tweede huis (circa 1800); een oranjerie omgebouwd tot woonhuis in 1887; een neogotische bosarbeiderswoning (circa 1800); een portierswoning (1900); een neogotisch koetshuis (verbouwd circa 1885); twee loodsen en een paardenstal; en tenslotte een ijskelder die niet meer functioneel is.

Mevrouw Bertie Nix-Kolff bericht in 2008 op Internet⁴¹: *In het begin van 1945 kreeg Nimmerdor het meest te lijden: onder leiding van Duitsers kwamen Nederlandse gevangenen tankwallen graven, veel sparren werden gekapt. Talrijke bomen werden ook vernield doordat de toppen eruit werden geslagen door granaten, die we nu nog wel eens terugvinden. Op 24 april 1945 werd het 'grote huis' gebombardeerd en nagenoeg vernield door de Engelsen* De buitenplaats – het huis met omgevende tuin en park – is nog steeds in bezit van de familie Kolff.

⁴⁰ In het Archief Eemland liggen stukken betreffende pogingen tot aankoop van het landgoed Nimmerdor door de gemeente Amersfoort, uit de jaren 1911, 1912, 1915, 1916. Archief Eemland no. 4615. Zie ook berichten in de Amersfoortsche Courant uit die jaren.

⁴¹ Zie <http://www.kolff.nl/kolffnl/c13.htm>

Periode Gemeente Amersfoort 1986 - heden

Het landgoedbos (48 hectare, exclusief de buitenplaats groot 20 hectare) werd in 1986 uiteindelijk gekocht door de Gemeente Amersfoort t.b.v. woningbouw. De *Stichting Behoud Nimmerdor*⁴² verzette zich met succes tegen een groot deel van de bouwplannen en is sindsdien actief gebleven. Tegenwoordig heeft het gebied grotendeels de bestemming natuur en recreatie.⁴³

⁴² Zie het archief van deze stichting in Archief Eemland. Hierin wordt gesproken over de wens tot het opstellen van een historisch onderzoek dat echter niet heeft plaats gevonden.

⁴³ In het Archief Eemland liggen raadsbesluiten tot het vaststellen van uitbreidingsplannen voor het Bergkwartier, met bijbehorende stukken. No. 3021. Correspondentie met de tuin- en landschapsarchitect H. A. C. Poortman te Oosterbeek betreffende het invullen van de uitbreidingsplannen voor Berg Noord, Berg Zuid en Nimmerdor. Datering 1915-1917, 1919, 1923.

4. De tuin- en landschapsarchitectonische karakteristieken van buitenplaats en landgoedbos Nimmerdor door de eeuwen heen

Zeventiende eeuw

Hollands-classicistische stijl

In de periode 1620 - 1680 wordt in Nederland van de Hollands-classicistische tuinstijl gesproken. Het concept van deze tuinen is gebaseerd op het Hollandse landschap: een vlak terrein en een aanpassing aan de kavelrichting en het slotenpatroon van de polder. Deze tuinen zijn in grote getale te vinden langs het Haarlemmermeer, het Wijkermeer of in de nieuwe polders zoals de Beemster, de Diemermeer en de Zeeuwse polders. Het terrein is meestal omgracht en omsingeld met bomen aan de buitenzijde van de gracht. De tuin en het huis worden langs een middenas van symmetrie in twee gelijke delen verdeeld. Het huis ligt op de middenas. De lengte-breedte verhouding van de zijden van het rechthoekige terrein is idealiter 4 : 3 of 2 : 3. De tuin is zeer besloten en naar binnen gericht. Hoge hagen houden nieuwsgierige blikken tegen. Rond het huis liggen Franse loofwerken met haagjes van buxus in sierlijke patronen geknipt en ook Hollandse bloementuinen, in het voorjaar beplant met bollen. Moestuinen en boomgaarden liggen vaak nabij het huis. In deze perioden werden 'hofdichten' geschreven, vaak door de eigenaar, zoals dat van Huygens over Hofwijck en Meyster over Nimmerdor. De eigenaren maakten graag goede sier met hun tuin. Karakteristieke kenmerken van deze tuinen zijn ommuring (als die nog aanwezig mocht zijn uit de Middeleeuwen) of omheining met hoge hagen of omgrachting; loofgangen, loofprieëlen, doolhoven, lage loofwerken van buxus als sierperken. De rol van het water en van tuinbeelden is in deze tuinen minder uitgesproken. Goede voorbeelden zijn de tuinen van de paleizen van Frederik Hendrik, namelijk Honselersdijk, Huis ter Nieuwburg en Huis ten Bosch. Ook de tuinen bij de huizen van Constantijn Huygens en Jacob Cats, te weten Hofwijck en Sorgvliet (Catshuis). De bekendste (tuin)architecten van Hollands classicistische tuinen zijn Jacob van Campen (denk aan Randenbroek te Amersfoort), Constantijn Huygens, Pieter Post en Philips Vingboons.

De Hollands-classicistische tuinaanleg van Everard Meyster

Zoals eerder in het eerste hoofdstuk aangegeven, kocht Everard Meyster omstreeks 1645 negen hectare Leusder heide, waarop hij een buitenplaats liet aanleggen, eerst de geometrische tuin, gevolgd door de bouw van een huis omstreeks 1655. Huis en tuin passen architectonisch in de Hollands-classicistische tuinarchitectuurtraditie.

In Meysters tijd bestond de begroeiing uit groenblijvende heesters en bomen, zoals 'grove en fijne spar' (d.w.z. grove den en fijnspar), 'eiloof' (klimop), 'palm' (buxus), hulst en 'sevenboom' (*Juniperus sabina* of jeneverbes). Volgens *Nimmerdor berymt* bevonden zich op de buitenplaats ook kwekerijen (o.a. van 'pingelen', d.w.z. pijnbomen of dennen) en enterijen. Verder spreekt hij in zijn hofdicht over *galderijen* (loofgangen); en over *dubbele visserijen* (visvijvers); *met grachten om het geboefte te mijden*; naast *boomgaarden en een bijenstand*.

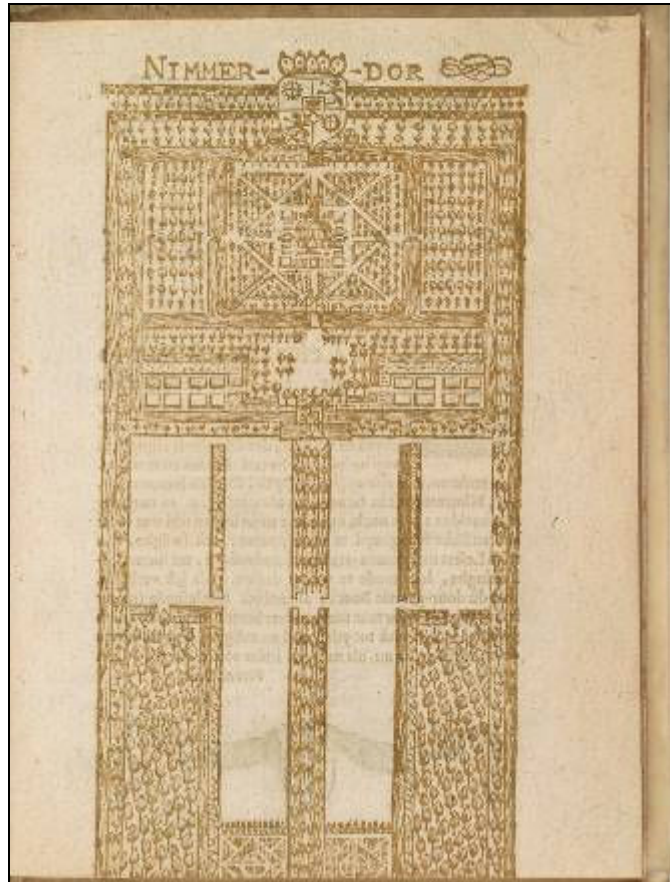
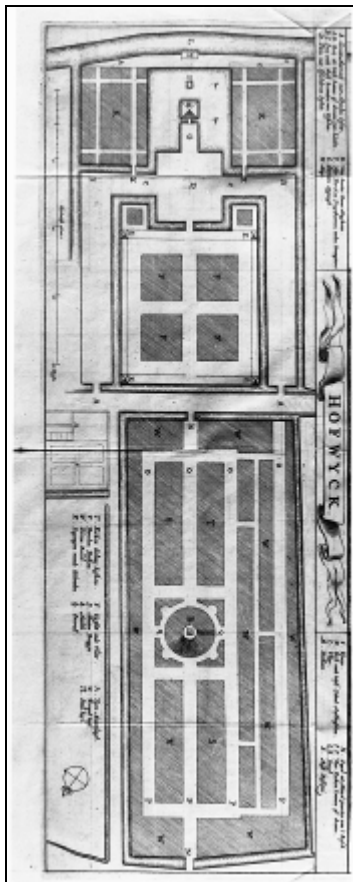
De witte rechthoeken in zijn concept/ontwerp moeten waarschijnlijk bouwlanden of weiden voorstellen, die meestal aan beide kanten door eikenwallen en greppels gescheiden zijn. Ten behoeve van het werk in de bouwlanden zullen zich paden hebben ontwikkeld. De dubbele hoofd- of middenlaan wordt aan beide zijden door een greppel begeleid en deze greppels zijn in het veld heden ten dage nog duidelijk terug te vinden.

Volgens het hofdicht was op de buitenplaats ook een afbeelding van Meyster zelf te bewonderen, mogelijk een tuinbeeld of op houten schot. Behalve dat beeld van hemzelf bevonden zich in de tuin geen andere beelden. Alles was volgens Meyster toch zeer eenvoudig gehouden.

Vergelijking van Nimmerdor met Hofwijck

Als de plattegrond uit tuinarchitectonisch oogpunt wordt beschouwd, valt op dat deze enige overeenkomst vertoont met de plattegrond die Constantijn Huygens maakte voor zijn tuin

Hofwijk in Voorburg. Ook deze heeft een hofdicht geschreven waaruit het een en ander over de tuinaanleg duidelijk wordt.

Plattegrond Hofwijk, 1653 (aanleg vanaf 1641) Plattegrond Nimmerdor 1667 (aanleg vanaf 1645)

Huygens schrijft over vele soorten loofbomen, die in Meysters tekst over Nimmerdor niet voorkomen. Overeenkomsten zijn dat beide ontwerpen een duidelijke as van symmetrie hebben en dat het huis op deze as is gelegen; dat er in beide gevallen aan beide zijden van het huis rechthoekige eilanden of percelen liggen die beplant zijn met dennenbossen; dat zowel het huis als de dennenbossen zijn omgracht⁴⁴; en dat in beide plattegronden met veel fantasie een menselijk lichaam herkenbaar is.⁴⁵ Constantijn Huygens heeft in zijn hofdicht de buitenplaats Hofwijk vergeleken met een menselijk lichaam, maar ook in Meysters plattegrond is een hoofd- en borstgedeelte te herkennen naast een duidelijk middel / taille, en armen die langs de benen vallen. De benen en onderarmen bij Meyster lijken uit akkers of weiden te bestaan en de benen bij Huygens bestaan uit eiken en berken.

Karakteristieke, nog bestaande landschaparchitectonische structuren uit Meysters tijd

Het landgoedbos vertoont nog steeds belangrijke kenmerken van deze Hollands-classicistische tuinaanleg uit de tijd van Everard Meyster, namelijk de centrale dubbele hoofd- of middenlaan – vanuit het huis westwaarts – ; drie van de vier lanen/paden op of langs de wallen die daar parallel aan lopen tussen de Woesteigerweg en de Paradijsweg; en de twee lanen/paden recht daarop: de laan over de Woesteigerweg die het landgoed

⁴⁴ De grachten rondom Nimmerdor en later de landschappelijke waterpartijen worden zoals al in hoofdstuk 1 aangegeven gevoed door het Hazenwater.

⁴⁵ De klassieke bouwmeester Vitruvius geeft aan dat het menselijk lichaam als microkosmos de macrokosmos weerspiegelt en dat de architectuur haar maatverhoudingen op de verhoudingen die in de natuur en in de mens verborgen liggen, zou moeten baseren.

doorkruist, op de grens tussen het landgoedbos en de huidige buitenplaats, en de Paradijsweg, die de buitenplaats aan de westzijde begrenste. Behalve de wallen, die getuige Meysters tekening deels met laanbomen en deels met hakhout waren beplant (merk het verschil op tussen de regelmatig, twee aan twee, ingetekende bomen langs de voornaamste lanen en de meer onregelmatig gegroepede bomen op de wallen langs de bospercelen aan de westkant van de buitenplaats), is ook een deel van de grachten en watergangen bewaard gebleven, die deels als grachten, maar gedeeltelijk ook nog als greppels in het landschap herkenbaar zijn.

Achttiende eeuw

Frans-classicistische stijl

Dit is de tuinstijl waarbij de Franse opvattingen van de classicistische architectuurprincipes werden toegepast in Nederland tussen ongeveer 1680 en 1750. De organisatie van de plattegrond van deze tuinen is nieuw en wordt vormgegeven door een lange middenas van symmetrie. De aanleg wordt op deze wijze, gezien vanaf het huis, zo uitgestrekt dat deze zonder grenzen lijkt over te gaan in het omringende landschap. De middenas is vaak een *zichtlaan* (of ook wel een zichtkanaal), die reikt tot aan de horizon. De tuin wordt symmetrisch aangelegd tussen de middenas en evenwijdige zijassen. De middentuin wordt aan de achterzijde van het huis op klassieke wijze halfcirkelvormig afgesloten door middel van een loofgang of een colonnade. Kenmerkend voor deze tuinen zijn afwisseling in beleving en rijke versiering. Kleur, geur, geluid, licht en schaduw spelen een belangrijke rol. Loofwerken of parterres, tuinbeelden, fontein, waterbassins, cascades, sterrenbossen, en nog veel meer sierelementen vormen de bekroning van de aanleg. Daniël Marot is de meest bekende naam onder de tuinarchitecten die in deze stijl werkten.

Frans-classicistische tuin- en landschapsstructuren op Nimmerdor

In de periode van de Frans-classicistische tuinarchitectuur, heeft men, getuige de huidige lanenstelsels, het zeventiende-eeuwse lanenstelsel van Everard Meyster uitgebreid. De middenlaan van Meyster is vanuit het huis over de Paradijsweg richting de kerk van (Oud-) Leusden doorgezet. Langs deze zichtlaan is in dezelfde tijd een sterrenbos gerealiseerd (zie kadertekst sterrenbos). Hoewel een deel van de lanen van het sterrenbos is verdwenen, zijn er nog genoeg herkenbaar om de verloren lanen weer in ere te herstellen.

Opmerkelijk – en heel bijzonder – is dat het sterrenbos in het eerste kwart van de negentiende eeuw, getuige de kadasterkaart van omstreeks 1825, de eerste kaart waarop het sterrenbos voorkomt, een sterrenheide was. De vier driehoekige percelen tussen de diagonale lanen van het sterrenbos bestonden volgens de kadastrale legger uit heidegrond, terwijl een dergelijke vorm van elkaar diagonaal kruisende lanen alleen van *sterrenbossen* bekend is. Waarschijnlijk is het bos na circa vijftig jaar gekapt en heeft men de percelen een tijd lang niet beplant, zodat de oorspronkelijke vegetatie zich weer herstelde.

Negentiende eeuw

Landschapsstijl

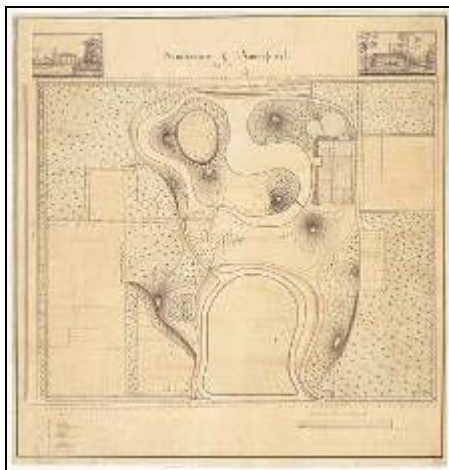
In de landschapsstijl werd aanvankelijk een geschilderd ideaal landschap (vaak ‘Arcadisch landschap’ genoemd), later een wijds (Engels) landschap nagebootst. Meestal wordt er een verschil gemaakt tussen vroege en late landschapsstijl. Voor de vroege landschapsstijl (circa 1750-1815) zijn afwisseling, kleinschaligheid en beslotenheid karakteristiek; voor de late landschapsstijl (circa 1815-1870) zijn afwisseling, vergezichten, open ruimten en boomcoulissen karakteristiek. In de eerste helft van de achttiende eeuw had men een afkeer gekregen van het gekunstelde en het mathematische, waarop de Frans-classicistische tuinen juist waren gebaseerd. In plaats van de natuur te bedwingen, zoals gebeurde in de Frans-classicistische tuinarchitectuur, trachtte men zich voortaan door zijn gevoel voor de natuur te laten leiden. Deze houding tegenover de natuur ligt ten grondslag aan de landschapsstijl. Een afwisselende wandeling langs slingerpaden, natuurlijke beken, vijvers met eilanden, heuvels en soms een ruïne, vormen de essentie van de landschapsstijl en de ruggengraat van ieder landschapspark. De meest bekende tuinarchitecten van deze stijl in Nederland zijn verschillende leden van de familie Zocher en van de familie Van Lunteren.

De landschappelijke aanleg rond het huis

De landschapsstijl op Nimmerdor heeft zijn intrede gedaan tussen 1827, toen het echtpaar Van Walcheren-Pigeaud eigenaar werd van Nimmerdor, en 1835, toen de landschapsstijl van Nimmerdor in kaart is gebracht door Von Pestel. Twee tuinarchitecten komen in aanmerking voor de verlandschappelijking van het park rondom het huis, namelijk Jan David Zocher jr. en Hendrik van Lunteren.

Bij de behandeling van de 'Periode Johanna Antonia Pigeaud' (gehuwd met Simon Van Walcheren van Wadenoyen) is opgemerkt dat het park van een andere bezitting van Simon van Walcheren, rond kasteel Wadenoyen, tussen 1827 en 1843 is omgevormd in landschapsstijl door Hendrik van Lunteren. Simon van Walcheren moet het werk van Hendrik van Lunteren bij Wadenoyen dus gekend hebben. Bovendien kende hij de naam van Van Lunteren waarschijnlijk ook omdat Van Lunteren vanaf 1829 in Amersfoort bekend was vanwege zijn werk aan de 'plantsoenering' van de stadswallen en van zijn werkzaamheden op de nabij gelegen buitenplaats Heiligenberg.⁴⁶

Ook de tuinarchitect J.D. Zocher jr. komt in aanmerking omdat ook hij, als opvolger van Van Lunteren, aan de stadswallen van Amersfoort heeft gewerkt (1836-1843); omdat hij bekend moet zijn geweest vanwege zijn werkzaamheden op de Heiligenberg – vanaf 1825 werden aldaar de oranjerie verbouwd en de grote waterpartijen aangelegd – en 'last but not least' omdat de kaart die Von Pestel heeft getekend van de landschappelijke aanleg op Nimmerdor enige overeenkomsten vertoont met het ontwerp van Zocher jr. van Dordtwijk te Dordrecht.

Nimmerdor. Ontwerp of situatietekening, 1835 (westen boven). Getekend door Eerste Luitenant Rijdende Artillerie [Wilhelm Friedrich] von Pestel

Dordtwijk te Dordrecht. Ontwerp J.D. Zocher jr. 1852

De vorm van de waterpartijen van beide buitenplaatsen, twee verbonden S-vormige waterstromen, zijn namelijk zeer overeenkomstig en doen vermoeden dat Zocher jr. wel eens de ontwerper van het landschapspark rondom het Huis Nimmerdor geweest zou kunnen zijn.⁴⁷

⁴⁶ Zowel Hendrik van Lunteren als J.D. Zocher jr. worden door tijdgenoten genoemd als werkzaam zijnde op de Heiligenberg. Er zijn tot heden geen ontwerpen van hun hand of andere bewijzen gevonden, die de een of de ander uitsluiten.

⁴⁷ J.D. Zocher heeft aan de volgende projecten in en nabij Amersfoort gewerkt: Heiligenberg Leusden; Nieuwerhoek Soest; Vredeshof Soest; Hofslot Soest (alle ca. 1825 en in opdracht van particuliere eigenaren) en in opdracht van Koning Willem I: de Koekamp en het Haagsche Bosch, 1837.

Luitenant-generaal Von Pestel zelf, afkomstig uit Dillenburg en gunsteling van Koning Willem I, wordt tenslotte niet uitgesloten als ontwerper van de landschapsstijl op Nimmerdor, hoewel hij als ontwerper absoluut niet bekend stond.

In hoeverre de kaart / het ontwerp van Von Pestel is uitgevoerd, is te zien op onderstaande samengestelde kaart. De paden, lanen en wegen anno 2011 zijn op de kaart van Von Pestel geprojecteerd. Uit deze over elkaar gelegde plattegronden blijkt dat de paden en waterpartijen zijn uitgevoerd. De oude en nieuwe structuren vallen niet exact over elkaar heen, maar slijtage van het park en onnauwkeurigheid in het uitzetten van het ontwerp of in de optekening van de bestaande situatie zullen hier waarschijnlijk debet aan zijn.

Topografische kaart anno 2011 (de blauwe lijnen) gelegd over de kaart van Wilhelm Friedrich von Pestel, 1835.

5. Historische gegevens over de beplanting van de buitenplaats en het landgoedbos

De Bosgroep Midden Nederland heeft in 2004 een Beheerplan Geïntegreerd Bosbeheer opgesteld voor Nimmerdor en (Oud-)Leusden. Als er in het algemeen wordt gesproken over geïntegreerd bosbeheer, dan dient men zich eerst te realiseren wat de meest relevante bosfuncties op dit moment zijn, zoals recreatie en natuur.⁴⁸ De functie 'cultuurhistorie' zou daar nog aan toegevoegd kunnen worden. En dan cultuur in de zin van cultures of plantages. In het werkplan Nimmerdor wordt dan ook gesproken over de hoofdfuncties natuur en recreatie en de nevenfuncties cultuurhistorie en houtproductie. In dit hoofdstuk zijn de houtcultures van Nimmerdor door de eeuwen heen van belang. Om hier meer gegevens over te achterhalen staan niet erg veel bronnen tot onze beschikking. Veilingadvertenties, kasboeken (met aankoopbedragen en inkomsten van houtopbrengsten), beschrijvingen van het bos van Nimmerdor en verslagen van georganiseerde wandelingen, geven slechts mondjesmaat informatie. In het kader van dit onderzoek was geen gelegenheid om uitgebreid naar kasboeken in familie-archieven te zoeken. De gegevens die wel zijn opgedoken, zijn in de eerder onderscheiden periodes op een rijtje gezet en aan het einde van dit hoofdstuk geëvalueerd.

Middeleeuwen

Van Karel de Grote is bekend dat hij in omstreeks 812 een verordening heeft uit laten gaan, de zogenaamde *Capitulare de villis vel curtis imperii*, waarin hij heeft vastgelegd welke bomen, heesters en kruiden hij op zijn keizerlijke landgoederen aangeplant wilde zien. In 777 had Karel de Grote de villa Lisiduna geschonken aan het bisdom Utrecht, maar of hier in 812 ook deze verordening van Karel de Grote werd toegepast is niet bekend. Wel is bekend dat in de lager gelegen gebieden rond Amersfoort in de middeleeuwen al sprake was van moerasbossen met daartussen hogere, in oost-westelijke richting lopende, beboste dekzandruggen. De beboste delen zullen voornamelijk met eikenhakhout beplant zijn geweest.

Zeventiende eeuw

Periode Everard Meyster 1645 - 1683

Om zijn bezitting het hele jaar door een groen aanzicht te geven, beplante Everard Meyster het stuk grond dat hij had verworven met bomen en heesters die ook 's winters groen blijven. De beplanting van Nimmerdor benoemt hij in zijn hofdicht, zodat nagenoeg zeker is welke coniferen hij heeft toegepast, namelijk grove den⁴⁹ en fijnspar – volgens de tekst zou zelfs de middenlaan in zijn tijd met grove dennen of sparren zijn beplant. Verder werkte hij met 'eilooft' of klimop en in de tuin met 'dwergpalm' of buxus, hulst en 'zevenboom' (jeneverbes

⁴⁸ Zie 1) Bosgroep Midden Nederland. *Gemeente Amersfoort. Beheerplan geïntegreerd bosbeheer 2004-2014. Nimmerdor en (Oud-)Leusden*. Ede, 2004. en 2) J.K. van Raffé, J. J. de Jong, A.F.M. Oltshoorn, A. Oosterbaan en S.M.J. Wijdeven. *Geïntegreerd bosbeheer: het onderzoek van 2002-2005*. Wageningen, 2006. 56 p.

⁴⁹ Men schat de oudste grove dennen in dit gebied op 225 jaar (dus uit ongeveer 1785). Dat zouden dan bomen zijn die in de periode Grothe zijn vervangen door jonge exemplaren.

/ *Juniperus sabina*). In zijn tekst spreekt hij van: ‘*eyndeelose Lent [lente], / Een dorreloos saysoen, een Somer sonder end*’.⁵⁰

Periode Dirk van Ommeren ca. 1683 - 1715

Voorzover bekend bestond de beplanting bij de verkoop aan Dirk van Ommeren omstreeks 1683 uit ‘... *twee Boomgaerden ende een groot SparrenBosch [dennen- en/of sparrenbos] met groote dicke Sparren boomen ... te samen negen margen rondom beplant met eycken heggen [eikenheggen, d.w.z. eiken(hak)houtwallen], daar onder begrepen twee margen Bosch ...*’.

Achttiende eeuw

Periode Diederick Cornelis Wijborgh ca. 1715 - 1746

In deze periode is waarschijnlijk het sterrenbos aangelegd, dat zoals gebruikelijk in die tijd en ook passend in dit milieu, beplant zal zijn geweest met eikenhakhout. De lange zichtlaan naar de Leusderweg was naar wij aannemen in deze tijd al een dubbele laan en bestond hoogstwaarschijnlijk toen ook al uit beuken. Eiken zijn voor een zichtlaan wat minder gebruikelijk.

Periode Familie Grothe 1746 - ca. 1805

In de transportakte (1746) wordt gesproken van ‘...*vischrijke vijvers, kommen, grachten, tuynen, boomgaerden, allées van eiken en beuken, eikenbosschen en wallen, sterrenbos – groot 8 morgen – , eiken en beuken, 8 perceelen, bouw- weilanden en bosch*’. Hier wordt voor de eerste maal het sterrenbos vermeld. Dit sterrenbos was naar wij aannemen beplant met eikenhakhout (zie ook periode Wijborgh). Al deze zaken duiden op een geometrische barok- of rococoaanleg.

Negentiende eeuw

Periode Adriana Pompe van Meerdervoort (weduwe Pigeaud)⁵¹ ca. 1805⁵² - 1827

Op de kadasterkaart van circa 1825 wordt de lange zichtlaan ‘lustlaan’ genoemd. Dit zal één van de beukenlanen geweest zijn waar in de transportakte van 1746 over gesproken wordt. Vanaf deze laan heeft men toegang tot de bospercelen, eikenbossen zo goed als zeker bestaande uit eikenhakhout, bouwlanden en tot het sterrenbos dat getuige de kadastrale legger in deze tijd eigenlijk een ‘sterrenheide’ blijkt te zijn.⁵³ Deze legger vermeldt verder ten westen van het huis eerst een ‘lustbos’, daarachter tuinen en tussen de verlengde Kelvinstraat en de Paradijsweg acht evenwijdige langwerpige kavels bouwland, aan beide zijden van de ‘lustlaan’, noordelijk van de lustlaan gescheiden door eikenwallen tegen het stuifzand. De bouwlanden aan de zuidkant van de zichtlaan waren in eigendom van weduwe W.H. de Beaufort.

⁵⁰ Deze tekst is vrij vertaald naar een tekst van Vergilius in zijn *Georgica* II, 149.

⁵¹ Zie: <http://gw5.geneanet.org/index.php3?b=tonclarice&lang=sv;p=adriana:n=pompe+van+meerdervoort>

⁵² Zie: http://www.schiedam.nl/archief/archiefnieuw/Archieven_en_collecties/Archievenoverzicht/toegangen/326.pdf; p.43, no. 315.

Dit nummer verwijst naar een verkoopakte van een huis van Thomas Joannes Pigeaud in Schiedam in 1805. Mogelijk had hij het geld nodig voor de aankoop van Nimmerdor en heeft het echtpaar omstreeks deze tijd Nimmerdor aangekocht. In ieder geval zal het geweest zijn voordat Pigeaud overleed in 1807.

⁵³ De kadastrale legger meldt namelijk dat de vier driehoeken van het sterrenbos uit heideveldjes bestaan, gescheiden door lanen met opgaand geboomte (eikenlanen?), in eigendom van de participanten van de Leusderberg.

Periode Johanna Antonia Pigeaud (gehuwd met Simon van Walcheren) 1827 - 1880

In zijn *Wandelingen door Nederland met pen en potlood* sprak dominee Craandijk in 1875 over dennenstammen en beukenplantsoen, over welig wassend 'akkermaalshout' [eikenhakhout], groepen krachtige eiken, over rogge- en boekweitvelden en een prachtige sparrenlaan, die op de Arnhemse straatweg uitkomt. Ook beschreef Craandijk duidelijk een beukenlaan tegenover de waterpartij achter het huis en de achtergevel van het vriendelijke gebouw met zijn rijk begroeide veranda.

Amersfoortsche Courant d.d. 25 januari 1859, p. 2/2.
Idem 28 januari 1859

Amersfoortsche Courant d.d. 17 januari 1862

Periode Margaretha Laurentina de Beaufort (gehuwd Van Boetzelaer) 1880 - 1915

Het echtpaar Van Boetzelaer-de Beaufort kocht in 1880 Nimmerdor, vele behuizingen en opstallen en verder het park rond het huis, boomgaard, moestuin, zwaar opgaand hout, dennen- en eikenbossen, etc.

Prentbriefkaart Huis Nimmerdor aan achterzijde, begin 20ste eeuw

Vanaf 1887 hebben zij belangrijke veranderingen op de buitenplaats doorgevoerd, zoals een andere loop van de waterpartijen, de verbouwing van de orangerie en vermoedelijk ook van het woonhuis, en de bouw van een nieuw koetshuis en nieuwe stallen.

Baron Van Boetzelaer stond bekend als amateur-plantenkweker. Hij behaalde diverse prijzen bij inzendingen op tentoonstellingen van bloemen en planten. Uit de jaren negentig zijn vele advertenties (*Amersfoortsche Courant*) van houtverkopen (jaarlijks in januari) bekend, voornamelijk van eikenhakhout, takkenbossen en beukenbomen. Verkopers zijn zowel de

heer Van Boetzelaer als daarna de huurder van Nimmerdor, de heer Boissevain. Tevens wordt in deze krant melding gemaakt van een prachtige seringboom, van allerlei planten, moestuingewassen en kasplanten, en in 1885 van oude imposante grove dennen.

A. Op **DINSDAG 22 JANUARI**
1895 des voormiddags 9 uur.
te voor den HoogWelGeb. Heer
Mr. H. J. H. Baron VAN BOETZELAER
VAN OOSTERBOUT.
22 perceelen

EIKENHAKHOUT
op Nimmerdor onder Amersfoort.
1 perceel

EIKENBOOMSNOEISEL
aan den Woestijgerweg.
20 perceelen

ZWARE
Beukeboomen
aan de Lilaan van Nimmerdor.
3 perceelen

BEUKEBOOMTAKKEN
aan de Lilaan van Nimmerdor.

Amersfoortsche Courant 9 januari 1895

Een seringenstruik op *Nimmerdor* staat
thans — begin Februari en in zulk een
winter — dik in de knop.

Amersfoortsche Courant d.d. 4 februari 1897

Zulk gras hadden we nog niet gezien, en niemand onzer dacht in de nabijheid van Amersfoort zulk een schat van een buitenplaats te vinden. Ik vermoed, dat dit zijn oorzaak vindt, dat de plaats Nimmerdor genoemd is en zich nu blijvend dien naam eer aandoet.

Wat lachen die knolbegonia's je toe van uit de verte, en het mag hier gezegd, ze zijn de lievelingsplant van onzen leidsman. Nu, maar dan die hoogstam rombler, als treurroos gekweekt op hooge bottelstam. Het heerenhuis van den heer Boissevain, dat zich van hieraf zoo fraai en voordeelig voordoet, geflankeerd door boschrijke omgeving en begroeid met tal van klimplanten, had mijns inziens geen betere plaats kunnen vinden.

Langs de oranjerie kwamen we in den moestuin, waar de dahlia's welig tierden en ons de schoonste kleuren toonden die haar geslacht kan geven. Verderop staat een kast gevuld met komkommers en tomaten en hier waanden we ons in het Westland, zoo schoon

Amersfoortsche Courant 8 augustus 1907, p. 2/4

Een nog nieuwe kast met druiven, belooft veel voor de toekomst. Verder een goed gevulde matige kast, waar vooral schoone soorten anthurums en varens verblijf houden, en waartegen de annanas-kers welig stond te groeien, die uitstekende diensten kan bewijzen op brandewijn, aithaus zoo vertelde men ons.

*Ook hier waren fruit en groenten in groote hoeveelheid aanwezig. In een volgenden moestuin kon men een zeldzaam schoonen notenboom zien, waaraan volgens onzen zegsman meer dan 12 Hectoliter noten zouden hangen.

Na hier ook eenige zeldzaam schoone lanen en wegen doorkruist te hebben, kwamen we langs de oranjerie, waar enorme groote bombusa's, als om strijd de grootste te willen zijn, onze aandacht trokken.

Het zou te ver voeren, alles in bijzonderheden te noemen; genoeg zij, dat ook deze buitenplaats de trots is van haar omgeving en een waar lustoord.

Naast kasplanten ook een **notenboom** hier gemeld.

Uit de Topografische kaart van 1908 blijkt tevens dat de kavels ten westen van Zandbergen zijn beplant met opgaand en laag loofhout en de percelen ten noorden van de middenlaan, tussen de Woesteigerweg en de Paradijsweg, met (exotisch?) naaldhout.

Twintigste eeuw

Periode Gualtherus Kolff en nazaten 1915 - heden

Uit advertenties in het jaar 1926 blijkt dat opgaande iepen, sparren en eiken op Nimmerdor zijn gekapt en dat eikenhakhout 'en ander hakhout' te koop werden aangeboden. Het huidige deel met Amerikaanse eiken in de zichtlaan zou van net vóór Wereldoorlog II kunnen dateren.

In het begin van 1945 kreeg Nimmerdor het meest te lijden: onder leiding van Duitsers kwamen Nederlandse gevangenen tankwallen graven, veel sparren werden toen gekapt. Talrijke bomen werden ook vernield doordat de toppen eruit werden geslagen door granaten.

De Eembode 22 januari 1926, p. 4/6; 15 oktober 1926.
Verkoop van iepen, sparren, eiken en van eiken- en ander hakhout.

Tegenwoordig (2004)

Het rapport van Bosgroep Midden Nederland geeft een goed overzicht van de tegenwoordig voorkomende houtsoorten.

Op de armere gronden zijn de meest voorkomende coniferensoorten: douglas (geplant omstreeks 1857), Japanse lariks⁵⁴(geplant eind 19de eeuw), grove den, Corsicaanse den (geplant begin 19de eeuw) en fijnspar.⁵⁵ In percelen met mono-cultures van douglas en fijnspar, die veel schaduw veroorzaken, komt niet veel onderbegroeiing voor. Percelen met hoofdboomsoorten grove den en lariks en zijn meer gemengd van samenstelling omdat deze bomen meer licht doorlaten. Hier groeien berk, eik, Amerikaanse eik, soms beuk en heesters als lijsterbes, krent, vuilboom en Amerikaanse vogelkers.

Op de rijkere gronden is meer loofhout aangeplant zoals Amerikaanse eik (in het zuidwestelijke deel van het landgoedbos), inlandse eik (in het noordelijke deel), beuk (ten zuiden van de middenlaan tussen de Woesteigerweg en de Paradijsweg).

De berk heeft zich spontaan gevestigd (eiken-berkenbos). De Amerikaanse eik verjongt zichzelf erg gemakkelijk en deze kan ook in aangrenzende percelen spontaan opduiken.

De hedendaagse opstanden met inlandse eik zijn vaak gemengd en erg soortenrijk, maar het is ook duidelijk dat er in dergelijke percelen weinig sprake is van afwisseling (open-dicht of oud-jong).

In het bos van (Oud-)Leusden ten zuiden van de A28 komt veel Amerikaanse vogelkers voor, die wel wordt 'getrokken' en afgezaagd door vrijwilligers, maar toch steeds weer terugkomt. Naaldbomen en loofbomen, zowel oudere (bijvoorbeeld zeer oude beuken) als jongere bomen, wisselen elkaar af, maar het bos van Nimmerdor is qua beplanting een overwegend twintigste-eeuws bos. Toch valt de historie natuurlijk wel duidelijk uit de vorm/structuur van de lanenstelsels af te lezen, naast de aanwezigheid van hele oude grove dennen en statige beukenlanen, die een heel authentiek beeld geven. De 'evergreens' die Everard Meyster aanplante, zoals grove den en fijnspar, doen het nog steeds goed in het bos, maar eikenhakhout, waar men van de zeventiende tot laat in de negentiende eeuw grote waarde aan hechte vanwege de betekenis voor de leerlooierijen, neemt geen belangrijke plaats meer in.

Tegenwoordige soorten als douglasspar, geïntroduceerd in 1857; Japanse lariks, geïntroduceerd aan het eind van de negentiende eeuw; en Corsicaanse den, die in Nederland

⁵⁴ In de Japanse Lariks maken boomvalken hun nesten.

⁵⁵ Goudhaantjes broeden bij voorkeur in wat oudere hoog opgaande, dichte sparrenbossen met een voorliefde voor fijnspar, zilverspar en Douglasspar.

geïntroduceerd werd aan het begin van de negentiende eeuw, komen niet in de transportakten voor en zullen waarschijnlijk pas door de heren Van Boetzelaer of Boissevain omstreeks 1900 zijn aangeplant. Het zijn ook typische soorten voor een laat-negentiende-eeuws / begin twintigste- eeuws productiebos.

De laanbomen bestaan voor een groot deel uit beuk en Amerikaanse eik, zoals op de lange zichtlaan: het deel ten oosten van de Paradijsweg is beuk, het deel ten westen van deze weg Amerikaanse eik. De lanen in het sterrenbos zijn nu beplant met beuk, terwijl voor de buitenste lanen Amerikaanse eik is toegepast. Ten zuiden van het sterrenbos loopt een laan beplant met zomereiken. De scheidingslaan tussen het landgoedbos en de oorspronkelijke buitenplaats (Woesteigerweg) is een mengsel van zomereik en Amerikaanse eik van verschillende leeftijden. Langs de oost-west-lopende lanen in het negentiende-eeuwse productiebos staan beuken.

Het bos is plaatselijk bezaaid met stinsenplanten, voornamelijk lelietje van dalen, gewone salomonszegel en dalkruid. Kwetsbare planten en dieren zijn nauwkeurig opgetekend in de ‘*Checklist Bosbeheer*’.

Overzicht historische boombeplanting door de eeuwen heen

De voorlopige conclusie van dit hoofdstuk over de historische boombeplanting wordt chronologisch als volgt weergegeven:

- In de Middeleeuwen bestonden de beboste delen van het gebied voornamelijk uit eikenhakhout.
- In de zeventiende eeuw zullen plantages van grove den (*Pinus sylvestris*) en fijnspar (*Picea abies*) het grootste deel van het terrein in beslag hebben genomen, naast incidenteel waarschijnlijk buxus, hulst en jeneverbes. Volgens Everard Meyster was de middenlaan oorspronkelijk met dennen of sparren beplant.
- Tot halverwege de achttiende eeuw heeft het beeld van dennen- en sparrenplantages, afgescheiden door beukenlanen en eikenhagen of eikenwallen, zich gehandhaafd.
- In de eerste helft van de achttiende eeuw werd de middenlaan vanaf de Paradijsweg doorgezet en waarschijnlijk met beuken beplant. Het sterrenbos werd met eikenhakhout beplant evenals waarschijnlijk de andere ‘boompercelen’.
- In de tweede helft van de achttiende eeuw bestond het hele landgoedbos uit eik en beuk. Men spreekt over allées van eiken en beuken, over eikenbossen, over eikenwallen, over (opgaande) eiken en beuken en tenslotte over eikenhakhout. Daarnaast lagen er boomgaarden in het buitenplaatsgedeelte.
- De negentiende eeuw bracht niet veel verandering in de genoemde soorten. Het blijft beuken en eiken als opgaand bos, lanen van beuken en eiken, eikenhakhout, eikenwallen, dennen, sparren, sparrenlanen.
- Aan het eind van de negentiende eeuw worden voor het buitenplaatsgedeelte vruchtbomen genoemd. Er is dan ook op de topografische kaart van 1872 een boomgaard te zien. Een bijzondere notenboom en een bijzondere sering werden ook het vermelden waard geacht.
- In de twintigste eeuw is er opeens sprake van iepen, naast sparren, eiken, eikenhakhout en ander hakhout. Daarnaast blijkt aan het historische houtproductiesortiment te zijn toegevoegd: douglasspar, Japanse lariks, Corsicaanse den, Amerikaanse eik en berk (spontaan), naast den, spar, eik, beuk, die al lang op Nimmerdor gebruikelijk zijn.

6. Korte Waardestelling van de buitenplaats en het landgoedbos Nimmerdor

We beschikken nu over een beschrijving van het terrein van Nimmerdor, over een inzicht over de ontwikkeling van de buitenplaats en het bos, over een overzicht van de bewoners, en over schaarse historische beplantingsgegevens van Nimmerdor. Uit deze gegevens blijkt dat uit alle voorgaande eeuwen nog historische structuren op buitenplaats / landgoedbos Nimmerdor aanwezig zijn.

Uit de zeventiende eeuw dateren de dubbele middenlaan en een deel van de structuur van het paden- en grachtenstelsel van de welbekende dichter en toneelschrijver Everard Meyster. Opmerkelijk is dat in het landschap nog altijd verschillende eikenwallepjes en greppels aanwezig zijn. De 225 oude grove dennen dateren weliswaar niet uit de tijd van aanleg, maar herinneren wel aan het feit dat de buitenplaats van begin af aan met dennen (en sparren) was beplant en impliciet aan Meysters uitgangspunt om ‘Nimmerdor’ een immer groen aanzien te geven.

Uit de achttiende eeuw zijn de zichtlaan naar de kerk van (Oud-)Leusden in het verlengde van de zeventiende-eeuwse middenlaan en het sterren(jacht)bos met zijn diagonaal kruisende lanen overgeleverd.

Uit de negentiende eeuw is behalve de landschappelijke aanleg rond het huis, o.m. nog het noordelijke bosdeel met het ontginningslanenstelsel aanwezig. Bijzonder is dat niet alleen deze lanenstructuur, maar ook de eiken- en beukenstoven in de daarbinnen gelegen percelen bewaard zijn gebleven.

Uit de twintigste eeuw dateert tenslotte de aanplant van exotisch naaldhout verspreid over het landgoed.

Het behoud van een verzameling van vier eeuwen landschapsarchitectonische elementen is op zichzelf nog niet heel bijzonder in de geschiedenis van de Nederlandse tuin- en landschapsarchitectuur, maar *deze* combinatie van Hollands- en Frans-classicistische structuren, samen met een ontginnings-lanenstelsel en ook nog exotische naaldhoutsoorten naast ecologisch interessante modernere experimenten (paddenpoel en hazelwormbroedplaats) is toch wel bijzonder te noemen. Het buitenplaatsgedeelte is al beschermd. Dat het landgoedbos niet mee is genomen in de bescherming tot complex beschermde buitenplaats roept vragen op. We willen hier graag aandacht vragen voor de eenheid van buitenplaats en landgoedbos, en stellen hierbij dan ook voor het hele gebied ten noorden van de A28 binnen de eigendomsgrenzen van de particuliere buitenplaats en het landgoedbos in eigendom van de gemeente, te beschermen.

7. Aanbevelingen voor beheer en herstel van bomen (in lanen en percelen) op Nimmerdor

Onderstaande aanbevelingen gelden voorlopig alleen voor het landgoedbos.⁵⁶

Een historische buitenplaats of een historisch landgoedbos herstellen vraagt uitgangspunten die anders zijn dan in de dagelijkse bosbouwpraktijk. De praktijk van het herstellen stelt ons vaak voor lastige dilemma's. Herstel van historische boomgroepen zoals lanen, pleinen en percelen is niet een kwestie van omhakken en opnieuw wel of niet dezelfde soorten op wel of niet dezelfde plaats planten. Kap van bomen veroorzaakt vaak heftige reacties bij de betrokkenen, omdat niet alleen de bestaande bomen, maar daarmee ook de vertrouwde beelden verdwijnen. En vaak gaan er verschillende generaties mensenlevens overheen voordat een laan of een bosperceel is hersteld en men weer een vergelijkbaar beeld voor zich kan zien.

Bij elke beheers- en beleidsvraag in verband met behoud, herstel en ontwikkeling van de beplanting van lanen, paden en wallen, zal de ontstaansgeschiedenis steeds het eerste uitgangspunt moeten zijn.

Concreet wil dit zeggen dat men zich bij elke beheersbeslissing de vraag stelt:

1. allereerst op *welke periode* de beheersvraag betrekking heeft,
2. vervolgens wat de karakteristieke historische kenmerken (er over die periode van Nimmerdor bekend) zijn, en
3. tenslotte wat die kennis van de geschiedenis voor het behoud en herstel van het desbetreffende bosdeel kan betekenen.

Hieronder worden per bosdeel en per periode van ontstaan de karakteristieke historische kenmerken en behoud- en herstelmaatregelen aangegeven.

Zeventiende eeuw – zie de zwarte lijnen op de dateringskaart

Karakteristiek voor het van oorsprong zeventiende-eeuwse deel van het landgoedbos is de geometrische structuur van de buitenplaats met zijn rechte eikenwallen en waterlopen (grachtjes en greppels), die de centrale dubbele middenlaan aan weerszijden begeleiden en binnen een rechthoekige plattegrond omsingelen. Deze structuur is ontworpen door Everard Meyster.

Na bestudering van de tekening van Meyster en na vergelijking hiervan met de situatie in het veld en op de eerste kadasterkaart, kan voorzichtig worden geconcludeerd dat het westelijk deel van Meysters aanleg, tussen Woesteigerweg en Paradijsweg, oorspronkelijk vermoedelijk ingenomen werd door bospercelen (dennen en/of sparren) en akker- of weilanden, gescheiden door de lanen en eikenwallen, die ontstaan zijn uit het graven van de waterlopen of greppels. Langs die houtwallen liepen eenvoudige werkpaden.

⁵⁶Aanbevelingen ten aanzien van het buitenplaatsgedeelte dat in particulier bezit is, kunnen pas gedaan worden na bezoek aan de buitenplaats en nader onderzoek aan dit gedeelte. Het valt echter te verwachten dat vele aanbevelingen ook voor dit gedeelte zullen gelden.

De structuurbepalende elementen van de zeventiende-eeuwse buitenplaats van Everard Meyster zijn de dubbele middenlaan; de lanen die loodrecht op deze middenlaan staan, zoals de lanen over de Woesteigerweg en de Paradijsweg; de eikenwallen, die duidelijk op Meysters tekening zijn te onderscheiden langs de bospercelen en bouwlanden en nog steeds in het veld waarneembaar zijn; de waterlopen die gegraven waren om ‘het geboefte te mijden’ – gegraven sloten vanuit het Hazenwater naar de omgrachting rond het huis – ; en de bospercelen die in zijn tijd voor een deel uit bouw- of weiland bestonden.

Behoud- en herstelmaatregelen

Wanneer er van uitgegaan wordt om de Hollands-classicistische tuinkunst op Nimmerdor te behouden, dan is het van belang de lanen, eikenwallen en grachten en greppels in dit gedeelte van het bos weer zichtbaar te maken en goed te onderhouden.

a) De *structuurbepalende elementen* (de middenlaan, de zijlanen over de Woesteigerweg en de Paradijsweg, de watergangen en de eikenwallen) herstellen, d.w.z. de lanen inboeten waar mogelijk is en zo nodig opnieuw inplanten⁵⁷; de watergangen (nu vaak greppels) weer zichtbaar maken, en niet volstorten met dood hout! – en indien mogelijk ook de historische waterstructuur herstellen; en de eikenwallen als afscheiding van percelen duidelijker zichtbaar maken, opdat de zeventiende-eeuwse structuur van het concept van aanleg zoveel mogelijk behouden blijft en de oudste geschiedenis, de Hollands-classicistische tuinarchitectuur, van het landgoed(bos) blijvend afgelezen kan worden.

Zie voor de herplant van bomen in lanen en op paden uit de zeventiende eeuw, punt c) hieronder.

Achttiende eeuw – zie de turkooise lijnen op de dateringskaart

Karakteristiek voor de achttiende-eeuwse periode van het landgoedbos zijn de dubbele zichtlaan ten westen van de Paradijsweg en de lanen van het sterrenbos. In de tijd van de families Van Ommeren, Wijborgh en Grothe is de zeventiende-eeuwse middenlaan doorgezet tot (Oud-)Leusden en werd het sterrenbos (en mogelijk ook het bouwland, later weiland ten zuiden daarvan) aangelegd. Andere percelen in dit deel van het bos vinden wellicht eveneens hun oorsprong in de achttiende eeuw, maar deze worden pas voor het eerst duidelijk afgebeeld op negentiende-eeuwse kaarten. Het sterrenbos is, zoals te zien is op de geomorfologische kaart, aangelegd op een landduin, hoger gelegen dan de grond er omheen. Deze situatie is nog steeds afleesbaar in het terrein.

Behoud- en herstelmaatregelen

Het is wenselijk om bovengenoemd deel van de zichtlaan en het sterrenbos op den duur te herstellen om het begrip van de Frans-classicistische tuinarchitectuur (met zijn lange zichtassen) en de betekenis van een sterrenbos te verduidelijken.

b) *Sterrenbos*. Ten aanzien van het behoud en herstel van het sterrenbos adviseren wij de noordelijke laan, die nu, anno 2011, beplant is met Amerikaanse eiken, op den duur door inlandse eiken op dezelfde plaats te vervangen. Hoewel het, wanneer men de plattegrond bekijkt, misschien mogelijk lijkt de ligging van deze laan naar het noorden te verplaatsen, achten wij dit niet wenselijk aangezien het sterrenbos op een iets hoger gelegen landduin is

⁵⁷Zie voor de herplant van bomen in lanen en op paden uit de zeventiende eeuw, punt c) hieronder.

aangelegd. Het pad juist ten noorden daarvan, dat men overwoog als laan aan te planten, ligt lager en dit bosdeel heeft ook duidelijk een ander karakter. Op termijn, wanneer de grove dennen in het voormalige noordelijke deel van het sterrenbos daar voldoende licht en ruimte toe bieden, is het ook wenselijk de diagonalen van het sterrenbos in dit noordelijke deel weer door te trekken en in ere te herstellen.

In een sterrenbos gaat het herstel van de lanen vóór de restauratie van de boomsoorten in de vakken, omdat de lanen structuurbepalend zijn. Het centrum van het sterrenbos is meestal een open cirkel, die gevormd wordt door acht of zestien bomen van dezelfde soort als de bomen langs de diagonale lanen, die het sterrenbos doorsnijden. Het is aan te raden de tussenliggende driehoekige percelen van het sterrenbos laag te houden (zoals ook vroeger het geval was met de aanplant van eikenhakhout), zodat de wandelaar een begrip kan krijgen van de betekenis van een sterrenbos.

Wenst men in de zeventiende- en achttiende-eeuwse delen van het bos de structuurbepalende elementen (lanen, paden, wallen en greppels) te herstellen, dan zal er met de volgende gegevens rekening moeten worden gehouden.

c) *Herstel Laanbomen.* Wanneer er bomen in een laan uitvallen, dan is inboeten (waar mogelijk) natuurlijk het eerste waar men aan denkt. Licht, ruimte (huidige afstand) en boomsoort spelen de belangrijkste rol bij de te nemen beslissingen. Bij meer dan 60% uitval adviseren wij de hele laan om te kappen en te vervangen met dezelfde soort boom⁵⁸, op dezelfde of op historisch verantwoorde afstand.

In het handboek *Den Nederlantsen Hovenier*, geschreven door Jan van der Groen (eerste druk 1669 en nog steeds populair in 1721, toen het boek intussen 15 herdrukken had beleefd), wordt aanbevolen de volgende afstanden voor beuken, eiken, dennen en sparren aan te houden (opgemerkt dient te worden dat deze afstanden nu anno 2011 als *te klein* worden ervaren):

Beuken

In lanen en dreven aanplanten 5 of 6 jaren oud.

20 tot 24 voeten van elkaar.

20 (Rijnl.) voet = $20 \times 0,314 \text{ cm} = 6,28 \text{ m}$.

24 (Rijnl.) voet = $24 \times 0,314 \text{ cm} = 7,54 \text{ m}$

Eiken

In lanen en dreven:

18 tot 20 voeten van elkaar

18 (Rijnl.) voet = $18 \times 0,314 \text{ cm} = 5,65 \text{ m}$.

20 (Rijnl.) voet = $20 \times 0,314 \text{ cm} = 6,28 \text{ m}$.

Dennen en Sparren

In lanen en dreven:

16 tot 18 voet van elkaar.

16 voet (Rijnl.) voet = $16 \times 0,314 \text{ cm} = 5,02 \text{ m}$.

18 voet (Rijnl.) voet = $18 \times 0,314 \text{ cm} = 5,65 \text{ m}$.

d) *Paden, eikenwallen en greppels.* Wat betreft herstel van paden is aan te raden het opschot tussen de paden en de vaak daarachter liggende wallen en greppels niet al te dicht te laten oprukken. Samen met de walletjes en greppels vertellen de bospaden een ‘verhaal’ over zeventiende en achttiende-eeuws bosbeheer, dat ‘gezien’ mag worden.

⁵⁸ Zie Bijlage D

Ook hier geen dood hout in de greppels deponeren, maar liever houtwallen (hier wordt bedoeld een opstapeling van dode takken) opbouwen.

Negentiende eeuw – zie de gele en paarse lijnen op de dateringskaart

Karakteristiek voor de negentiende-eeuwse delen van het landgoedbos is het lanenstelsel met de loodrecht op elkaar staande lanen, dat Nimmerdor tot een ontginningslandgoed maakte. Het meest noordelijke deel van het landgoed komt voor het eerst voor op de kadasterkaart van ca. 1825, maar dateert mogelijk nog van eerder. In de tijd van de families Pigeaud en Van Boetzelaer (1805-1915) waren deze percelen vooral met eikenhakhout en dennen beplant. Ook wordt er melding gemaakt van de verbouw van de oranjerie ten behoeve van de liefhebberij van de heer van Boetzelaer, het kweken van planten waarmee hij uitkwam op tentoonstellingen.

Behoud- en herstelmaatregelen

Dit rechtlijnige patroon van lanen met de verschillende hakhout- en productiebossen, met de nog bestaande en in Nederland zeldzame hakhoutstoven, zijn de moeite waard om te behouden.

e) *Laanbomen*. De lanen in het negentiende-eeuwse noordelijke en noordwestelijke deel van het landgoedbos zoveel mogelijk inboeten of delen opnieuw inplanten. Op den duur exotische laanbomen, zoals Amerikaanse eiken, vervangen door inlandse eiken (of beuken), omdat historisch beschouwd deze lanen waren ingeplant met eiken of beuken en omdat inlandse soorten sterker en meer karakteristiek zijn voor het Nederlandse landschap.

f) *Bospaden* (verspreid beplant met eiken, berken en dennen). De bospaden fungeren meestal als omgrenzing van percelen en zijn mogelijk als werk(sleep)paden ontstaan. Wat betreft het herstel van paden is aan te raden het opschot tussen de paden en de soms daarachter liggende wallen en greppels niet al te dicht te laten oprukken. Doorzichten naar de bospercelen geven de recreant ook meer ruimte-beleving.

g) *Exotische boomsoorten*. Wij adviseren de exotische boomsoorten, zoals douglasspar, Japanse lariks en Corsicaanse den, die aan het einde van de negentiende of in de twintigste eeuw werden aangeplant om een snelle houtproductie te bevorderen, kaprijp te laten worden en daarna dezelfde soorten weer aan te planten, zodat dit deel van het houtproductieverhaal met de keuze voor diverse snelgroeiers, niet verloren gaat.

h) *Paden, eikenwallen en greppels*. Wat betreft herstel van paden is aan te raden het opschot tussen de paden en de vaak daarachter liggende wallen en greppels niet al te dicht te laten oprukken. De bospaden samen met de walletjes en greppels vertellen een verhaal van zeventiende en achttiende eeuws bosbeheer, dat ‘gezien’ mag worden. Ook hier geen dood hout in de greppels deponeren, maar liever houtwallen opbouwen.

Twintigste eeuw en later – zie de rode, grijze en lichtgroene lijnen op de dateringskaart

Karakteristiek voor de twintigste-eeuwse delen van het landgoedbos zijn de soms golvende, soms rechte paden in het westelijk deel van het bos, in het sterrenbos en in de noord-westelijke en noord-oostelijke bosdelen. Hoewel de lanen en paden hier vaak enigszins gebogen lopen, is hier toch nauwelijks sprake van landschapsstijl. In de tijd van de eigenaren Familie Kolff en de Gemeente Amersfoort (1915-heden) zijn er veel iepen, sparren en eiken(hakhout) verkocht. Bovendien zijn er nu nog bospercelen met douglasspar, Japanse lariks, Corsicaanse den en Amerikaanse eik, wel of niet gemengd met andere soorten. Men vermoedt dat het westelijk deel van de zichtlaan vlak voor de Tweede Wereldoorlog is ingeplant met Amerikaanse eik, maar of deze bomen vervangers waren van achttiende-eeuwse inlandse eiken of beuken is niet bekend.

Behoud- en beheersmaatregelen

i) *Bouwland / weide*. De weide ten zuiden van de zichtlaan, langs de Paradijsweg, is waarschijnlijk in de negentiende eeuw open bouwland geweest waar rogge, tarwe en maïs werden verbouwd. Na de akkerbouw is hier een weide ontstaan en is dit gebied nu beschermd en bekend als leefgebied van de hazelworm⁵⁹. Onlangs zijn hier maatregelen uitgevoerd ten gunste van de hazelworm.

j) Amerikaanse eiken op de middenlaan op den duur vervangen door beuken, zodat de hele zichtlaan uit dezelfde boomsoort zal gaan bestaan. Een hele zichtlaan van inlandse eiken is eventueel ook mogelijk.

k) *Exotische boomsoorten*, zie g).

Algemeen

* Dode bomen op plaatsen die niet te veel in het oog vallen, zoals bijvoorbeeld midden in bospercelen, laten staan voor de ontwikkeling van flora en fauna. Dode bomen die meer in het oog vallen, zoals solitairen en laanbomen, dienen echter wel gekapt te worden.

Advies t.a.v. het Werkplan

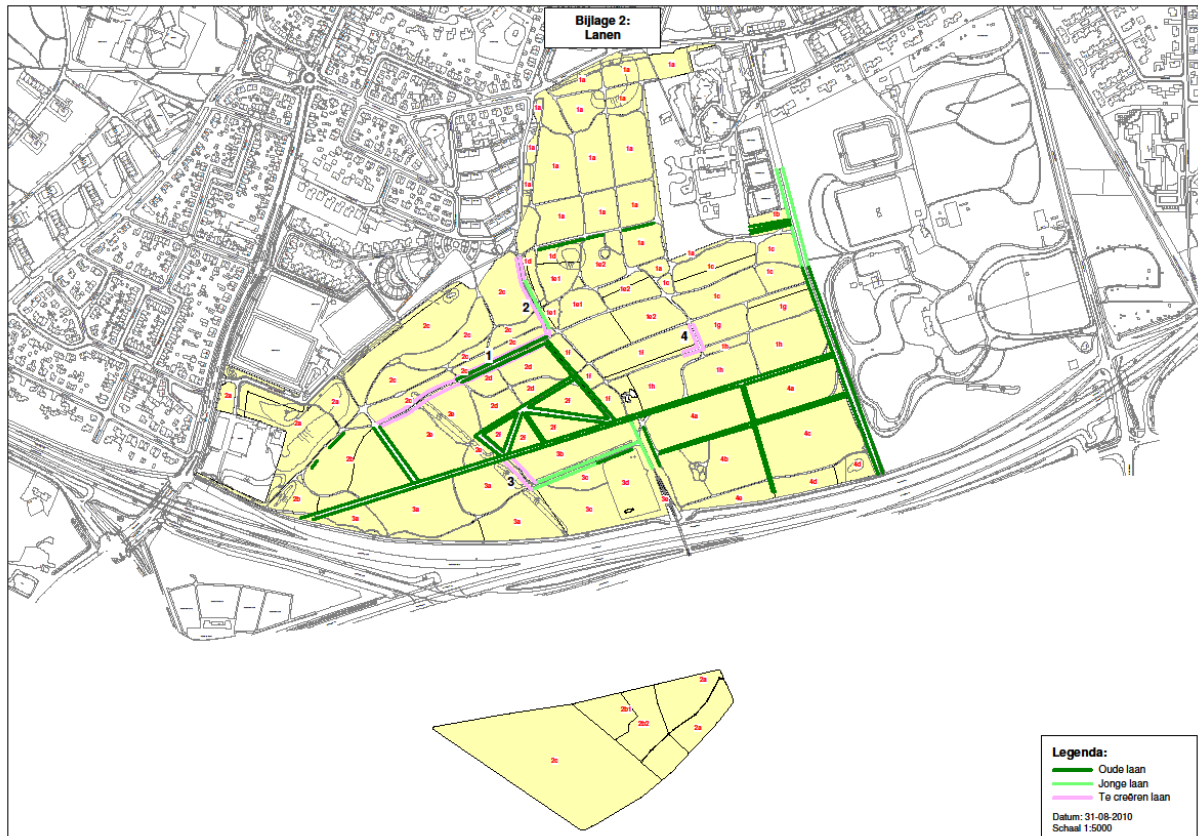
Laan 1 is de oorspronkelijk achttiende-eeuwse (later opnieuw met Amerikaanse eiken ingeplante) laan die het sterrenbos aan de noordzijde begrenst. Deze laan ligt duidelijk hoger dan het pad, dat ten noorden van deze laan loopt. Het is een goed idee om deze op termijn te vervangen met inlandse eiken, bij uitval van 60% of meer, maar eerder mag natuurlijk ook. Ook is het een goed idee deze bij vervanging door te zetten, in ieder geval tot aan de wal ten westen van het sterrenbos of tot de kruising met de volgende laan. Dit laatste deel is niet een achttiende-eeuwse laan, maar wel een negentiende-eeuws pad. Aanvullend daarop lijkt het ook een goed idee de nieuw te creëren laan 3 die aan de noordwestzijde overgaat in de westelijke laan van het sterrenbos, in noordelijke richting door te laten lopen tot aan het nieuwe 'laan 1'-gedeelte.

Laan 2 is een deel van de Paradijsweg of Monnikenlaan, een negentiende-eeuwse laan, maar waarschijnlijk veel en veel ouder. Deze laan aansluitend aan het zuidelijk deel van deze laan beplanten, zien wij als herstel van de jonge eerdere aanplant.

⁵⁹ Zie Bijlage C

Laan 3. Deze laan is gelegen tussen de middenlaan en de ‘jonge aanplant’-laan ten zuiden van de middenlaan en zal een begrijpelijke verbinding gaan vormen. Om het sterrenbos te voltooien zou laan 3 ook in noordelijke richting langs de hoge wal doorgezet kunnen worden, die was opgeworpen om te voorkomen dat de zuidwesten winden teveel zand van de woeste gronden naar de buitenplaats meevoerden (zie het commentaar bij laan 1).

Laan 4 is thans een pad dat zowel in de zeventiende als in de negentiende eeuw (kaart 1872) niet bestond. Het aanleggen / opnieuw inplanten van een laan op dit punt, die bovendien nog een bocht maakt naar een niet-historische laan, zal een doorsnijding van het concept van Everard Meyster betekenen. Om die reden is het aanleggen van deze laan dus geen goed idee.

Gemeente Amersfoort. Werkplan met nieuw te creëren lanen, 2010. Zie de genummerde roze gekleurde lanen 1, 2, 3, 4.

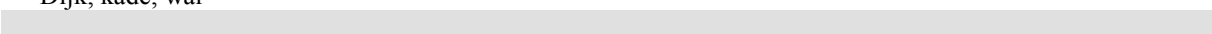

Literatuur

- Aa, A.J. van der, *Aardrijkskundig Woordenboek*. Deel 1843.
- Bienfait, Anna G. (met medewerking van Marg. Kossmann en een voorwoord van prof. dr. J.Q. van Regteren Altena, *Oude Hollandsche tuinen*. Tekstdeel en Platendeel. 's-Gravenhage, 1943.
- Bosgroep Midden Nederland, *Beheerplan Geïntegreerd bosbeheer 2004-2014. Nimmerdor en (Oud-)Leusden*. Ede, 2004. 20 p. en 9 bijlagen.
- Beers, Eric van / Bosschap, *Checklist zorgvuldig bosbeheer*. Zeist, 2010. 10 p. Inventarisatie van de vindplaatsen van kwetsbare planten; de koloniebomen van de rosse vleermuis; de vindplaatsen van bijzondere zoogdieren; de nestplaatsen van kwetsbare broedvogels; de vindplaatsen van beschermde amfibieën; en de vindplaatsen van kwetsbare en indicatieve dagvlinders.
- Craandijk, J. en P.A. Schipperus, *Wandelingen door Nederland met pen en potlood*. Deel 1. Haarlem, 1875.
- Hamer, D. en W. Meulenkamp, 'Nimmerdor en Doolomberg, twee 17^e-eeuwse tuinen van Everard Meyster' in: *Bulletin KNOB* Jg. 86, no. 1 (1987), p. 2-14.
- Hamer, D. en W. Meulenkamp, *De dolle jonker: leven en werk van Everard Meyster (ca 1617-1679)*. Amersfoort, 1987.
- Huygens, Constantijn, *Vitaulium Hofwijck. Hofstede Vanden Heere van Zuylichem Onder Voorburgh*. Den Haag, 1653.
- Jansen, Patrick, Mark van Benthem, *Bosbeheer en biodiversiteit: natuurbehoud, biodiversiteit als beheerdoel, praktisch bosbeheer*. Utrecht, 2008. 216 p.
- Kramm, Christiaan, *De levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche kunstschilders, beeldhouwers, graveurs en bouwmeesters, van den vroegsten tot op onzen tijd*. Amsterdam, 1857-1864.
- Maes, Bert, 'Betekenis en beheer van bomen en heesters als cultuurhistorisch erfgoed' in: *Praktijkreeks Cultureel Erfgoed*. Afl. 14 (maart 2011), nr. 37. 64 p.
- Meyster, Everard, *Nimmerdor berymt....* Utrecht, 1667 (Hofdicht).
- Meyster, Everard, *Des Weerelds Dool-om-berg ont-doold op Dool-in-bergh. Kort-bondige gebeden, bestaande in on-verdoolde herts-toghten, voor den verdoolden zondaars uytgestort, om uyt den wegh van doolingen te raecken: dat God aan haar, aan my, en wie het zy, vergun*. Utrecht, 1669⁶⁰ (Hofdicht).
- Molhuysen, dr. P.C. en prof. dr. P.J. Blok, *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek*. 10 delen. Leiden, 1911-1937. Zie www.inghist.nl/retroboeken/nbnw
- Nix-Kolff, Bertie (G.W.), 'Kolffen te Amersfoort - Het Huis 'Nimmerdor'' in: *De Colve XIII*, 1/2 (2008). Zie Internet <http://www.kolff.nl/kolffnl/c13.htm>
- Oldenburger-Ebbers, Carla S.; Anne Mieke Backer; Eric Blok: *Gids voor de Nederlandse Tuin- en Landschapsarchitectuur*. 4 delen. Rotterdam: De Hef Publishers. 1995-2000.
- Oldenburger, Carla en Juliet. *Park Randenbroek: Van Jacob van Campen tot 2010*. Amersfoort Pocket 2. Jg. 13 (september 2010, in het kader van de Open Monumentendag 2010, met als thema De smaak van de 19de eeuw). p. 30-55.
- Raffe, J.K. van, J.J. de Jong, A.F.M. Oltshoorn, A. Oosterbaan en S.M.J. Wijdeven, *Geïntegreerd bosbeheer: het onderzoek van 2002-2005*. Wageningen, 2006.
- Redengevende omschrijving Nimmerdor te Amersfoort. Uittreksel (tuin- en parkgedeelte) uit de *Objecten Data bank RCE* (Rijksdienst Cultureel Erfgoed). Zeist / Amersfoort, 2000. 10 p.
- Stenvert, Ronald, Chris Kolman, Ben Olde Meierink en Margreet Tholens, *Monumenten in Nederland*. Utrecht. Zeist, 1996. p. 64-82.
- Tromp, H., 'De buitenplaats Berbice herontdekt' in: *Historische Woonsteden & Tuinen 2010*, IV. nr. 168. p. 28-32. (i.v.m. familie Pompe van Meerdervoort).
- Waanders, Wanda, 'Drie generaties Van Lunteren aan de Servetstraat in Utrecht' in: *Cascade Bulletin* 9 (2000), nr. 2. p. 5-33.

⁶⁰ Meyster publiceerde naast de twee genoemde werken tussen 1655 en zijn dood in 1679 nog enige toneelstukken.

BIJLAGE A

Legenda bewerkte kadasterkaart 1811-1832

	Kerk
	Opstal Provincie Utrecht percelen
	Boomgaard
	Bos
	Bouwland
	Diversen
	Dijk, kade, wal
	Erf
	Heide- en zandgronden
	Hooiland
	Natte en woeste gronden
	Tabaksland
	Terrein van vermaak
	Tuin
	Veenland
	Water
	Wegen
	Weiland

BIJLAGE B

*Uittreksel Redengevende Omschrijving Rijksdienst Cultureel Erfgoed
Uittreksel uit de Objecten Data Bank betreffende Nimmerdor
(omschrijvingen van complex; tuin- en parkaanleg; oranjerie en duiventil).*

*Onderstaand object is EEN RIJKSMONUMENT, opgenomen in het Register van beschermde monumenten
ingevolge artikel 6 van de Monumentenwet 1988.*

Provincie : Utrecht
Gemeente : Amersfoort
Complexcode: 3817CG-C-01 Monumentnummer : 517642
Aanduiding : Geb Besluitnummer : 995353
Besluitdatum : 29-08-2000
Complex onderdelen
Aantal : 7
Nummers : 517643, 517644, 517645, 517646, 517647,
517648, 517649

PLAATSELIJKE AANDUIDING. Arnhemseweg 213I te Amersfoort

OMSCHRIJVING

Inleiding

Het COMPLEX van LANDGOED Nimmerdor - bestaande uit de TUINAANLEG, een DIENSTWONING, een KOETSHUIS, een VILLA, een ORANJERIE, een DUIVENTIL en tot slot een WEEGBRUG - maakt deel uit van een reeks van landgoederen en buitenplaatsen langs de oostkant van de Utrechtse Heuvelrug. Nimmerdor grenst aan De Treek, Heiligenberg en Lockhorst.

Het landgoed is gelegen tussen de Arnhemseweg, de Leusderweg en de rijksweg A28. Het terrein heeft een omvang van circa 68 ha. Daarvan is 40 ha productiebos, dat gelegen is op het westelijk deel van het terrein. Dit gedeelte valt buiten de bescherming. Het resterende deel, tussen Arnhemseweg en het verlengde van de Kelvinstraat wordt in beslag genomen door de tuin en het parkbos.

Het landgoed Nimmerdor dateert oorspronkelijk uit de zeventiende eeuw. De 'woeste' gronden werden in 1640 aangekocht door Everard Meyster die in de daarop volgende jaren een geometrische tuin heeft laten aanleggen, waarin altijd groen blijvende naaldbomen overheersten; vandaar de veelzeggende naam 'nimmer dor'. In de achttiende eeuw werd Nimmerdor en het naast gelegen landgoed Waterdal tot één landgoed samengevoegd. In de eerste helft van de negentiende eeuw werd de tuin van Nimmerdor getransformeerd in de Engelse landschapsstijl, waarbij enige oudere formele elementen in het nieuwe ontwerp werden opgenomen. De tuinarchitect is niet bekend.

Vermoedelijk werden in de tweede helft van de negentiende eeuw enkele van de reeds in 18de-eeuwse bronnen genoemde panden verbouwd of vernieuwd, waaronder de oranjerie en de duiventil, en enige nieuwe gebouwen toegevoegd, waaronder een villa, een koetshuis en een dienstwoning.

Ook het landhuis werd in die periode verbouwd. De panden zijn in die tijd in een eclectische bouwstijl vormgegeven met invloeden uit het classicisme, de Engelse neogotiek en de chaletstijl. De gebouwen vormen thans een sterke eenheid met de omringende landschappelijk aangelegde tuinaanleg.

Twee dagen voor het einde van de Tweede Wereldoorlog werd het hoofdgebouw tijdens een bombardement zodanig ontzet, dat het uiteindelijk in 1953 afgebroken moest worden. In 1974 werd op dezelfde plaats een nieuw landhuis gebouwd. Door de aanleg van de A28 is het zuidelijk deel van het landgoed doorsneden.

Omschrijving

Het landgoed Nimmerdor bestaat uit een in de eerste helft van de negentiende eeuw in Engelse landschapsstijl vormgegeven tuin en parkbos, waarin met name in de tweede helft van de negentiende eeuw verschillende panden zijn verbouwd of vernieuwd en nieuwe gebouwen zijn toegevoegd. Tot het landgoed behoren de vlakbij de Arnhemseweg gelegen woning Arnhemseweg 213 I, het daarnaast gelegen koetshuis Arnhemseweg 213 II, de ten noorden van het landhuis gesitueerde villa Arnhemseweg 213 IV, en de ten noordwesten gelegen orangerie Arnhemseweg 213 V. Tevens werd op het open terrein tussen het landhuis en de Arnhemseweg een duiventil gebouwd.

Op het noordelijke deel van het terrein, oorspronkelijk behorend tot het landgoed Waterdal, verrees een kleine boerderij, die thans door verschillende verbouwingen aanzienlijk is gewijzigd. Tegenover de villa Arnhemseweg 213 IV werd een schuur gebouwd. Vlakbij het landhuis is onder een heuvel een dichtgestorte ijskelder gelegen. Aan de Arnhemseweg (nummer 215) werd aan het begin van de twintigste eeuw een dienstwoning gebouwd, die evenals de boerderij aanzienlijk is gewijzigd. De kleine boerderij, de schuur en de woning Arnhemseweg 215 zijn van ondergeschikt belang en vallen buiten de bescherming.

Het landgoed Nimmerdor bestaat uit de volgende beschermde onderdelen:

1. de tuinaanleg
2. een kleine dienstwoning, Arnhemseweg 213 I;
3. het koetshuis, Arnhemseweg 213 II;
4. een villa, Arnhemseweg 213 IV;
5. de orangerie, Arnhemseweg 213 V;
6. de duiventil.
7. de weegbrug

Waardering

Nimmerdor is van algemeen belang en van grote architectuur- en cultuurhistorische waarde als gaaf voorbeeld van een negentiende eeuwse landgoed, bestaande uit een tuinaanleg in Engelse landschapsstijl met daarin verschillende in eclectische stijl ontworpen panden. Tevens heeft het landgoed door de verbondenheid met de naam Everard Meyster een historische betekenis. Tot slot bezit het landgoed een ensemblewaarde in relatie tot de omringende landgoederen aan de oostzijde van de Utrechtse Heuvelrug.

INSCHRIJVING

Kantoor bewaarder : Utrecht

Inschrijvingsdatum : 24-01-2006

Deel/Registratienummer : 13423/31

Uittreksel uit de Objecten Data Bank

Onderstaand object is EEN RIJKSMONUMENT, opgenomen in het Register van beschermde monumenten ingevolge artikel 6 van de Monumentenwet 1988.

Provincie : Utrecht Monumentnummer : 517644
Gemeente : Amersfoort Besluitnummer : 995353
Objectcode : 3817CG-00213-02 Besluitdatum : 29-08-2000
Aanduiding : Geb

Onderdeel van Complex : 517642 Rijksmonument 3817CG-C-01 Nimmerdor

PLAATSELIJKE AANDUIDING

Plaats : Amersfoort

Straat : Arnhemseweg

Huisnummer : bij 213VI

KADASTRALE AANDUIDING

Kad. Gemeente : Amersfoort

Sectie : B

Nummer : 9754

OMSCHRIJVING

Omschrijving

De oorspronkelijk in opdracht van Everard Meyster aangelegde 17de-eeuwse **tuin** van het landgoed Nimmerdor werd, zoals blijkt uit een kaart uit 1835, in het begin van de negentiende eeuw getransformeerd in een **LANDSCHAPSPARK** met kenmerken van de Engelse landschapsstijl. De bestaande, regelmatig aangelegde waterlopen werden ingrijpend veranderd, waarbij een grote, slingerend vormgegeven vijver vanaf dat moment het hart van het landschapspark vormde. Het vrijkomende zand werd gebruikt voor plaatselijke ophogingen, waardoor het terrein een geaccidenteerd karakter kreeg met verrassende uitkijkpunten en vergezichten. Ook de beplanting werd vernieuwd, getuige een groot aantal nog bestaande, monumentale beuken en eiken met een leeftijd van circa 160 jaar. Rododendrons versterkten het landschappelijk aanzicht van het park.

Van het circa 68 ha. tellende grondgebied van Nimmerdor wordt het deel tussen Arnhemseweg, de A28, de verlengde Kelvinlaan en de zuidzijde van de Zandbergenlaan, in beslag genomen door het in Engelse landschapsstijl aangelegde park. Dit gebied kan globaal in drie segmenten worden verdeeld. Allereerst bevindt zich aan de zuidzijde het grootste gedeelte met een afwisseling van weilanden, bosgedeelten, waterpartijen, opgeworpen heuvels en boomgroepen, die als coulissen werken. In het midden van dit gebied bevindt zich het, op de oorspronkelijke plaats van het 17de-eeuwse landhuis staande, huidige hoofdgebouw. Ook de dienstwoning (213 I) en het koetshuis (213 II) aan de Arnhemseweg en het in het midden van dit gedeelte gelegen oranjerie (213 V) behoren tot dit gebied, evenals een dienstwoning aan de zuidzijde van het landgoed gelegen woning (215). Aan de westzijde van het koetshuis staat een ruim honderd jaar oude linde, terwijl bij de dienstwoning Arnhemseweg 215 nog twee ruim honderd jaar oude lindes en een eik staan.

Voor de oostzijde van het hoofdgebouw ligt een door bomen omgeven weide met daarop een in de zichtas van het hoofdgebouw geplaatste duiventil. Het weiland wordt omringd door een slingerend aangelegde sloot die door zijn gebogen vorm deel lijkt uit te maken van een meanderend beekje.

Aan de westzijde van het hoofdgebouw bevindt zich een grillig gevormde vijver met aan de noordzijde de oranjerie. Deze enigszins verdiept gelegen S-vormige vijver wordt onder andere door rododendrons omgeven met riet en koningsvarens op de oevers. Op het in de vijver gelegen eiland staat op een heuvel een ruim honderd jaar oude bruine beuk. In een zichtas vanuit het hoofdgebouw staat een treurbeuk op een heuvel ten noordwesten van de vijver. Aan de zuidzijde staan binnen een gemengd loofbos drie monumentale beuken op een rij met een ouderdom van circa 160 jaar en een ruim 100 jaar oude Lariks. Ten westen van de oranjerie bevindt zich een monumentale kastanje (Gele Pavia). De twee ten noorden van het hoofdgebouw gelegen delen worden van elkaar gescheiden door een rechte noord-zuid gerichte, half verharde beukenlaan, waaraan een aantal gebouwen is gesitueerd. Op het noordelijke einde van deze laan is een kleine boerderij gelegen. De laan splitst zich aan de zuidzijde van de boerderij in noordwestelijke en noordoostelijke richting. De laatst genoemde beukenlaan vormt de noordelijke begrenzing van het park.

Aan de zuidzijde van de noord-zuidlopende laan bevindt zich een opgeworpen, met lelietjes van dalen begroeide heuvel, waarin een, thans niet meer functionerende, ijskelder is aangebracht. Ongeveer halverwege de laan is aan de westzijde een villa gebouwd met aan de andere zijde een schuur. De villa ligt in het verlengde van een rechte laan, die in westelijke richting voert.

Het tweede onderdeel wordt gevormd door een uit een gemengd parkbos, dat ten oosten van de noord-zuid gelegen laan is gelegen. Dit bos wordt doorsneden door gebogen en een tweetal oost-west gerichte, lusvormige

paden, veelal gemarkeerd met beuken. Aan de uiterste rand staat in het noordoosten een met klimop omgeven zomereik. Het bos bestaat uit eiken, berken en beuken met een gesloten onderbegroeiing.

Het laatste onderdeel bestaat uit een relatief open terrein in de noordwestelijke hoek. Dit gebied wordt gekenmerkt door rechthoekige weilanden, die worden begrensd door met bomen beplante lanen. De zuidgrens van dit gedeelte wordt gevormd door een oude, halfverharde weg die naar het productiebos leidt. In dit gebied bevindt zich, ten noorden van twee evenwijdig lopende gebogen lanen, een tussen rododendrons staande linde. In een dennen- en sparrenbos staan aan de noordgrens nog twee monumentale beuken.

Het landschapspark bezit een duidelijke scheiding tussen tuin, parkbos en weiland. De gebouwen vormen binnen de aanleg van open en besloten delen duidelijke markeringspunten.

Waardering

Het landschapspark van het landgoed Nimmerdor is van algemeen belang vanwege zijn cultuurhistorische waarde als voorbeeld van een in Engelse landschapsstijl aangelegd park met een nog gave structuur. Het park bezit een grote samenhang tussen de drie kenmerkende onderdelen: tuin, parkbos en weilanden. Het landschapspark heeft een grote ensemblewaarde in relatie tot de gebouwde onderdelen van het landgoed.

INSCHRIJVING

Kantoor bewaarder : Utrecht
Inschrijvingsdatum : 24-01-2006
Deel/Registratienummer : 13423/31

Uittreksel uit de Objecten Data Bank

Onderstaand object is EEN RIJKSMONUMENT, opgenomen in het Register van beschermde monumenten ingevolge artikel 6 van de Monumentenwet 1988.

Provincie : Utrecht Monumentnummer : 517647
Gemeente : Amersfoort Besluitnummer : 995353
Objectcode : 3817CG-00213-05 Besluitdatum : 29-08-2000
Aanduiding : Geb

Onderdeel van Complex : 517642 Rijksmonument 3817CG-C-01 Nimmerdor

PLAATSELIJKE AANDUIDING

Plaats : Amersfoort
Straat : Arnhemseweg
Huisnummer : 213V

KADASTRALE AANDUIDING

Kad. Gemeente : Amersfoort
Sectie : B
Nummer : 2042

OMSCHRIJVING

Omschrijving

Tot het landgoed Nimmerdor behoort een aan de noordzijde van de vijver gelegen **ORANJERIE** met aan de noordzijde een woning. Zowel de oranjerie als de woning zijn in de eerste helft van de negentiende eeuw gerealiseerd. Het uiterlijk heeft sindsdien slechts kleine wijzigingen ondergaan. In 1979 werd de oranjerie tot woning verbouwd, waarbij in de zijgevels een aantal kleine vensters werd aangebracht. Het interieur is bij de verbouwing tot woning opgedeeld.

De oranjerie heeft een rechthoekige plattegrond en bestaat uit één bouwlaag, besloten door een zeer flauw hellend schilddak. De noordgevel van de oranjerie grenst aan een woning, die gesitueerd is op een kleinere rechthoekige plattegrond met daarop één bouwlaag en een afgeplat schilddak.

Hoewel oranjerie en woning in bouwstijl van elkaar verschillen, kan voor beide het classicistische idioom als voornaamste bron worden aangewezen. Horizontale gevelelementen hebben een nadruk gekregen, gelet op de plint en de geprofileerde kroonlijst van de oranjerie en de gootlijst van de woning. Deze gootlijst wordt ondersteund door consoles. De voorgevel is sterk verticaal geled door deels gecanneleerde pilasters en hoogopgaande gevelopeningen met dubbele deuren, waarboven halfronde bovenlichten. De gevel is opgebouwd uit rode bakstenen, met natuurstenen elementen zoals de pilasters, de cordonlijsten, de halfronde lijsten rond de bovenlichten en de daarin aangebrachte sluitstenen. De overige gevels zijn bepleisterd.

De symmetrische voorgevel (zuidzijde) is horizontaal onderverdeeld door een dubbele cordonlijst op halve hoogte en een enkele cordonlijst op circa een halve meter onder de geprofileerde kroonlijst. Tevens is een cordonlijst aangebracht op circa een halve meter boven het grondniveau. De voorgevel is verdeeld in zes traveeën. De buitenste traveeën vormen hoekrisalieten met een relatief gesloten gevelvlak, terwijl de overige vier traveeën een relatief open zijn. De hoekrisalieten bezitten twee gestapelde pilasterstellingen, waarbij de pilasters tussen de dubbele cordonlijst en de enkele cordonlijst zijn gecanneleerd. In het vlak onder de dubbele cordonlijst is een smal rondboogvenster aangebracht. De bakstenen boog heeft een natuurstenen sluitsteen. Het boven de sluitsteen gesitueerde natuurstenen veld - tussen de twee cordonlijsten - is voorzien van een paneel, dat gedecoreerd is met rozet- en krulmotieven. De vier middentraveeën worden in tweeën gedeeld door een vergelijkbare maar enkele gestapelde pilasterstelling, die aangebracht is op een zeer licht risalerend bakstenen veld. De dubbele cordonlijst is alleen aangebracht over deze smalle risaliet. In de teruggelegen gevelvlakken, die voorzien zijn van hoogopgaande halfronde geveluitsparingen, wordt de horizontale strook gemarkeerd door een afwisseling van houten panelen, die tussen de dubbele openslaande deuren en de halfronde bovenlichten zijn aangebracht, en van reliëfvoorziene natuurstenen in de muurdammen tussen de vensters. De door twee verticale roeden verdeelde bovenlichten zijn voorzien van geprofileerde natuurstenen lijsten. Daarin bevinden zich sluitstenen, die raken aan de doorlopende enkele cordonlijst. Aan de bovenzijde van deze cordonlijst bevindt zich recht boven de muurdammen tussen de tweede en derde travee en de vierde en vijfde travee een cirkelvormige natuurstenen decoratie.

De achtergevel bestaat uit de symmetrische voorgevel van de woning, die asymmetrisch voor de blinde achtergevel van het grotere volume van de oranjerie is geplaatst: de strook ter linkerzijde van de woning is aanzienlijk breder dan de strook ter rechterzijde van de woning. De voorgevel van de woning bestaat uit drie traveeën. In de middelste travee is een entree aangebracht. In de twee flankerende traveeën bevinden zich rechthoekige T-vensters. Entree en venster zijn aan debovenzijde gedecoreerd met een geprofileerde lijst, met in het midden een sluitsteen.

De linker zijgevel bestaat uit het rechthoekige en bepleisterde geveloppervlak van de oranjerie, met ter linkerzijde het iets teruggelegen rechthoekige geveloppervlak van de woning. De zijgevel van de oranjerie is voorzien van hoekrisalieten. De Rechter hoekrisaliet is uitgevoerd in baksteen. Geheel links in de zijgevel van de oranjerie is in 1979 een rechthoekig venster aangebracht. In de gevel van de woning zijn twee vensters geplaatst met een vergelijkbare decoratie als het venster in de voorgevel.

De rechterzijgevel heeft een vergelijkbare maar gespiegelde hoofdopzet als de linkerzijgevel. In de linker hoekrisaliet, die opgetrokken is uit rode bakstenen, is een klein rechthoekig venster aangebracht. In het middendeel van de gevel bevindt zich een hoogopgaande rechthoekige geveluitsparing. In de onderste helft

hiervan zijn in 1979 twee deuren aangebracht, met daarboven een groot driedelig bovenlicht. Het geheel wordt besloten door een halfroond bovenlicht, dat eveneens door twee verticale roeden is onderverdeeld. Het interieur van de oranjerie is door de verbouwing in 1979 tot woning ingrijpend gewijzigd.

Waardering

De oranjerie met woning, gesitueerd op het landgoed Nimmerdor, is van algemeen belang vanwege zijn architectuurhistorische waarde als relatief gaaf voorbeeld van een oranjerie, ontworpen in neoclassicistische stijl. Het pand bezit een grote ensemblewaarde in relatie tot de overige onderdelen van het landgoed.

INSCHRIJVING

Kantoor bewaarder : Utrecht
Inschrijvingsdatum : 22-11-2004
Deel/Registratienummer : 13218/169

=====

Uittreksel uit de Objecten Data Bank

Onderstaand object is EEN RIJKSMONUMENT, opgenomen in het Register van beschermde monumenten ingevolge artikel 6 van de Monumentenwet 1988.

Provincie : Utrecht Monumentnummer : 517648
Gemeente : Amersfoort Besluitnummer : 995353
Objectcode : 3817CG-00213-06 Besluitdatum : 29-08-2000
Aanduiding : Geb

Onderdeel van Complex : 517642 Rijksmonument 3817CG-C-01 Nimmerdor

PLAATSELIJKE AANDUIDING

Plaats : Amersfoort
Straat : Arnhemseweg
Huisnummer : 213VI

KADASTRALE AANDUIDING

Kad. Gemeente : Amersfoort
Sectie : B
Nummer : 1843

OMSCHRIJVING

Omschrijving

Tot het landgoed Nimmerdor behoort een **DUIVENTIL** met neogotische kenmerken, dat markant gelegen is midden op het open terrein van een weiland. De duiventil is geplaatst in een zichtas van het landhuis en is, als opvolger van een 18de-eeuwse voorganger, vermoedelijk gebouwd omstreeks 1880. De duiventil is in 1990 gerestaureerd.

Het gesloten gedeelte van de houten duiventil heeft een zeshoekige plattegrond. Dit volume rust op zes houten hoekstijlen van circa acht meter lengte, die op stenen poeren zijn geplaatst. Deze staanders zijn door korbelen met elkaar verbonden, waarbij de driehoekige openingen de vorm van traceringen met toten bezitten. Op de

verbindingspunten zijn culotten van gewelknopen aangebracht. Elke zijde van het gesloten volume is voorzien van twee verticaal beschotte velden, die zowel aan de onder- als aan de bovenzijde zijn voorzien van kruisvormige betimmeringen.

Boven het hoofdvolume, dat door een tentdak met zinken losanges wordt besloten, bevindt zich een smaller zeshoekig volume met eveneens een tentdak met zinken losanges. Een hoge pinakel vormt hiervan de beëindiging. In het smalle volume bevinden zich per zijde drie maal drie invlieg-openingen, die alle op houten consoles rusten. Hierboven is per veld een kruisvormige betimmering aangebracht.

Het interieur van de duiventil, bestaande uit houten nestkastjes, is nog geheel intact en biedt plaats aan ruim 500 nesten.

Waardering

De duiventil op het landgoed Nimmerdor is van algemeen belang vanwege zijn architectuurhistorisch belang als gaaf en relatief zeldzaam voorbeeld van een duiventil met neogotische kenmerken. Het object heeft een grote ensemblewaarde als markant element van het landgoed en in relatie tot de overige onderdelen van het landgoed.

BIJLAGE C

Nieuw leefgebied voor de hazelworm

*In 2011 wordt de Kersenbaan doorgetrokken richting de A28. De Kersenbaan komt daardoor precies in een van de leefgebieden van de zeldzame hazelworm te liggen. De hazelworm is een pootloze hagedis, die dus zijn staart kan loslaten. Dat heeft hem waarschijnlijk de latijnse naam *Anguis fragilis* opgeleverd, wat breekbare slang betekent. Om de bestaande populatie van de hazelworm te behouden, worden in het bosgebied Nimmerdor maatregelen getroffen.*

Maatregelen om de hazelworm te beschermen

De maatregelen in Nimmerdor bestaan uit het herinrichten van een gedeelte van het grasveld (voormalige akker) en de aanpassing van het beheer. De bosranden worden aangepakt, waarbij de Amerikaanse vogelkers en Amerikaanse eik worden verwijderd (2+7). Vervolgens worden de bosranden ingeplant met soorten die hier van nature voorkomen, waaronder meidoorn en sleedoorn (2+3+4). De bosranden worden als natuurlijke rand beheerd, zodat een geleidelijkere overgang ontstaat tussen bomen-struiken-gras. Een deel van het gras wordt minder vaak gemaaid (1).

Dit is gunstig voor de hazelworm, omdat de hogere vegetatie beschutting biedt en er meer prooidieren voorkomen. Ook komt er een paddenpoel met wal (5+6). Mogelijk profiteert de kamsalamander daarvan, een zeer zeldzame amfibie in Nimmerdor. De maatregelen hebben geen invloed op de mogelijkheden van het gebied voor recreatie en het uitlaten van honden.

Andere planten en dieren in Nimmerdor.

De maatregelen zijn ook positief voor andere soorten dieren en planten die in Nimmerdor voorkomen, zoals diverse vlinders en libellen. We hopen dat de zeldzame moeraswolfsklauw, een oeroude plant, zich in de oever van de poel gaat vestigen. Dieren die ook profiteren van de veranderingen zijn bijvoorbeeld de gewone pad, het roodborstje, de vink, de sperwer en de boomvalk.

Uitvoering. De werkzaamheden worden uitgevoerd vanaf eind februari tot half maart 2010. Het bos is dan deels niet toegankelijk en de werkzaamheden kunnen enige geluidsoverlast veroorzaken. Uiteraard doen wij ons best om deze overlast tot een minimum te beperken.

BIJLAGE D

De betekenis en het beheer van bomen en heesters als cultuurhistorisch erfgoed worden door Bert Maes in een aflevering van de *Praktijkreeks Cultureel erfgoed*⁶¹ verduidelijkt. Zijn conclusie wordt hier overgenomen om de door ons gevonden gegevens te kunnen waarderen.

Beheer en restauratie van historisch plantgoed (i.c. bomen en heesters).

... Tevens blijkt dat bomen niet zonder meer vervangbaar zijn. In het verleden werd specifiek plantgoed van bepaalde soorten, variëteiten en klonen toegepast.

Behoud van specifiek plantgoed betekent een pleidooi voor een geleidelijke verjonging en zo lang mogelijk behoud van bestaand historische plantgoed voor een blijvende waarneming van historisch kennis, mogelijkheden voor onderzoek en de belevingswaarde.

Ofschoon hier nog een groot onbekend kennisveld ligt, weten we inmiddels dat in Nederland tenminste vanaf de 16^e eeuw boomkwekers plantgoed op de markt hebben gebracht. Het is het historisch erfgoed van kwekerij- en plantgeschiedenis dat we nu nog op landgoederen en in parken tegenkomen.

Blijkens het onderzoek van vier landgoederen blijken er cultuurhistorisch waardevolle klonen en variëteiten voor te komen van o.a. Hollands linde, Hollandse iep, Ruwe iep, Gewone plataan, Oosterse plataan, Gewone esdoorn en Palmboompje. Ook is er minder duidelijk te onderscheiden plantgoed van bijvoorbeeld Zomereik en Beuk, maar ook plantgoed hiervan blijkt niet zonder meer vervangbaar door willekeurig plantgoed.

Knelpunten liggen op verschillende terreinen. Door het ouder wordend bomenbestand vallen er geregeld bomen uit. Door stormen vallen er soms zelfs hele groepen uit. Belangrijk is daarom om tijdig nieuw plantgoed voorhanden te hebben om de gaten weer op te vullen en in te boeten. Een ander probleem is dat het beheer niet altijd gericht is behoud van boomindividuen of boomgroepen. Ook wordt soms plantmateriaal toegepast dat wel verwant is aan de bestaande bomen en heesters, maar genetisch afwijkt.

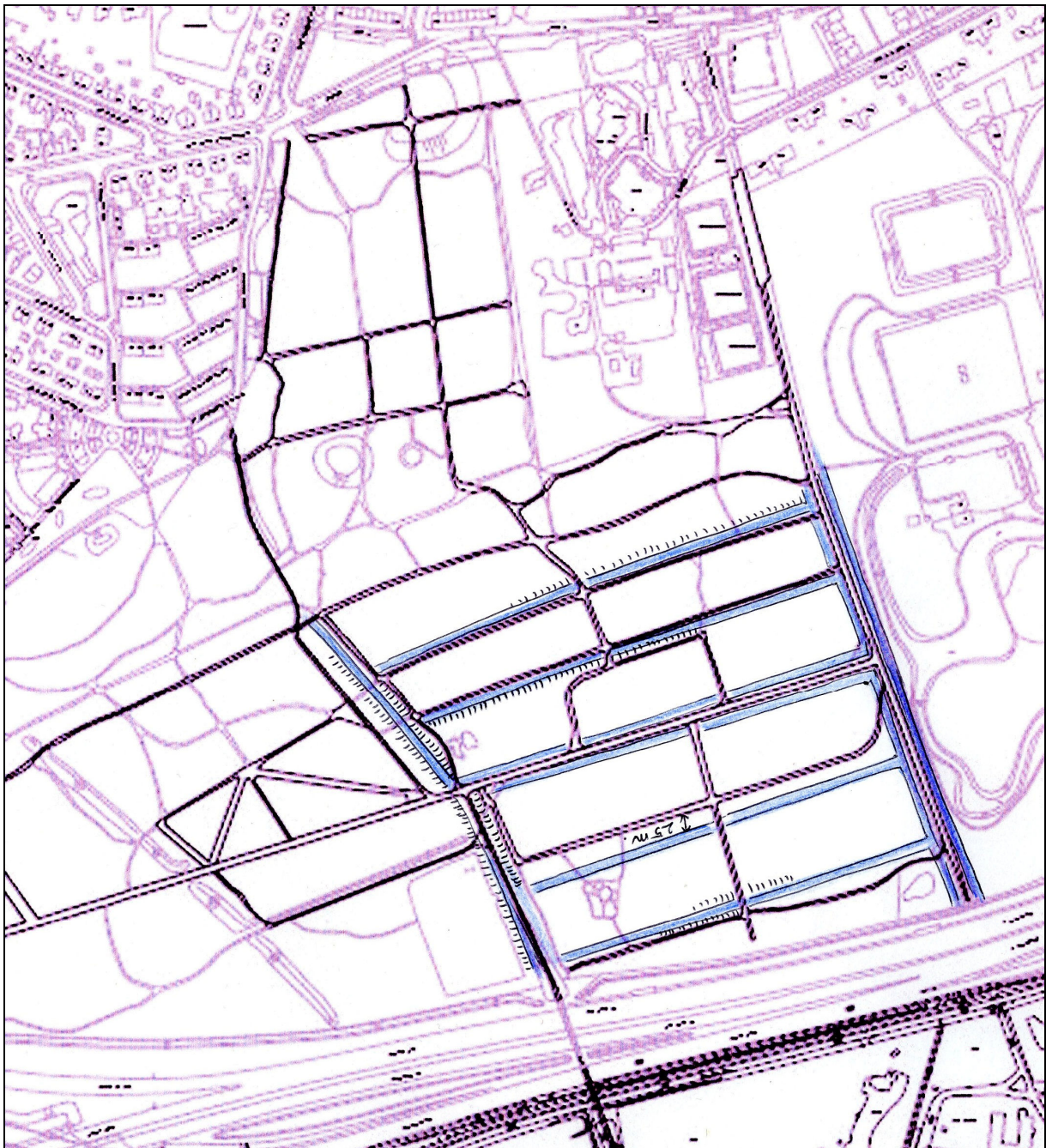
De keuze van “niets-doen-beheer”, veelal gebaseerd op ecologische doelen is zelden in het belang van behoud van specifieke beplantingen. Sommige soorten, zoals b.v. Hazelaar en Zomereik zijn typische lichtminners en zijn gebaat bij een soortgericht beheer.

Een ander probleem ligt op het vlak van de beschikbaarheid van het plantmateriaal. Er zijn thans nog nauwelijks kwekers die zich op terrein van cultuurhistorisch plantgoed begeven hebben. Oude fruitrassen zijn daarbij enigszins een uitzondering. In beperkte mate zijn historische klonen van de Hollandse linde voorhanden in het Lindenarboretum te Winterswijk. Er zou meer interesse gewekt moeten worden bij kwekers voor het cultuurhistorisch fenomeen. Het opzetten van een kweekhoek op landgoederen zelf kan soulaas bieden. Zo ging het vroeger ook vaak.

In de praktijk van het beheer van landgoederen worden cultuurhistorische aspecten en esthetische aspecten vaak met elkaar verward. Zo wordt de keuze voor een totale nieuwe laanbeplanting bijvoorbeeld, vanwege het heldere, complete en uniforme beeld, vaak beschouwd als een cultuurhistorische keuze. Het effect is echter dat juist door volledige vernieuwing van lanen (of plantvakken) de cultuurhistorische waarde geheel verdwijnt. Bij de keuze van het plantgoed wordt vrijwel nooit rekening gehouden met de cultuurhistorische variëteiten, en vaak ook niet met de soort, plantafstanden, kroonbehandeling e.d. Aanbevolen wordt om lanen en plantvakken geleidelijk te verjongen en alleen in te boeten als er bomen uitvallen. Lanen en plantvakken met een mix van oude en jongere bomen blijven in hun totaalbeeld steeds een monumentaal karakter behouden. Vanwege hun zeldzaamheid is geleidelijke verjonging noodzakelijk geworden, maar ook uit ecologisch oogpunt is geleidelijke verjonging aan te bevelen. Allerlei organismen, waaronder vogelsoorten, vleermuizen, ongewervelde dieren en mycorrhiza-paddestoelen zijn van oude boombeplantingen afhankelijk. Bedacht moet worden dat veelvoorkomende soorten als Zomereik, Beuk, Es en Hollandse linde, die nu ca. 130- 200 jaar oud zijn, nog lang niet toe zijn aan hun fysiologische eindstadium! Naar schatting is in ons land nog slechts 5% van het oorspronkelijke beplantingssortiment (soorten en variëteiten) aanwezig bij buitenplaatsen en parken van vóór 1900. Alle rede om zuinig te zijn op dit onderdeel van ons groene erfgoed!

⁶¹ Zie Maes, Bert. Betekenis en beheer van bomen en heesters als cultuurhistorisch erfgoed. *Praktijkreeks Cultureel Erfgoed*. Afl. 14 (maart 2011), nr. 37. 64 p.

BIJLAGE E.

Kaart van een deel van Nimmerdor waarop de wallen en greppels uit de tijd van Everard Meyster zijn aangegeven. De wallen zijn gearceerd en de greppels zijn blauw gekleurd. Noorden boven.